

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній рівень – бакалавр

на тему: «Інститут протопопства в Гетьманщині: приклад києво-подільської родини Лубенських (1732-1778 рр.)»

Виконав: студент 4-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»
освітньої програми «Історія»
Биченок Андрій Євгенійович

Науковий керівник: Яременко Максим Васильович, доктор історичних наук,
професор

Рецензент: Волошин Юрій Володимирович, доктор історичних наук,
професор

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
“ _____ ” _____ 2025 р.

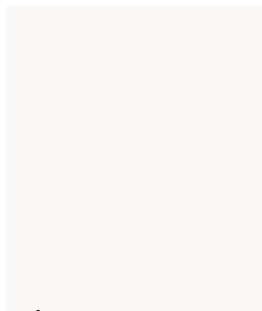
Київ – 2025

Декларація академічної доброчесності

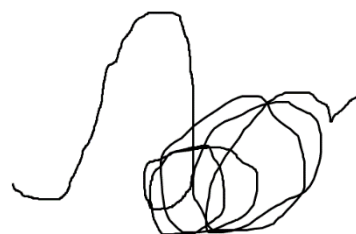
студента НаУКМА

Я, Биченок Андрій Євгенійович, студент 2021 р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: andrii.bychenok@ukma.edu.ua підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Інститут протопопства в Гетьманщині: приклад києво-подільської родини Лубенських (1732-1778 рр.)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис студента

Анотація

Кваліфікаційної роботи

Тема: «Інститут протопопства в Гетьманщині: приклад киево-подільської родини Лубенських (1732-1778 рр.)»

Автор: студент 4-го р.н. бакалаврського рівня вищої освіти, спеціальності 032

«Історія та археологія» освітньої програми «Історія» Биченок Андрій

Олександрович

Науковий керівник: Яременко Максим Васильович

Захищена: «___» _____ 2025 р.

Короткий зміст роботи:

Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням протопопського уряду на прикладі Києво-Подільської протопопії XVIII ст. Це також перша мікроісторична праця про протопопів загалом. Для розкриття теми було проаналізовано архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву міста Києва, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та історіографію, дотичну до цього дослідження. У дослідженні представлено, що таке протопопський уряд, норми, за якими він функціонує, соціальний та освітній виміри протоієрейства. Детально проаналізовано Києво-Подільську протопопію, в якій діяли головні персонажі дослідження, розглянуто процес виборів протопопу та виконання ним його урядових обов'язків. У праці проаналізовано умови функціонування та особливості протопопського уряду Києво-Подолу, елекцію та чинники, які на неї впливали, коло обов'язків та характеристику протоієрів. Досліджено соціальні стратегії, пов'язані з набуттям протопопського сану, з урахуванням локальних особливостей. Представлено протопопську родину, її взаємини зі священницькою корпорацією, соціальне, майнове та освітнє положення подольських протоієрів. Дослідження дає можливість краще зрозуміти особливості церковної адміністративної організації, кар'єрні стратегії білого духовенства, соціальний та культурно-релігійний зріз ранньомодерного суспільства Гетьманщини XVIII ст.

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1: Уряд протопопа у Київській митрополії.....	11
1.1. Церковна практика і законодавче регулювання.....	11
1.2. Вибір протопопа.....	19
1.3. Переваги протопопського уряду.....	27
1.4. Соціальне походження та освітній рівень протопопів.....	29
Розділ 2: Києво-Подільська протопопія.....	35
2.1. Межі та склад.....	35
2.2. Протопопи.....	41
2.3. Організація духовного правління/капітули.....	42
Розділ 3: Священицька родина Лубенських.....	50
3.1. Походження, освіта та майновий стан.....	50
3.2 Перше змагання.....	63
3.3 Елекція 1749 р.....	69
Розділ 4: Управлінські справи протоієреїв.....	78
4.1. Судові справи.....	78
4.2. Персональний склад і роль духовного правління в керуванні протопопією.....	96
Висновки.....	107
Список використаних джерел та літератури.....	113

Вступ

Протопопів досить часто згадано в історіографії в контексті адміністративної структури Православної Церкви в Гетьманщині чи парафіяльного життя.

Попри це, багато питань, що стосуються самого уряду, дослідники оминули увагою. Заповнити цю історіографічну прогалину найкраще в контексті мікроісторичного підходу – аналізу життя і діяльності окремих протопопів. Таких мікроісторичних досліджень, сфокусованих на конкретних протоієреях, явно бракує, чим і обумовлюється **актуальність** роботи.

Об'єктом дослідження є інститут протопопства в Гетьманщині XVIII ст.

Предмет дипломної роботи – діяльність киевоподольської протопопської родини Лубенських (батька і сина).

Метою роботи є дослідження комплексу проблем, що стосуються стратегій здобуття протопопського уряду, функцій, обов'язків та специфіки діяльності протоієреїв на Києво-Подолі.

Відповідно до мети **завданнями** роботи є:

1. Охарактеризувати стан історіографії теми та джерела використані у роботі.
2. Охарактеризувати, як на рівні різноманітних приписів визначався інститут протопопства і ким були протопопи у Гетьманщині (освіта, походження, функції).
3. Проаналізувати особливості функціонування Києво-Подільської протопопії: її адміністративні межі та організацію управління.
4. Дослідити священницьку родину Лубенських, її соціальні зв'язки, майновий статус та шлях до посідання протопопського уряду
5. Вивчити протопопську діяльність на прикладі Стефана і Романа Лубенських

Хронологічні рамки обмежено роками діяльності Стефана та Романа Лубенських (1732-1778 рр.) на уряді протопопів.

Географічні рамки обмежено Києво-Подільською протопопією, яка локалізувалася на території Гетьманщини.

Методологічну базу складають мікроісторичний підхід, почасти стає в нагоді просопографія, а також принцип історизму, методи аналізу та синтезу, критичного аналізу джерел.

Історіографія теми

Умовно складається з досліджень XIX – поч. XX ст. та сучасної історіографії. Для обох в більшості характерне звернення до аналізу уряду в контексті розгляду інших питань. Так, в історіографії XIX – поч. XX ст. протопіп фігурував при розгляді взаємодії вищої духовної влади (головно Київських митрополитів та їх ініціатив) з парафіяльними ієреями, чого не могло відбуватись без протопіпа, чю функцію ще тоді (і донині) визначають, як посередницьку. Крім посередницького значення уряду розглядали питання виборів протопіпа, запропонували «ідеальний» спосіб елекції. А також зачіпляли питання виконання протопіпом його обов'язків, пов'язаних з дисциплінуванням духовенства через нагляд за виконанням архиєрейських указів. Також історіографія XIX – поч. XX ст. звертала увагу на взаємодію протопіпів та світських патронів серед козацької старшини, завдяки яким деякі протопіпи отримували свої уряди¹.

Ці теми були продовжені і доповнені сучасними дослідниками, які ширше звертались до теми, коли описували стосунки вищої духовної влади (передусім Консисторії) та парафіяльних ієреїв. А також, коли зачіпляли теми пов'язані з їх персональними характеристиками, що стосуються питання освіти, походження і функціонування церковної адміністративної структури².

¹ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. // Киев. 1912. С. – 240.; Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань. – 1873. – С. 850; Пархоменко В. Очерк Истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733- 1785)(в связи с общим ходом малороссійської жизни того времени). // Полтава. 1908. С. – 98+.; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсеній Могилянській и состояние кievской митрополіи в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 566.; Г.Б. Рогачевский Иван, Лохвицкий протопіп, и син сотника Данило Забіла в Архангельской силлке в 1713-1721 г. – Киевская старина. – Киев. – 1902. – №6. – С. 333-346;

² Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри). Львів: Український католицький університет 2023. – С 420. (Серія «Київське християнство», т. 30); Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі епархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. –

Попри це, досі залишилась низка дослідницьких питань, які не були розглянуті через переважаючи «погляд зверху» в історіографії. Тобто, частіше всього дослідники зверталися до питання з точки зору вищої церковної влади, або історичної демографії, через що, багато процесів залишались недостатньо розглянутими. Наприклад, попри те, що дослідники часто звертались до проблем функціонування духовного правління, яке автоматично виникало після створення Св. Синоду. Але не часто згадували існування у XVIII ст. його попередника, або одночасно існуючого духовного капітулу і те, як від місцева священницька спільнота переходила від капітули до правління. З цього ж боку, на мою думку, недостатньо уваги звертали на безпосередніх виборців протопопа, ієрейську спільноту протопопії. Ця спільнота, опинившись перед новими викликами внаслідок поширення Синодальної стандартизації мали власні потреби і власний погляд на те, як має управлятися протопопія. Що вони активно висловлювали під час виборів протопопа, а також впливали на те, як яким чином протопоп виконував свої функції.

Також досить часто, через подібний «погляд зверху» на протопопів дивилися, як на агентів загальної стандартизації церкви, недостатньо багато уваги приділяючи тому, що вони залишались парафіяльними ієреями. Тож для такого розгляду, крім історіографії, яка прямо або опосередковано стосувалась протопопів. Мною також залучалась історіографія пов'язана з життям парафіяльних ієреїв (освіта, походження, соціальні зв'язки, шлюбні стратегії тощо), якими протопопи залишались. А також адміністративного

Фенікс. – 2008. – С. 296.; Яременко М. «Академіки» та академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків. – Акта. – 2014. – С. 534.; Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ – Львів. – 2017. (Серія «Київське християнство», Т. 4). – С. 272.; Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ. – 2007. – С. 303.

укладу протопопій і праці, що стосувались топографії конкретно Києво-Подолу³.

Також, мною залучалась історіографія пов'язана, з функціонуванням аналогів протопопа в українській унійній церкві та російських єпархіях, для порівняння і пошуку ширших контекстів⁴.

³ Крижановский Е.М. Очерки бита южнарусского сельского духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 391-439.; Прокоп'юк О. Навчання\екзамування «по-кафедральному» (до питання освіти\освіченості білого духовенства в київській митрополії XVIII ст.). - Київська Академія. - Дух і літера. – Вип. 15. – Київ. – 2018. - С. 120-134.; Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії у XVIII ст.: випадок священика Павла Лобка – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія / за ред. Вадима Ададунова і Володимира Скляка. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. - С. 45-47.; Недавня Б. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – Ч.1 – 2016. – С. 208-218; Яременко М. Києво-Подольська Святовасилівська Парафія у першій половині XVIII ст. – Науковий вісник національного музею історії України. - №2. – Київ. – 2017. – С. 232-239.; Дмитренко В. А. Оплата потреб у ранньомодерному соціумі Гетьманщини: законодавче регулювання та регіональна практика. – Молодий вчений. – №8.1 (48.1). – 2017. – С. 9–13.; В. Дмитренко. Причини конфліктів між парафіяльними ієреями Пирятинської протопопії у другій половині XVIII С. – Eminiak. - №2. - Полтавський національний педагогічний ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава. – 2019. – С. 20-27; Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і Росії в XVIII в. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – 7; Т.21. – Львів. – 1898. – С. 1-46.; Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV – XVI ст. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т.9. – Львів. – 1896. – С. 1-34.; Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке // ПЕВ.— 1911.— № 13.— С. 837-842; Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке // ПЕВ.— 1911.— № 16 – С.1078-82; Прокоп'юк. О. Огляди Храмів Київської Митрополії у XVIII столітті управлінські ініціативи та парафіяльні реалії // Записки наукового товариства імені Шевченка. Т.CCLXV. Львів. 2013. – С. 7-29.; Качук В.А. Українські православні Антимінси XVII-XVIII ст.: система функціонування та смислове навантаження: дис... канд. Іст. Наук. 07.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018. – С. 310; Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. Реконструкція реєстру храмів за відомостями про церковнослужителів (1780–1783). // К.: ДП “НВЦ “Пріоритети”. 2012. С. – 208.; Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII- початку XIX ст. – ВД «Стилос». – Київ. – 2003. – С. 304.; Покровский М.М. Руския епархии в XVI-XIX вв., Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. – Т.2 (XVIII-й век). – Казань. – 1913. – С. 892 + 48

⁴ Сковчиляс Ігор. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів: Вид-во УКУ, 2010. – С. 832. + 16 с. кольор. іл.; Лісейчыкаў Д.В. Штодзённае жыццё уніяцкага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720-1839 гг. - «Медысонт». – Мінск. – 2011. – С. 198; Witold B. Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku. - Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa w Rzeczypospolitej. – Т.2. – Instytut Europy Środowo-Wschodniej. – Lublin. – 2005. – St. 215; Wioletta Zielecka-

Джерельна база дослідження

Переважна кількість, використаних у роботі джерел неопубліковані. Це матеріали з архіву Київської консисторії, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ та Інституті рукопису національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, а також документи Державному архіві міста Києва (вказати, з якого фонду). Також, був залучений фонд архіву Києво-Печерської Лаври (ЦДІАК України). Більшість джерел є актовими, у них розглядалися конфлікти, які виникали у Києво-Подільській протопопії і у вирішенні яких брали участь протопопи. Також, були залучені матеріали, що стосуються обрання протопопів як на Києво-Подолі так і в інших протопопіях. Окремо, варто згадати відомості, які складали протопопи стосовно виконаних справ, оглядів храмів, а також сповідні та метричні відомості парафій Києво-Подільської протопопії. Цей комплекс залучених джерел дає змогу проаналізувати та на конкретних прикладах розглянути проблеми, означені у завданнях роботи.

Залучені опубліковані джерела – це опубліковані М. І. Петровим акти, які насамперед стосується теми отримання освіти протопопами у Києво-Могилянському колеґіумі⁵. Також до цієї категорії відносяться збірки законів, де були опубліковані Духовний регламент та пункти українського духовенства до Катерининської законодавчої комісії, які демонструють широкий спектр церковного життя у Гетьманщині⁶. Крім того, до роботи були залучені опубліковані у «Києвских епархиальных ведомостях» матеріали Київського собору 1691 р., необхідні для того аби представити законодавче

Mikołajczyk Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w „krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muszyńskiego i bieckiego). - perspektywy kultury perspectives on culture. – Studia o kulturze cerkiewnej w granicach dawnej Rzeczypospolitej. -No. 38. – Krakow. – 2022. – St. 215-227

⁵ Акты и документы относящиеся к истории Киевской академии со введением Н.И. Петрова Отделение II (1721-1795 гг.). –Часть II Приложения. – Киев. – 1904. – С. 488

⁶ Бенешевич. В. Н. Духовный регламент и тесно связание с ним документы. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 89-250; Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 433-560

врегулювання уряду⁷. Окремо, варто згадати опубліковані у «Киевской старине» джерела, які стосуються виняткових випадків позбавлення протопопа уряду у Ромнах, а також конфлікт з магістратом Остерського протопопа у Києві⁸.

Залучена джерельна база є достатньо репрезентативною, для розгляду зазначених завдань. Адже, дають можливість поглянути на законодавчі спроби врегулювати уряд і те як ці норми впроваджувались на практиці. Сповідні відомості та огляди парафій необхідні для опису Києво-Подільську протопопію та парафію родини Лубенських. Також, завдяки опублікованим матеріалам про учнів Київської академії і окремим актовим справам можливо окреслити освітній рівень протопопів та їх соціальне походження. Численні актові справи, з розгляду протопопами та духовним правління конфліктів, складанню відомостей, вирішення проблем парафій дають можливість розглянути управлінські функції.

⁷ Чер. Е.И. Киевский собор 1691 года. – Киевские епархиальные ведомости. - №8 (II отд.) – Киев. – 1865. – С.413-329.

⁸ Андреевский. М.А. Предложение Гетьмана Мазепы Киевскому войту и магистрату 1702 года (о не утеснении причта и прихожан Успенской церкви г. Киева). – Киевская старина. – Киев. – 1884. – №9. – С. 132-136; Востоков А. Жалоба Роменского духовенства на протопопа Мартина Самойлова. – Киевская старина. – 1887. – № 5. – С. 189-190

Розділ 1. Уряд протопіпа у Київській митрополії

1.1. Церковна практика і законодавче регулювання

Протопопський, або протоієрейський уряд був відомий в християнській церкві з досить давнього часу – перших століть поширення християнства⁹. Цими термінами греко-візантійського походження на руських теренах, активно почали послуговуватися, як мінімум, починаючи з XIV – XV ст.¹⁰. Тоді, уряд був сильно пов'язаний з соборним крилосом (капітулом), який протопіп очолював і з якого потім виросте духовне правління¹¹. У той же час протопіп отримав головні свої ознаки, які детальніше будуть розглянуті у цій роботі: виборний характер членами місцевої спільноти ієреїв «до живота»; репрезентація протоієреєм місцевої спільноти та її дисциплінування, як головний обов'язок; орган, яким протопіп буде керувати, а саме капітул\духовне правління¹².

Щодо місця в церковній ієрархії, в історіографії неодноразово стверджувалася посередницька роль протопіпа між архиєреєм та найнижчою церковно-адміністративною структурою парафією в управлінні єпархією¹³. Таку ж оцінку і місце протоієрею надає, у час який ми досліджуємо, Духовний регламент (1721 р.), де згадано штат духовної консисторії і визначено місце

⁹ Скочиляс Ігор. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Вид-во УКУ. – Львів. – 2010. – С. 463

¹⁰ Там само. – С. 464

¹¹ Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV – XVI ст. - Записки товариства імені Шевченка / Під ред. Михайла Грушевського. — Т. IX. — Львів, 1896. — Кн. I. — С. 8-9

¹² Там само. — С. 8-9

¹³ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 104; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсеній Могилянський и состояние киевской митрополії в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 172; Пархоменко В. Очерк Истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733- 1785)(в связи с общим ходом малороссийської жизни того времени). – Полтава. – 1908. – С. 55; Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 22.; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпа. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 60-61.; Ткачук В.А. Українські православні антимінси XVII-XVIII ст.: система функціонування та смислове навантаження. – С. 110.; Скочиляс Ігор. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Вид-во УКУ. – Львів. – 2010. – С. 464

протопопа в ієрархії після архиєрея, архимандритів та ігуменів¹⁴, а також згадано, що для найкращого ведення справ в єпархії, «чтобъ удобнѣе пошло въ дѣло, указаль бы епископъ по всѣмъ городамъ, чтобъ протопопы или нарочно опредѣленные къ тому благочинные, аки бы духовные фискалы, тое все насматривали и ему бы епископу доносили.»¹⁵.

Законодавчою базою, яка регулювала діяльність і функціонування протопопа та підвладної йому церковно-адміністративної одиниці, є згаданий вище Духовний регламент та митрополичі, синодальні, імператорські, рідше гетьманські розпорядження й укази, які видавали для конкретної потреби або які уточнювали якісь приписи.

Духовний регламент окреслює місце протопопа в ієрархії, себто його підзвітність єпархіальному єпископу або митрополиту, а також встановлює коло обов'язків. Роль протопопа за Духовним регламентом передусім полягає в тому, аби за його посередництва єпископу/митрополиту, як уже зазначалося було зручніше керувати єпархією: наглядати аби не будували «зайвих» церков, перевіряти інформацію щодо чудодійних ікон та іншого начиння, пильнувати, щоб на території єпархії не було «бродячих» монахів, а також вирішувати справи, пов'язані з похованням¹⁶. В ієрархії духовенства єпархії у духовній колегії, протопіп йшов після єпископа/митрополита, архимандрита та ігуменів; не встановлювалась чітка кількість протопопів у єпархії, через що їх може бути багато¹⁷. Крім того, протопопи, як і архимандрити, не мають бути «въ чину сего собранія (колегій – Авт.)». Тобто, маючи представництво у консисторії,

¹⁴ Бенешевич. В. Н. Духовний регламент и тесно связание с ним документи. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 146

¹⁵ Там само. – С. 110

¹⁶ Там само. – С. 109-110

¹⁷ Там само. – С. 146-147. Практика Київської митрополії демонструє, що число цих церковних урядників не було сталим і нові протопопії могли створювати, якщо треба було когось винагородити протоієрейством (Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 16).

протопопи не повинні були мати сторонніх патронів, що могло б впливати на рішення консисторії¹⁸.

Окрім Духовного регламенту, часто дії протопопів в імперії регулювали, як зазначалося, синодальні укази. Наприклад, так було зроблено 1721 р., коли протопопів зобов'язали звітувати про справи, що стосуються розкольників, а також залучали до виборів єпископів¹⁹. Статус протопопів також регулювали царські укази, як-то, звільнення від армійських постойів за указом 1721 р., який потім неодноразово підтверджувався²⁰. Втім, найбільше на протопопів Київської єпархії-митрополії впливали архиєрейські укази, які найчастіше стосувались конкретних питань. Для початку варто згадати постанови, які були сформовані щодо протоієреїв на Київському соборі 1691 р., скликаному у час правління митрополита Варлаама Ясинського. Так, серед постанов собору можемо зустріти пункт про призначення протопопом трьох або чотирьох ієреїв, для отримання можливості доносити про проступки²¹. Що в купі з кількістю приставлених до цього протопопом ієреїв, дещо нагадує те, як виглядало духовне правління, яким керував протопіп. Інші пункти собору більше відсилали до пильнішого нагляду протопопів за мораллю та освіченістю парафіяльних ієреїв. Наприклад, протопіп разом з іншими ієреями протопопії обрати серед них ученого священника призначивши його духівником²². Також протопіп мав мати в себе «Мир з Богом чоловіку»

¹⁸ Духовний регламент и тесно связание с ним документи. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 146-147

¹⁹ Там само. – С. 158

²⁰ Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 73

²¹ Чер. Е.И. Киевский собор 1691 года. – Киевские епархиальные ведомости. - №8 (II отд.) – Киев. – 1865. – С.317

²² Уряд духівника, що мав би опікуватись моральним станом ієреїв протопопії, не часто зустрічається у XVIII ст. серед парафіяльних ієреїв, або членів духовного правління. Наразі ми можемо згадати лише двох духівників у двох різних протопопіях, Роменській (Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі - ЦДІАК України).. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 146. – Арк.3-4.) та Києво-Подільській про духівника якої ми згадаємо пізніше коло будемо згадувати про персональний склад місцевого духовного правління (див. розділ 4)

Інокентія Гізеля, а також дбати, щоб за можливості книгу мали і парафіяльні ієреїв. Крім того протопіп мав наглядати за тим, аби ієреї надсилали своїх синів навчатися в Київську академію і перевіряти освіченість аколітів на парафії перед їх відсиленням у кафедру²³.

У XVIII ст. архиєреї регламентували роботу протопіпа не на соборах, а окремими указами. Так, митрополит Рафаїл Заборовський 1731 і 1734 р. намагався врегулювати обрання ієреїв на парафії та того, що мали робити протопіпи у цьому процесі (вчасне повідомлення про смерть попереднього священника, прийняття та відправлення в кафедру презентів від кандидата на парафію²⁴ і засвідчення вступу нового пароха на парафію²⁵). Також Рафаїл Заборовський 1734 та 1735 рр. додатково видав укази для протопіпів про огляди парафій протопіпії, які треба було робити двічі на рік, ревізувати приходські книги²⁶, храми та їхнє начиння, а то й довідуватися, чи є якісь конфлікти²⁷. Підтвердження чинних чи доповнення протоієрейських обов'язків, робили також митрополити Тимофій Щербацький та Арсеній Могилянський. Їхні розпорядження стосувались нагляду за священниками, церковнослужителями та церквами протопіпії, надсиленням до катедри відомостей по протопіпії, видачі віничних пам'ятей для укладення шлюбів, доставки до катедри зібраних коштів із церков, приймання і розсилення указів консисторії і митрополита по парафіях, в окремих випадках – ведення дізнання та суду²⁸.

²³ Чер. Е.И. Киевский собор 1691 года. – Киевские епархиальные ведомости. - №8 (II отд.) – Киев. – 1865. – С.318-320

²⁴ Д.В. Киевский Митрополит Рафаил Заборовский и его меры к исправлению духовенства. – Киевская старина. – Киев. – 1899. - №3 – С. 401

²⁵ Крижановский Е.М. Очерки бита южнарусского сельского духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 419

²⁶ Там само. – С. 407.

²⁷ Д.В. Киевский Митрополит Рафаил Заборовский и его меры к исправлению духовенства. – Киевская старина. – Киев. – 1899. - №3 – С. 411, 418

²⁸ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 103-104; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 169-170.

Тобто, в більшості випадків, архиєрейські укази стосувались функцій протопопа, які неодноразово розглядалися в історіографії. Йдеться про нагляд за парафіяльними храмами та мораллю священників протопопії, надсилання в кафедру метричних відомостей, видача у парафії віничних пам'ятей, збір грошей на кафедру з підвладних ієреїв, прийняття та поширення указів консисторії, митрополита, Св.Синоду²⁹. Дослідники також, звертали увагу на недоліки та проблеми, які виникали на практиці при виконанні цих робіт, присвоєння грошей зібраних на кафедру³⁰, затримка надсилання різних сповідних і метричних відомостей³¹, недовиконання синодальних та архиєрейських розпоряджень³².

Разом з тим, варто виділити багаторазове нагадування митрополитами обов'язків протопопів, що можна пояснити регулярним невиконанням архиєрейських розпоряджень. Можна виділити дві причини, які уможлилювали ігнорування протопопами окремих розпоряджень. Перша зумовлюється виборним характером протопопського уряду. Тож при веденні справ протоєреї опиралися на місцевих священників, які їх обрали, або світських покровителів. Навіть парафіяни могли стати проблемою для протопопа, якби той не зважав на якісь звичні усталені для місцевого церковного життя речі³³. Друга причина, яку висловила Оксана Прокоп'юк, – це відсутність традиції бюрократизації у спілкуванні між архиєреями та

²⁹ Граевский И.С. Кіевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 103-104; Крижановский Е.М. Очерки бита южнаруссаго сельсого духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 407.; Шпачинский Н. Кіевский митрополит Арсеній Могилянській и состояніе кіевской митрополіи в его правленіе (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 169

³⁰ Граевский И.С. Кіевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 111

³¹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 61

³² Там само. – С. 58-59; Пархоменко В. Очерк Истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733- 1785)(в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени). – Полтава. – 1908. – С. 55

³³ Там само. – С. 55; Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 55.

парафіяльними священниками, які звикли, що єпископ об'їжджає парафію і з ним можна спілкуватись особисто³⁴.

Першу причину проілюструємо прикладом у Прилуках, де козацька старшина в грудні 1733 р. та січні 1734 р. зверталась до митрополита, аби архиєрей «соблагоизволили по височайшей своей милости» благословити на священнослужіння та виконанням протопопських обов'язків Ігнатія Лисаневича попри те кандидат «по заприщенієм бившим со званія протопопского отрешен»³⁵. Окрім старшини, подібне прохання 14 лютого 1734 р. подав також прилуцький намісник³⁶, який згадує, що після відставки Лисаневича митрополит встановив у протопопії «довремених правителей». Але духовенство все одно просить призначити протопопом відстороненого Лисаневича, «во всяких нуждах и требованях наших неимеючи правителя досконалого»³⁷. В підсумку, Лисаневича дійсно повернули на протопопський уряд – вже 1735 р. він знову зустрічається у джерелах, як прилуцький протопіп³⁸. Траплялись і екстраординарні випадки коли, наприклад, Кролевецький сотник відібрав у Кролевецького протопопа землі і спробував контролювати місцеве духовенство (не слухати протопопа і вирішувати всі питання через нього)³⁹. Така зацікавленість різних сторін у питанні того, хто стане протопопом, була важливою і через те, що не тільки керував, але й представляв спільноту, як це було у XV–XVI ст., коли протопопи підписувались від імені своєї священницької братії під рішеннями соборів⁴⁰. У

³⁴ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 63-64

³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 46. – Арк. 1.

³⁶ Там само. – Арк. 3.

³⁷ Там само

³⁸ Там само. – Спр. 106. – Арк. 1.

³⁹ Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і Росії в XVIII в. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – 7; Т.21. – Львів. – 1898. – С. 24

⁴⁰ Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV – XVI ст. - Записки товариства імені Шевченка / Під ред. Михайла Грушевського. — Т. IX. — Львів, 1896. — Кн. I. — С. 16; маємо і ближчий до хронологічних рамок дослідження випадок, адже на раніше згаданому Київському помісному соборі 1691 р. протопопи, схоже, також представляли собою ієрейські спільноти протопопій Чер. Е.И. Киевский собор 1691 года. – Киевские епархиальные ведомости. - №8 (II отд.) – Киев. – 1865. – С.313

XVIII ст. відповідальність протопопа за спільноту декларували царські та гетьманські розпорядження, які зачіпляли колективні проблеми конкретної протопопії або й всієї єпархії. Наприклад, 1702 р. Петро I видав привілей Ніжинському протопопу, за яким причти парафій цієї церковно-адміністративної одиниці не мали притягати до світського суду й обкладати різного виду повинностями. Подібний привілей отримав і Прилуцький протопіп 1731 р. від Данила Апостола⁴¹. Про ширший вплив на єпархіальні справи можна судити, пригадавши, що протоіереї брали участь у складанні пунктів «малоросійського» духовенства до Катерининської комісії зі створення нового уложення⁴².

Друга причина (згадана відсутність досвіду бюрократичного управління) видається складнішою і не такою самоочевидною. Дійсно, ще у XVI–XVII ст. протопопи частіше послуговувались особистими візитами для того, аби проводити не просто огляди парафіяльних храмів, а збирати власні невеликі соборчики, на яких вони роздавали отримане від єпископів св. миро, та отримували інформацію про стан підвладної території⁴³. Інформування також могло відбуватись усно на більших єпархіальних соборах, де протопопи були зобов'язані бути⁴⁴. Цікаво, що традиції навмисного проведення саме соборчиків протоіереєм у своїй протопопії, в Гетьманщині або у Київській єпархії-митрополії мені не зустрічались. Не практикували протоіерейські соборчики і в російських єпархіях. Проте така практика зберігалась в Унійній Церкві в Речі Посполитій на територіях як Корони⁴⁵, так і Великого князівства

⁴¹ Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 77

⁴² Там само. – С. 71

⁴³ Ткачук В.А. Українські православні Антимінси XVII-XVIII ст.: система функціонування та смислове навантаження. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ. – 2018. – С. 110-111.

⁴⁴ Там само. – С. 110-111.

⁴⁵ Wioletta Zielecka-Mikołajczyk. Studia o kulturze cerkiewnej w granicach dawnej Rzeczypospolitej. Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w „krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muzyńskiego i bieckiego). – С. 236; Witold B. Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku. –

Литовського⁴⁶. Крім того, в Унійній Церкві декан або намісник міг вирішувати дрібні проблеми на місці під час здійснення візитацій⁴⁷, чого мені теж не траплялось відносно протопопів Гетьманщини. Тривалий час протопопи Київської єпархії-митрополії не впливали на вирішення питань єпархіального життя через засідання у консисторії, як передбачав Духовний регламент⁴⁸. Вперше у складі цього органу з'явився протоієрей і загалом представник білого духовенства у 1769 р.. Це був о. Роман Лубенський⁴⁹.

У XVIII ст., після утворення Синоду, в Гетьманщині активно починає впроваджуватись «реформа» духовної капітули (старіша форма цієї організації – крилос)⁵⁰, яка тепер фігурує в джерелах, як духовне правління⁵¹. Діяльність правлінь більше регламентувалася новими писаними нормами; їхній штат складали протопіп, намісник (який мав свою зону відповідальності) та декілька священиків⁵².

Процес переходу від капітули до правління буде розглянуто пізніше, але вже зараз можна зазначити, що правління недостатньо вдало вирішували

Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa w Rzeczypospolitej. – T.2. – Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin. – 2005. – St. 93.

⁴⁶ Лісейчыкаў, Д.В. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720–1839 гг. / Д.В. Лісейчыкаў. – Мінск. – «Медысонт». – 2011 – С. 61.

⁴⁷ Wioletta Zielecka-Mikołajczyk. Studia o kulturze cerkiewnej w granicach dawnej Rzeczypospolitej. Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w „krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muszyńskiego i bieckiego). – С. 233.

⁴⁸ Духовний регламент и тесно связание с ним документи. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 146-147

⁴⁹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 98; Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 82

⁵⁰ Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV – XVI ст. - Записки товариства імені Шевченка / Під ред. Михайла Грушевського. — Т. IX. — Львів, 1896. — Кн. I. — С. 10

⁵¹ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 79.; Ткачук В.А. Українські православні антимінси XVII-XVIII ст.: система функціонування та смислове навантаження. – С. 111-112.

⁵² Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 102; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсеній Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 170.

фінансово-господарські справи самого ж правління⁵³. В роботі духовного правління присутня достатньо помітна бюрократію. Йдеться про кількість матеріалів, який треба надсилати до київських кафедри і консисторії: метричні та сповідні книги, відомості про навчання синів ієреїв, відомості про чорне та біле духівництво, з 1748 р. також річні відомості про екзаменаторів, реєстри вирішених та надісланих у консисторію справи⁵⁴.

1.2. Вибір протопопа

Окремо варто згадати процес обрання протопопа, аби потім при розгляді практики на Києво-Подолі звернути увагу на локальні особливості. Протопопський уряд, подібно до інших, наприклад, парафіяльного настоятельства, був виборним. З тією відмінністю, що священника обирала громада, а кандидатів на протоієрея – священники протопопії⁵⁵. До теми обрання протопопів, звертались зокрема дослідники Миколай Шпачинський та Граєвський. Обидва дослідники одними з перших запропонували схожі схеми процедури. Так, після смерті протопопа, духовне правління мало прозвітувати про це до митрополита і просити дозволу обрати нового з-поміж священників протопопії. Далі, йшла елекція двох або більше кандидатів, які мали прибути до митрополита до Києва, де той затверджував одного з них на уряд⁵⁶. Далі, кандидат мав отримати архиєрейську грамоту з підтвердженням свого урядування митрополитом і скласти присягу⁵⁷. Остання, була регламентована царськими указами 1721 і 1743 рр.⁵⁸.

Але, на практиці можна помітити, що часто процес відходив від «ідеального варіанту», що помітили і самі дослідники. Як виглядає, найскладнішою частиною процесу виборів, було визначення наступників, яких

⁵³ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 64

⁵⁴ Там сама. – С. 60

⁵⁵ Крижановский Е.М. Очерки бита южнаруссаго сельсого духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 421.

⁵⁶ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 101.

⁵⁷ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 170–171.

⁵⁸ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 103.

могли обирати на «попередньому» етапі процедури, ще до того як їх буде представлено митрополиту⁵⁹. Адже, дуже багато залежало від місцевої «команди», або підтримки від світських покровителів. Гострота виборів також відзначалась і в історіографії, коли дослідники фіксували утворення «партій», навколо своїх кандидатів⁶⁰. Часто над можливими наступниками ієреї могли задумуватись до того, як помер чинний протопіп і посилати до митрополита звістку про його смерть разом із новим кандидатом⁶¹. З цією практикою намагались боротись. Укази 1765⁶² і 1775⁶³ рр. акцентували на тому, що спочатку слід рапортувати про смерть протоієрея, а вже потім займатись виборами. Примітно, що до 1765 і 1775 рр. мені не траплялись інші укази чи правові приписи про порядок виборів, не зустрічав я і у історіографії згадок про раніші спроби врегулювання елекції. Можливо, процедура, з огляду на гостроту боротьби і місцеві особливості, тривалий час залишалась у неписаній звичаєвій формі. Якщо кандидатів було декілька (часто всі намісники), митрополит міг призначити людину, яка мала спостерігати за перебігом виборів⁶⁴. Також, мені не траплялась інформація, згадана дослідником Петром Знаменським, про те, що кандидат мав сплачувати в архиєрейську кафедру 25 коп. за грамоту на протопопство⁶⁵, тож можливо це правило діяло тільки в російських єпархіях. Також, існувала можливість якою часто користувались і яка була однією зі стратегій кандидата під час виборів, яка передбачала успадкування протопопії за кандидатом, який був родичем попереднього

⁵⁹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 104.

⁶⁰ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 102.

⁶¹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 102-103

⁶² Там само. – С. 103; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1532. – Арк. 1-2.

⁶³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2389. – Арк. 3.

⁶⁴ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 171.

⁶⁵ Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань. – 1873 – С. 521

протопопа⁶⁶. Втім ця тема потребує ширшого розгляду (див. розділ 3). Тож перебіг виборів міг мати різні варіації. Крім того, інколи під час елекції від «правильного» способу дій, могли переходити до «неправильного» і використовувати різні формати процедури за потребою. Тут згадаємо також особливості, які найчастіше присутні у справах про вибори.

Одним з частих аргументів на користь того чи іншого кандидата могла бути апеляція до того, що в джерелах називається «старійшинство»⁶⁷. Так, головним аргументом, для зайняття сану протопопа у Зіньковецькій протопопії в червні 1772 р. кандидатом Григорієм Коростовецьким був його поважний вік і віддана служба (був ієреєм Покровського храму села Батиков з 1728 р.)⁶⁸. Цей аргумент про старість був настільки важливим, що через поважний вік новому протопопові дозволили залишитись у своїй Покровській парафії у Батикові⁶⁹. Духовному правлінню протопопії приписувалось мати з протопопом переписку для забезпечення функціонування протопопії⁷⁰. Тобто аргументу про старість як підставу для обрання вистачило, щоб фактично змінити усталену систему роботи духовного правління та традицію розміщення протопопського осідку у населеному пункті разом зі світською владою⁷¹. Припускаю, що «старійшинство» в різних ситуаціях може дійсно позначати вік, або тривалий досвід роботи у духовному правлінні.

В багатьох протопопіях Київської єпархії, існувала практика активної підтримки і лобіювання своїх кандидатів, не тільки парафіяльними ієреями але й світськими патронами. Подібний приклад, який, щоправда, не мав успіху, згадував Граєвський. Коли під час виборів Лохвицького протопопа один з

⁶⁶ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.106; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри) (далі - Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія). – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 77-78.

⁶⁷ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 102.

⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2105. – Арк. 4-5.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 44.

кандидатів, Петро Кривецький, окрім частини місцевого духовенства заручився підтримкою Наталі Розумовської, київського полковника та лохвицького сотника і звернувся до митрополита напряду сам. Але, митрополит затвердив іншу кандидатуру, Трофима Горлянського, який не мав впливових зв'язків⁷². Звичайно на практиці частіше ставався зворотній варіант, який дослідниця Оксана Прокоп'юк наводить у своїй праці, де згадано не один приклад отримання протопопії завдяки світській протекції. Зокрема так сталося у Стародубській та Гадяцькій протопопіях⁷³. Інший, відомий приклад залучення високої світської протекції, пов'язаний із виникненням цілої протопопії і добре описаний. Йдеться про випадок зі створенням Івангородської протопопії 1777 р., коли за протекції Павла Петровича (майбутнього імператора Павла I), перед митрополитом, військовий священик Олександр Ладинський мав отримати протопопію. Але, вакантних місць на той час не було, тож вирішили створити нову адміністративну одиницю, Івангородську протопопію, яка розташувалась переважно на основі частини території найбільшої Ніжинської протопопії⁷⁴.

Складніше з роллю вищої церковної ієрархії. Попри те, що саме митрополит мав затверджувати кандидата, мені не зустрічались випадки, коли митрополит відмовив усім кандидатам або змусив відбувати повторні вибори через її порушення ієреями протопопій. Єдиний такий випадок, стосується Роменської протопопії, де у травні-червні 1736 р. через грубі порушення процедури і тому, що більшість ієреїв не погодились на кандидата, якого без їх відома відправила до кафедри менша «партія», відбулось два процеси виборів⁷⁵. Тож крім виключного Роменського випадку можна припустити, що на митрополита частіше зважали в якості арбітра, який міг вирішити суперечку, чи поставити принаймні в ній свою крапку. Так було з Лубенською

⁷² Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 102.

⁷³ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 105-106

⁷⁴ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 25.

⁷⁵ ЦДАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 146. – Арк. 3-5.

протопопів, коли її поділили між старим протопопом Іоаном Оріховським, та новим Матвієм Ляшківським⁷⁶. Або під час вирішення проблеми обрання протопопа 1736 р. в Ромнах, коли через конфліктність кафедра для нагляду залучила ігумена Густинського монастиря⁷⁷.

На противагу помірному впливові, який міг мати митрополит, в другій половині XVIII ст. вища духовна влада отримує більше можливостей вплинути на вибори. Так, приклади, які мені зустрічались у 1770-х – 1780-х рр. вказують навіть на зміну звичного процесу вибору протопопа. Так, починають зустрічатись випадки, коли кандидатуру до кафедри подавали не ієрейська команда протопопії, а один ієрей, який і пропонував свою кандидатуру⁷⁸. Наприклад, так було у випадку призначення Голтвянського протопопа 1777 р., коли до митрополита Гавриїла Кременецького, 20 жовтня, звернувся ієрей Голтвянської собороної Успенського храму Григорій Олександрович⁷⁹. Успіх Григорія Олександровича був забезпечений тим, що старий протопіп вже помер, а намісник, який часто бував можливим наступником, не може його замінити. Адже, намісник жив не у протоієрейському осідку в Голтві, а у селі за 6 верст від міста і не міг відбувати належні торжествені та вікторіальні служби⁸⁰. Тож, як альтернативу, Олександрович пропонує свою кандидатуру, адже він вже служив у цьому соборному храмі половинним настоятелем, разом з колишнім протопопом, мав досвід служби у місцевому духовному правлінні, а також сам забезпечив згаданий храм церковним начинням⁸¹. Цю інформацію, як і рекомендацію кандидата, підтвердили атестатом місцеві священики, разом з намісником і членами духовного правління. Окрім загаданого Григорія Олександровича, по процедурі у протопопії розглядали також інших двох кандидатів, намісника Іоана Яковського та половиного ієрея соборної церкви в

⁷⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564. – Арк. 19-23.

⁷⁷ Там само. – Спр. 146. – Арк. 9

⁷⁸ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 103.

⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2389. – Арк. 1-2.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само.

Голтві Григорія Никифорова, адже їхні «характеристики» також надає митрополиту консисторія⁸². Але в підсумку, митрополит Гавриїл Кременецький затверджує на уряді протопопа саме Григорія Олександровича, на що вказує присяга останнього 30 жовтня 1777 р.⁸³. Грамоту, однак, довелося чекати довше, адже ще 10 листопада 1777 р. Київська консисторія просить митрополита її врешті видати⁸⁴. Випадок не поодиноким, подібним чином свою кандидатуру на протоієрейський сан пропонував 7 червня 1770 р. ієрей Троїцького храму Верхнього Києва Василь Стоцький⁸⁵, щоправда, невідомий результат його пропозиції.

Крім змін процедури «знизу» і сама кафедра починає застосовувати нововведення. А саме, консисторія почала детальніше цікавитись людьми, яких до них відсилають для посвячення у протоієреї. Так, при обранні Голтвянського протопопа, консисторія подавала до митрополита своєрідні «характеристики» кандидатів, де згадано дітей, яких ті мають, а також описано парафії кандидатів (кількість дворів, скільки мешкає душ)⁸⁶. Подібна річ зустрічається також 1765 р. при обранні нового Лубенського протопопа, коли консисторія подала «мненіє» стосовно кандидата тодішнього лубенського намісника Федора Барвінського⁸⁷. Крім цих випадків, консисторія також намагалась знайти якусь інформацію про кандидата Зінковецької протопопії, покровського ієрея Григорія Коростевецького, але нічого не знайшли⁸⁸. Інформації про таке наведення довідок до 1765-р. мені не відомі й не траплялись у джерелах про вибори. В історіографії схожі речі згадувала дослідниця Оксана Проп'юк, яка згадувала про можливість надання Консисторією «рекомендацій» кандидатам на протопопство. Але, авторка не

⁸² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2389. – Арк. 5.

⁸³ Там само. – Арк. 7.

⁸⁴ Там само. – Арк. 8-9.

⁸⁵ Там само. – Спр. 1952. – Арк. 1-2.

⁸⁶ Там само. – Спр. 2389. – Арк. 5.

⁸⁷ Там само. – Спр. 1473. – Арк. 1-2.

⁸⁸ Там само. – Спр. 2105. – Арк. 2.

подавала прикладів і складно сказати, що малось на увазі⁸⁹. Водночас складно сказати, чи впливало це на архиєрейський вибір, адже відсутність даних щодо Григорія Коростовецького не завадила йому отримати протоієрейський сан.

Крім цього стають помітними ще низка змін у практиці обрання. Наприклад, з'являються призначення від Св. Синоду, як це було ще у 1749 р., коли Синод поставив на протоієрейський уряд у Полтавській протопопії Євстафія Могилянського. А старого протопопа, який мав проблеми зі здоров'ям, перевели на інший уряд⁹⁰. Крім того, серед претендентів на протопопський уряд тепер можна помітити також ієреїв, які виконували священницькі функції в армії і за це могли отримати дозвіл зайняти вакантне місце, коли таке з'явиться. Такий дозвіл за те, що був єдиним священником свого полку у Пруському поході (хоча за штатом мало бути два), за царським указом 1764 р. отримав Іоан Богалевський⁹¹. Який, хотів промотуватись протоієреєм саме Полтавської протопопії, де тоді служив вже старий Євстафій Могилянський⁹². Трапляються виняткові приклади прямого призначення царем, як це було у відомому випадку Федора Лісовського, який за невстановлені заслуги перед Петром I отримав від нього уряд гадяцького протопопа⁹³.

Попри по життєвий статус уряду протопопа, його можна було втратити, не лише через старість чи проблеми зі здоров'ям. Причини втрати протопопом свого уряду, найчастіше, зводяться до неналежного виконання обов'язків⁹⁴. Але, зазвичай позбавлення сану йшло або через серйозність злочину, або повторне невиконання розпоряджень (першим попередженням зазвичай

⁸⁹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 45;

⁹⁰ Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ – Львів. – 2017. – С. 164.

⁹¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1407. – Арк. 5-8

⁹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1407. – Арк. 5-8

⁹³ Горобець В. Конфлікт і влада в ранньомодерній Україні. Сотник новгород-сіверський проти гетьмана Війська Запорозького, 1715–1722. — К.: Інститут історії України НАН України, 2016. — С. 80-81

⁹⁴ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 163.

залишався штраф)⁹⁵. Часто протопопів разом з намісниками могли підозрювати у розкраденні коштів, призначених для кафедри, але з 1769 р. якщо проблема була не у протопопі, йому дозволялось скласти список боржників⁹⁶. Крім цього, митрополит Рафаїл Заборовський у 1733 р. окремо доводив до відома протопопів, що «покривання» тих ієреїв, які зловживають алкоголем, буде каратись штрафами й позбавлення протопопського уряду⁹⁷. Також Заборовський бажав провести ревізію і заміну приходських книг, на нові, для чого активно залучав до ревізії протопопів. Якщо ж огляд не був проведений був ризик втратити відповідний ієрейський чи протоієрейський сан⁹⁸. Іншим прикладом можуть слугувати спроби митрополитів підвищити освітній ценз духовенства через проведення перевірки кандидатів на священників у духовному правлінні. За повторне відправлення у кафедру непідготовлених аколітів митрополит Тимофій Щербацький указом 1750 р. передбачав позбавлення уряду самого протопопа або намісника⁹⁹, подібні укази пізніше також видавав Арсеній Могилянський¹⁰⁰.

Найяскравішим прикладом, відставки протопопа через проступки можна вважати випадок у Лубнах, коли протопопа Іоана Оріховського 1743 р. звільнили через фінансові махінації та не відправлення належних коштів до кафедри (згодом його помилували)¹⁰¹. Окрім причин, пов'язаних безпосередньо з протопопською службою, є випадки, коли протопопів звільняли через політичні звинувачення. Наприклад, 1708 р. лохвицького

⁹⁵ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 176.; Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58-59.

⁹⁶ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 175.

⁹⁷ Д.В. Киевский митрополит Рафаил Заборовский и его меры к исправлению духовенства. – Киевская старина. – Киев. – 1899. - №3 – С. 417

⁹⁸ Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ – Львів. – 2017. – С. 47.

⁹⁹ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 130.

¹⁰⁰ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 114

¹⁰¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564. – Арк. 5-7.

протопопа Іоана Рогачевського заслали в Архангельськ нібито через симпатії до Мазепи. Сам Рогачевський припускав, що на нього написали донос через те, що він не прочитав якогось маніфесту¹⁰². Інший випадок пов'язаний з Мартином Самойловичем, який втратив роменський протопопський уряд незадовго після втрати його братом Іваном Самойловичем гетьманства. На політичний підтекст цього випадку натякає акцентування на тому, що Мартин дуже сильно опирався на брата Гетьмана для тримання влади¹⁰³. Обидва приклади можна, звичайно, трактувати й так, що втративши підтримку, духовенство просто вирішило змінити протопопа, який не всім подобався.

Є й приклади коли після прощення за проступок ієрей повертався до протопопського уряду. Раніше ми згадували випадок у Прилуках, де за сприяння світських покровителів 1734 р. до уряду повернувся Ігнатій Лисаневич¹⁰⁴. Подібна ситуація сталась у Лубенській протопопії, де протопопа Іоана Оріховського та і намісника Симеона Перановського звільнили з урядів через махінації із грошима, які ті збирали з підзвітних священників та мали відправляти до кафедри¹⁰⁵. Але після царського указу з амністією всіх злочинців окрім «розбойников и воров»¹⁰⁶, Оріховського та Перановського помилували, а потім вони також отримали окреме прощення разом з дозволом повернутись на уряди від митрополита Рафаїла Заборовського незадовго до його смерті¹⁰⁷.

1.3. Переваги протопопського уряду

Уряд протопопа не давав матеріальних привілеїв одразу по його отриманню, адже протопопи не отримували платню за свою роботу¹⁰⁸. Крім

¹⁰² Г.Б. Рогачевский Иван, Лохвицкий протопоп, и син сотника Данило Забіла в Архангельской силлке в 1713-1721 гг. – Киевская старина. – Киев. – 1902. – №6. – С. 333-334

¹⁰³ Востоков А. Жалоба Роменскаго духовенства на протопопа Мартина Самойлова. – Киевская старина. – 1887. – № 5. – С. 189-190

¹⁰⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 46. – Арк. 1.

¹⁰⁵ Там само. – Спр. 564. – Арк. 1-2.

¹⁰⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564. – Арк. 5-7.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 175.

того, на початку XVIII ст. також відбувається зміна, пов'язана з тим, що і намісники з протопопами, як і інші ієреї, мають платити мирові та солодові гроші на утримання кафедри. Про це у своєму донесенні до митрополита Рафаїла Заборовського 28 грудня 1734 р. згадував Лубенський протопіп Іоан Оріховський, акцентуючи на невизначеності останнього указу, який повідомляв, що з кожного двору у парафії треба віддавати по 5 копійок і перепитував, чи це стосується всіх¹⁰⁹. Попри відсутності у справі відповіді, те що протопопи та члени духовних правлінь просили звільнити їх від сплати цього податку, натякає, що відповідь, імовірно, була негативна. Але, часто звільнені від сплати у консисторію гроші могли піти не особисто протопопам, а для оплати потреб правління¹¹⁰, адже нерідко протопіп вкладав у правління власні кошти¹¹¹.

Про такі звільнення від податку на консисторію відомо також для ієреїв цілої Києво-Подільської протопопії 1767 р.¹¹², а також персональне звільнення Ніжинського протопопа Дмитра Криловського¹¹³. Києво-Подільське духовне правління взагалі деякий час тільки зі своїх грошей утримував Стефан Лубенський, наймаючи писаря правління у 1740 р. та купляючи папір і сургуч для роботи починаючи з 1735 р.¹¹⁴. Крім того, є приклад, що духовне правління, а отже можливо і сам протопіп, могли купляти папір і сургуч не тільки для своїх потреб, але і для підвладних ієреїв. Так 1767 р. Києво-Подільський намісник повідомляв заміські парафії протопопії, про можливість взяти у правлінні папір для сповідних книг¹¹⁵. Останнє, вірогідно могло стосуватись не тільки сповідних книг, але за потреби й інших метрик, або парафіяльних прибутково-витратних книг. Навіть за таких умов парафіяльні ієреї не завжди

¹⁰⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 77. – Арк.1-2.

¹¹⁰ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 112

¹¹¹ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 175.

¹¹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1767. – Арк.1-2.

¹¹³ Там само. – Оп. 1076. – Спр.162. – Арк.1.

¹¹⁴ Там само. – Спр.52. – Арк.1.

¹¹⁵ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.64. – Арк.8-13.

могли належно вести метрики та прибутково-витратні книги (які також могли вести й ктитори при храмі). Тож, протопопів не завжди мав змогу зібрати всю потрібну інформацію вчасно і міг також мати проблеми з тим, аби зібрати кошти, що призводило до отримання штрафів, або позбавлення статусу протопопа¹¹⁶. Хоча, є приклад того, що інколи протопоп міг навіть отримати компенсацію, якщо виділяв для роботи якісь свої кошти. Так 1755 р. Матвій Ляшовський, який розплатився за боржника лукомського намісника Іоана Левицького, мав отримати назад 4 руб. 92 коп., що сталось за посередництва ієромонахів Лубенського Мгарського Монастиря¹¹⁷. З огляду на це, цікавим є припущення Петра Знаменського стосовно російських єпархій, де місцевий аналог протопопів – поповських старост – обирали часто з огляду на їхні матеріальні статки¹¹⁸. Крім «відшкодування» Ляшківському, можна також навести приклад, який стався в Лубенській протопопії 1734 р. Де, Іоан Оріховський коментуючи не сплату ієреїв двох сіл протопопії, просить в архиєпископа Рафаїла Заборовського перенести на Оріховського цей штраф і пробачити йому його¹¹⁹. Що можливо, може вказувати на різні мотивації обрання кандидатів на протоієрейський уряд, в різних протопопіях Київської митрополії.

1.4. Соціальне походження та освітній рівень протопопів

Майбутні протопопи походили не лише з білого духовенства, а й представників козацької еліти і міщан. Наприклад, брат лубенського протопопа Іоана Оріховського Матвій був бунчуковим товаришем¹²⁰. Голтвянський протопоп Григорій Олександрович мав, як він сам стверджував, шляхетське

¹¹⁶ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 176.; Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58-59.

¹¹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.929. – Арк.2-3.

¹¹⁸ Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформи Петра. – Казань. – 1873 – С. 521

¹¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.78. – Арк.1.

¹²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.183. – Арк.1.

походження¹²¹. Є також приклади одруження дітей протопопів на представниках козацької старшини. Наприклад, Роменський протопіп Павло Світ видав свою доньку за сотника¹²², що навряд чи сталось би, якби сотник вважав такий шлюб неприйнятним для себе. На додачу згадаю, що мені не траплялися протопопи-вихідці з чорного духовенства. В історіографії згадується, що чернігівський єпископ Ірадіон Жураковський намагався замінити у своїй єпархії протопопів монахами, але не зміг через спротив білого духовенства та козацької старшини¹²³.

Є рідкісні приклади незвичної зміни соціального статусу протопопа, як це було з Федором Лісовським. Після того, як його зняли з гадяцького протопопства, Федір став сотником у Новгород-Сіверському за допомогою царської протекції¹²⁴. Також є приклади, коли протопопський уряд займали вихідці з міщан. Зокрема Григорій Софонович перед тим, як стати остерським протопопом, входив до київського магістрату¹²⁵. Варто відзначити, що більшість випадків посідання старшиною протопопських урядів мені трапляється саме у першій половині XVIII ст. Можливо, у другій половині, через покращення дисциплінування і закриття духовного стану, протопопський уряд остаточно закріплюють за собою представники білого духовенства. На це вказують дані Верхньо-Київської протопопії, де на кінець століття більшістю протоієреїв були синами священників¹²⁶. Прагнення представників світських станів посісти протопопський уряд можна пояснити

¹²¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.2383. – Арк.1-2.

¹²² ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 312. – Арк.1.

¹²³ Крижановский Е.М. Очерки бита южнарусскаго сельскаго духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С.429 ; Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформи Петра. – Казань. – 1873 – С. 585

¹²⁴ Горобець В. Конфлікт і влада в ранньомодерній Україні. Сотник новгород-сіверський проти гетьмана Війська Запорозького, 1715– 1722. — К.: Інститут історії України НАН України, 2016. — С. 88

¹²⁵ Анреенский. М.А. Предложение Гетьмана Мазепи Киевскому войту и магистрату 1702 года (о не утесненіи причта и прихожан Успенской церкви г. Кіева). – Киевская старина. – Киев. – 1884. – №9. – С. 132-133

¹²⁶ Недавня Б. С. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – 2016. – С. 213.

не лише протекцією світських осіб своїм родичам при номінуванні, а також привабливістю статусу у на локальному рівні. Протоіереї, що мали осідки у полкових та сотенних центрах, могли бути спорідненими з місцевою елітою.

Неоднозначним, є також питання освіти, яку мали протопопи. Так, у Духовному регламенті згадується що «должны протопопы, и богатшии и инии священницы дѣтей своихъ присылатъ во Академію»¹²⁷. Ця вимога, схоже, виконувалась не всіма протопопами, принаймні в нас є відомості про те, що своїх дітей віддавали на навчання протоіереї: глухівський, роменські, миргородський, трипільський, ічанський, лубенський, лохвицький, зінківський, борзянський¹²⁸. Тобто сини принаймні дев'ятох із 20-22-х протопопів, які могли урядувати в 1720-х 1750-х¹²⁹, отримували освіту в Київській академії. З одного боку, це невисокий показник. Але важливо пам'ятати, що протопопами не обов'язково ставали родичі колишнього протоіерея. Водночас, норма про «латинську» освіту могла бути важливою при спадкуванні протопопії родичами колишнього протопопу. Наприклад, в унійних єпархіях досить часто саме через кращу освіту, яку здобували діти деканів, їх потім обирали на уряд свого батька¹³⁰. І ми маємо докази того, що принаймні київський митрополит звертав увагу на освіту як фактор, коли йому пропонували кандидатури для обрання. Наприклад, у пирятинській протопопії під час обрання протоіерея, митрополит зробив вибір на користь навченішого кандидата, який 4 роки студіював богослов'я і був родичем колишнього протопопу¹³¹. Натомість,

¹²⁷ Духовний регламент и тесно связание с ним документи. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 129

¹²⁸ Дані встановлені за Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии / со введ. и примѣч. Н. И. Петрова. - Киевъ : Типографія И. И. Чоколова, 1904. - ххi., - С. 65, 72, 97, 99, 100, 117, 118, 121, 124, 132, 133, 139, 141, 148, 151, 152, 156 171, 179, 193, 203, 208, 212, 225, 231, 234, 255.

¹²⁹ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 14, 18.

¹³⁰ Лісейчыкаў, Д.В. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720–1839 гг. / Д.В. Лісейчыкаў. – Мінск. – «Медысонт». – 2011 – С. 61.

¹³¹ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 78-79.

конкурент зміг стати протопопом, лише після його смерті¹³². Саме на освіту звертали увагу, коли хотіли підкреслити, що людина, яка займає уряд, гідна цього. Так було у Лубенській протопопії, де «новоспечений» протоієрей Федір Барвінський мав конфлікти з намісниками, які стверджували, що вибори пройшли неправильно і сам протопіп «в проповіді слова божья никогда не трудящийся и к тяжёбним клопотам склонен ...»¹³³. Тож, для того аби їм опонувати, Барвінський представив свідчення про своє навчання богослов'я в Київській академії¹³⁴.

Під питанням залишається, чи могли займати уряд ті священники, що не отримували освіти вищу за «руську грамоту». Так само складно сказати, як освіта, або її відсутність впливала на виконання протопопом його функцій (огляд храмів, вирішення суперечок тощо), тип паче, що йому асистувало духовне правління у штаті якого були писар або писці для належного ведення бюрократії. Тож як і у випадку зі соціальним походженням, питання освіти протопопів ще потребує детальнішого опрацювання. Поки що можна лише визначити, що деякі протоієреї мали академічну освіту. Окрім вищезгаданих випадків, можна також згадати семеро протопопів з Глухівської, Києво-Печерської, Кобеляцької, Пирятинської, Решетилівської, Роменської, Сорочинської протопопій, які проходили через Київську академію і урядували у другій половині XVIII ст.¹³⁵. Щоправда, не всі з них доходили до теологічних студій, лише один протопіп завершив теологію повністю, інший затримався на студіях лише рік. Решта протоієреїв, обмежилась риторикою (2 осіб), філософією (3 особи), або взагалі не навчалась в Академії (3 особи)¹³⁶. Щодо освіченого «резерву», у вище згаданих протопопіях 70-х, то можлива заміна діючим протопопам, з погляду питання освіченості, не виглядає надто

¹³² Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 78-79.

¹³³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.1407. – Арк.20-21.

¹³⁴ Там само. – Арк.24.

¹³⁵ Яременко М. «Академіки» та академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків. – 2014. – С. 385

¹³⁶ Там само.

чисельною. Так, підрахунками Максима Яременка лише 37% ієреїв та дияконів пройшли через навчальні заклади і навіть так, лише чверть з них закінчили теологічні студії, а також по третині ієреїв закінчили філософію та риторику¹³⁷. За такої нечисельної освіченої частини духовенства, більшість ієреїв, близько 60%, опанували лише «руську грамоту»¹³⁸, можна припустити, що освічену заміну, діючому протопопу, можна було знайти. І чому часто надавав перевагу архиєрей. Але, в цьому питанні все дуже сильно залежало від обставин і потреб спільноти та можливих патронів, які визначали який саме кандидат отримає уряд на елекції.

Отже, попри часте звертання до протоієрейського уряду в питанні законодавчого врегулювання. Що визначило, посередницьке місце протопопів в ієрархії та окреслило коло обов'язків. Зберігалися проблеми з організацією роботи протопопа та духовного правління, пов'язані з недостатнім досвідом бюрократичної роботи та збереженням виборності уряду. Що призводило до збереження старіших форм управління і залежності протоієрея від спільноти в її уявленнях про те, як йому треба працювати. Виборність протопопа попри те, що до нього неодноразово звертались в історіографії, яка розглядала вибори під різними кутами функціонування і порушення «офіційного» порядку елекції, залучення до виборів світських патронів тощо. Досі, як на мене, мало уваги приділялось питанню того. Протопопам, часто доводилося ставити в пріоритет ті чи інші свої обов'язки, як протоієрея чи власне парафіяльного ієрея, і шукати додаткові можливості посилення свого матеріального становища. Адже, існувала проблема утримання духовного правління, на яке протопіп міг витрачати особисті кошти і робота в якому могла відбирати досить багато часу. Втім, схоже що попри це, протоієрейський уряд залишався важливим і престижним, через що можна помітити в лавах протопопів вихідців з козацької старшини сотенного рівня, або родичання протопопів з останніми.

¹³⁷ Яременко М. «Академіки» та академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків. – 2014. – С. 381.

¹³⁸ Там само.

Хоч питання походження протопопів досі потребує детальнішого розгляду. Подібним чином можна описати освітній рівень протоієреїв. Хоч ми маємо не один приклад зайняття протопопського уряду особами, що мали вищу освіту і вивчали в Київській академії богослов'я. Наразі, в нас немає повної картини освіченості протопопів, який рівень освіти вони могли мати в більшості і як освіта та її брак, впливали на роботу протопопа. Розуміючи, чим і ким міг бути протопіп у реаліях Київської митрополії, тепер ми звернемось до функціонування уряду протопопа на прикладі Києво-Подільської протопопії, а саме – родини Лубенських.

Розділ 2. Києво-Подільська протопопія

2.1. Межі та склад

Основним простором дії Києво-Подільських протопопів і родини Лубенських зокрема, була Києво-Подільська, або Нижньокиївська протопопія. Яка переважно, розташовувалась на території міста, Києво-Подолі, а також на території Київської, Бориспільської та Гоголівської сотень Київського полку¹³⁹. Особливістю Нижньокиївської протопопії було те, що попри нестійкість кордонів протопопій¹⁴⁰, які часто змінювались¹⁴¹, вона, тривалий час більшою мірою, розташовувалась у місті. Через що, всі ключові місця і керівництво протопопії теж походили з міста. Так, за даними які складав писар духовного правління у 1742 р., в Києво-Подільській протопопії було 14 міських і 6 сільських, або околичних парафій¹⁴². Але, є привід сумніватись в коректності позначення кількості сільських парафій. Адже, писар вказав не приходи, а населенні пункти, натомість за об'їздом парафій, який здійснив Роман Лубенський 1747 р. можна виділити 12 сільських парафій¹⁴³. Загалом, за XVIII ст., протопопія відчутно збільшиться і схоже, досягне певної стабільності у територіальному відношенні. Так, за відомістю складеною протопопом Романом Лубенським 1773 р., у протопопії було 14 міських і 18 сільських парафій¹⁴⁴. У 80-х рр. за даними дослідниці Оксани Прокоп'юк вже було 15 міських 17 сільських парафій¹⁴⁵.

Зміна кількості парафій у протопопіях, могла відбуватись по різному, іноді навіть без конфліктів чи створення нової протопопії шляхом відрізання парафій від старої¹⁴⁶. Наприклад, у сусідній до Києво-Подільської,

¹³⁹ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 41.

¹⁴⁰ Покровский И.М. Русские епархии в XVI–XIX вв., их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. – Казань, 1913. – Т. 2. – С. 633-634

¹⁴¹ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 16.

¹⁴² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.88-89.

¹⁴³ Там само. – Оп. 142. – Спр.21. – Арк.3-6.

¹⁴⁴ Там само. – Оп. 169. – Спр.17. – Арк.3.

¹⁴⁵ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 92-93.

¹⁴⁶ Там само. – С. 16, 41.

Верхньокиївській протопопії, кількість парафій збільшувалась через збільшення числа населення самої протопопії і колонізації пустих територій¹⁴⁷. Проте, у випадку Києво-Подільської протопопії, збільшення числа парафій, більше пов'язане з секуляризаційними заходами, і переході у підпорядкування протопопові більшого числа парафій, які раніше належали монастирям¹⁴⁸. Наприклад, таким чином, через царський указ 1771 р., до Нижньокиївської протопопії приєднали сільські парафії Пустинно-Миколаївського, Видубицького, Петропавлівського, Кирилівського, Йорданського та Флорівського монастирів¹⁴⁹.

Подібне, відбувалось і в першій половині XVIII ст., наприклад, таким чином, 1739 р., коли протопопом був Стефан Лубенський, до Києво-Подільської протопопії приєднали Георгіївську парафію села Вигурівщини¹⁵⁰. Важливо при цьому зазначити, що Вигурівщина попри підвладність відтепер протопопу, продовжувала при цьому і далі належати Михайлівському Золотоверхому монастирю¹⁵¹, подібно з іншими сільськими парафіями, які також належали іншим монастирям. Найбільше сільських парафій, належало до Софійського монастиря (6 парафій), потім за чисельністю йшов Братський (3 парафії) та Вознесеньський (2 парафії), Михайлівський мав одну парафію в складі Києво-Подільської протопопії¹⁵². З усього числа сільських парафій тільки Пріорська парафія св. Георгія та Дмитра не належала жодному монастиреві. Включеність парафій у монастирських володіннях до складу протопопії є цілком звичною річчю, адже самі обителі у своїх маєтностях протопопій не створювали¹⁵³. Єдиним виключенням, стала Києво-Печерська

¹⁴⁷ Недавня Б. С. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – 2016. – С. 214.

¹⁴⁸ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 24.

¹⁴⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.2040. – Арк.5-7.

¹⁵⁰ Там само. – Оп. 135. – Спр.2. – Арк.1-2.

¹⁵¹ Там само

¹⁵² Там само. – Оп. 142. – Спр.21. – Арк.3-6.

¹⁵³ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 22.

Лавра, яка як відзначав Знаменський, користуючись своїм ставропігіальним статусом, засновувала власні протопопії, якими керували окремі намісники¹⁵⁴.

Окремо, варто виділити спробу і підпорядкування протопопському правлінню, Києво-Флорівського монастиря. Цей контроль, передусім мав стосуватись священників монастиря, які начебто самі приходили до протопопа, яким тоді був Роман Лубенський з жалобами на монастир¹⁵⁵. Монастир, намагався зберегти юрисдикцію над ієреями тим фактом, що свої презенти¹⁵⁶ ці ієреї отримували не від духовного правління і протопопа, а самого монастиря, а отже протопіп не мав би мати над ними влади¹⁵⁷. Крім того монастир зауважував, що якщо ці ієреї будуть у відомстві Києво-Подільського протопопа то «в случаї какова от него (протопопа – авт.) им повеления, а потомуу их з монастиря отлучки ...» вони залишаться без можливості виконувати треби¹⁵⁸. Залишившись без утримання через відсутність треб, ієреї отримували б тільки невеликі «награжденія» з монастиря, адже власних приходів, вони не мають¹⁵⁹. Що залишило б їх без засобів до існування. Попри це, справа скінчилась на користь києво-подільського духовного правління і протопопа, адже 1771 р. Флорівський монастир все ж поступився, через вищезгаданий царський указ¹⁶⁰. Крім звернень ієреїв, підвладність священників монастиря до влади саме Києво-Подільського протопопа можливо міг обумовлюватися, тим, що 1566 р. монастир вже передавали у володіння Києво-Подільському протопопу Якову Гулевичу¹⁶¹.

¹⁵⁴ Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. – Казань. – 1873 – С. 515

¹⁵⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1021. – Спр.40. – Арк.1.

¹⁵⁶ Рекомендації для отримання висвячення;

¹⁵⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1021. – Спр.40. – Арк.1.

¹⁵⁸ Там само.

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Там само. – Арк.36.; Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 24.

¹⁶¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1021. – Спр.40. – Арк.1.; Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII — початку XIX століття / Відповід. ред. д. і. н., проф М.Ф.Дмитрієнко. — К.: ВД «Стилос», 2003. – С. 105

Попри те, що кількість сільських парафій, з часом буде ставати відчутно більшою у протопопії, їхній статус і місце в протопопії буде залишатись дуже не певним. Окрім того, що абсолютна більшість з них це монастирські володіння вони, також, були відчутно меншими за міські парафії. Так, найбільша міська парафія, Притиско-Микільська на 1742 р. буде нараховувати 200 дворів, у той час, як найбільша сільська парафія села Вигурівщина буде мати 35¹⁶². Порівняння найменших парафій буде також не на користь сільської частини. Так, найменша міська Набережно-Микільська парафія буде мати того ж 1742 р. 38 дворів, а найменша сільська Борщагівська парафія – 16 дворів¹⁶³. Звичайно більша кількість дворів, наприклад, тої ж Притиско-Микільської парафії буде враховувати, що у неї буде не один ієрей, який триматиме всю парафію, а мінімум двоє, разом із вікаріями і дияконами. Але, навіть за таких умов, розрив між містом і селом буде значним. Місто, також вирізняється більшим соціальним різноманіттям, у той час як сільські парафії часто складались з священника і посполитих. Такою була, наприклад, найбільша сільська парафія у Вигурівщині¹⁶⁴. У той час як у Притиско-Микільській парафії, сповідні розписи фіксують священників, козаків, міщан (майстратові і цеховики) та поспольство¹⁶⁵. Таке широке представництво, очікувано впливало на заможність парафії і утримання причту.

У контексті протопопії поділ між селом і містом помітний не тільки в кількісному чи якісному аспекті, а й у тому, що за моїми спостереженнями сільські ієреї беруть слабку участь у житті протопопії. Тобто, в мене не має свідчень про те, що сільські ієреї брали участь у виборах протопопа, або в адміністративному управлінні протопопією, що буде предметом окремого розгляду. Визначення причини такого поділу, в мене наразі немає, припускаю, що це може мати подвійний характер, через неповну незалежність сільських парафій від монастирів та слабших матеріальних позицій. Варто відзначити,

¹⁶² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.88-89.

¹⁶³ Там само

¹⁶⁴ Там само. – Оп. 1016. – Спр.12. – Арк.48.

¹⁶⁵ Там само. – Оп. 1015. – Спр.2. – Арк.71.

що така ситуація була характерна і для іншої київської протопопії, Верхньокиївської, де всі протопопи походили з міської частини¹⁶⁶.

Центр протопопії, або осідок протопопа Києво-Подолу також знаходився в місті, крім того, Нижньокиївська протопопія також була особливою в тому, що протопіп залишався у своїй парафії де був парафіяльним ієреєм на час виборів¹⁶⁷. Це важливо тому, що від місця служби протопопа залежало те, де буде збиратися духовне правління, адже часто засідання відбувались в домах членів правління чи писаря¹⁶⁸. Річ в тім, що зазвичай ієрей, який отримував статус протопопа чи намісника, міг отримати у своє порядкування цілий додатковий прихід, про що свідчив Варлаам Ванатович 1722 р. св. Синоду¹⁶⁹. Архiepіскоп стверджував при цьому, що якщо забрати в протопопів ці приходи, то вони відмовляться виконувати накази¹⁷⁰. Також, у грамотах на протопопство згадуються спеціальні «торжественні» та «вікторіальні» служби, які має вести протопіп¹⁷¹. За нормою, яку ввів Імператор Петро I та св. Синод 1722 р. при соборах, які не належать архиереям, обов'язково серед штату має бути протопіп¹⁷². Це, могло призводити до конфліктів, між протопопами та ієреями, які тримали соборний храм у власній парафії й вважали, що він їм належить. Наприклад, 1742 р. такий конфлікт виник між ієреєм соборного храму Прилук Михайлом Лисаневичем і місцевим хрестовим протопопом Василем Богдановичем¹⁷³. Останній, намагався добитися дозволу проводити

¹⁶⁶ Недавня Б. С. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – 2016. – С. 212.

¹⁶⁷ Яременко М. Києво-Подольська Святотроїцька Парафія у першій половині XVIII ст. – Науковий вісник національного музею історії України. - №2. – Київ. – 2017. – С. 233

¹⁶⁸ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.204.

¹⁶⁹ Крижановский Е.М. Очерки бита южнарусского сельского духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 397

¹⁷⁰ Там само. – Ст. 397

¹⁷¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.1473. – Арк.4-11.; Там само. – Спр.2389. – Арк.1-2.

¹⁷² Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества (Далі СИРИО). – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 84.

¹⁷³ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1. – спр. 182. – Арк.1.

недільні літургії у соборному храмі, але Лисаневич відмовляв, що сам Богданович сприймав як образу і приниження¹⁷⁴. Для вирішення цього конфлікту, митрополит Рафаїл Заборовський відсторонив обох від служб, поки ті не залагодять конфлікт¹⁷⁵. Цікаво, що наступник Василя Богдановича був більш поступливим і намагався отримати дозвіл на відправлення відповідних служб у своїй парафії¹⁷⁶. Намагання деяких протопопів отримати саме соборний храм протопопії, можна пояснити також, спробою закріпитися у сотенному чи полковому центрі, де зазвичай такі храми розміщувались і часто давали назву самій протопопії¹⁷⁷, щоб мати контакти зі світською владою.

Іноді, ця розбіжність між умовним центром протопопії, та реальним осідком протопопа призводила до непорозумінь з митрополитом. Так, дослідниця Оксана Прокоп'юк описала декілька випадків, коли Івангородський протопіп тримав своє правління у Ніжині. Або коли Миргородський протопіп 1773 р. пояснював свою відсутність у Миргороді й розміщення у Сорочинцях тим, що там знаходилось полкове правління Миргородського полку¹⁷⁸. Крім зносин зі світською владою, присутність духовного правління в тому чи іншому населеному пункті залежала від зручності, для парафіяльних ієреїв у надсиланні належних відомостей або безпосереднього відвідання правління¹⁷⁹. Наприклад, саме зручністю, або близькістю осідку протопопа і правління, виправдовувався вище згаданий перехід Георгіївської парафії села Вигурівщини, до Києво-Подільської протопопії 1739 р. Адже, початково володіння Михайлівського монастиря мали приписати до Козелецької протопопії, але через віддаленість Козельця та

¹⁷⁴ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1. – спр. 182. – Арк.1.

¹⁷⁵ Там само. – Арк.2.

¹⁷⁶ Там само. – спр. 290. – Арк.1.

¹⁷⁷ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 44-45.; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 169.

¹⁷⁸ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 44-45.

¹⁷⁹ Там само.

«убогість» георгіївського ієрея, було вирішено, приєднати парафію до Києво-Подільської протопопії¹⁸⁰.

Про збереження протопопами своїх парафій, в Києво-Подільській протопопії свідчить відсутність згадок, про конфлікт саме за соборний храм, з метою проведення там служб. Попри те, що на Києво-Подолі була соборна церква Успіння Богородиці. Але її настоятелем на початку століття був остерський протопіп Григорій Софонович¹⁸¹. І яку, припускаю, тримав надалі, його нащадок Олексій Софонович з іншим половиною ієреєм¹⁸². Якщо ж, говорити про те, де відбувались засідання духовного правління, то можна відзначити, що вони також відбувались саме в місті. Так, відомо про збір ієреїв в домі протопопа, Романа Лубенського 1749 р.¹⁸³. Що збігається з думкою дослідниці Оксани Прокоп'юк, про те, що духовні правління, могли збиратися в домах своїх членів¹⁸⁴. Також припускаю, що від моменту коли при духовному правлінні з'явився постійний писар, то можливо збори правління могли відбуватися і в писарському домі¹⁸⁵.

2.2 Протопопи

В наших хронологічних рамках, що концентруються на XVIII ст., у Києво-Подільській протопопії мені вдалось встановити п'ятеро осіб протопопів. Серед них ієреї: Набережно-Микільський Стефан Лубенський (1732-1743 рр.), Цареконстантинівський Георгій Городецький (1743-1749 рр.), Набережно-Микільський Роман Лубенський (1749-1778 рр.), Притиско-Микільський Яків Білявський (1778 - ? рр.). Окрім, вище згаданих ієреїв, є двоє протопопів точний час урядування яких складно визначити, це ієреї Спаський

¹⁸⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.2. – Арк.1-2.

¹⁸¹ Анреенский. М.А. Предложение Гетьмана Мазепи Киевскому войту и магистрату 1702 года (о не утеснении причта и прихожан Успенской церкви г. Киева). – Киевская старина. – Киев. – 1884. – №9. – С. 132, 136

¹⁸² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 147. – Спр.11. – Арк.1.

¹⁸³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.62. – Арк.1-2.

¹⁸⁴ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.204.

¹⁸⁵ Там само.

(Преображенський) Стефан Мартинович Сичевський¹⁸⁶, та Добро-Микільський Симеон Ширпа (? – 1732 рр.). Про останнього, відомо з однієї згадки Стефана Лубенського¹⁸⁷ та ктиторів Добро-Микільського храму¹⁸⁸. Стосовно часу урядування Симеона Ширпи, можна припустити, що він був протопопом аж до Стефана Лубенського (згадка про нього стосується 1729 р.). Про Стефана Сича знаємо, що до того як прийняти сан, він був київським міщанином на початку XVIII ст. століття¹⁸⁹. Можна припустити, що він був протопопом до Симеона Ширпи. З того, що відомо, батько та син Стефан та Роман Лубенські, сумарно займали уряд Києво-Подільського протопопу найдовше (40 років). Тривалий термін зайняття уряду, зміни у духовному правлінні, що припали на період урядування Лубенських, особливості зайнятої ними парафії та наявні джерела щодо виборів на протоієрейський уряд Романа Лубенського, роблять Лубенських гарним варіантом, для мікроісторичного аналізу протопопського уряду.

2.3. Організація духовного правління/капітули

Не без особливостей, в Києво-Подільській протопопії функціонувало і складалось духовне правління, яке є допоміжним для протопопу органом, разом з яким він вирішує справи. Особливістю, Нижньокиївської протопопії було те, що до 1742 р.¹⁹⁰ джерела не називають духовне правління власне правлінням, натомість джерела часто називають цей орган духовною капітулою. Припускаю, що Києво-Подільська духовна капітула це своєрідний попередник правління, який існував до створення Св. Синоду і його розпоряджень з створення духовного правління¹⁹¹. Найпершою згадкою духовної капітули мені відомою є 1734 р.¹⁹², а найостанніша яка мені

¹⁸⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр. 2. – Арк. 13

¹⁸⁷ Там само. – Оп. 1076. – Спр. 52. – Арк. 21

¹⁸⁸ Там само. – Оп. 132. – Спр. 1. – Арк. 2

¹⁸⁹ Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII — початку XIX століття / Відповід. ред. д. і. н., проф М.Ф.Дмитрієнко. — К.: ВД «Стилос», 2003. – С. 220

¹⁹⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.96.

¹⁹¹ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсеній Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 170.

¹⁹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 130. – Спр.3. – Арк.3.

траплялась це 1758 р.¹⁹³. Перша згадка духовного правління 1742 р. саме як правління, а не капітули, відзначається процесом визначення і встановлення платні зі священників, для утримання писаря правління¹⁹⁴. Останнє викликало серйозний конфлікт, між подільськими ієреями та протопопом Стефаном Лубенським. Лубенський начебто мав збитки, через те, що півтора року намагався утримувати писаря сам¹⁹⁵. Ще раніше, йому доводилось самому утримувати канцелярію, або навіть засаджувати когось зі священників працювати писарем¹⁹⁶. Протоієрей, у конфлікті, звертав увагу на вже усталену практику «обичаем протчих протопопий» утримання писаря, для того аби краще вести справи й легше звітувати до кафедри¹⁹⁷. На чому, Стефанові окремо наголошував кафедральний писар Адріян Щербина 1740 р.¹⁹⁸. Тобто, в інших протопопіях ця практика вже існує, і Києво-Подільська капітула затримується у питанні виконання Синодальних розпоряджень по створенню духовного правління. Але канцелярія, неєдиний аспект, якого бракує Києво-Подільській духовній капітулі.

Зазвичай, духовне правління складалось з «прісутствія» та канцелярії. Перша мала включати в себе протопопа, намісника і 2-3 священників, а канцелярія з 1-3 писарем і писцями, в ідеалі також правління мало мати розсильного та сторожа¹⁹⁹. З усього цього в Києво-Подільській капітулі був протопіп, а решта правління складалася з ієреїв, канцелярія існувала спорадично і до неї входили різні люди. На це, вказує реєстр видатків протопопа з 1735 по 1741 рр., або тільки на писаря, або тільки на писців, про що стверджує сам Стефан Лубенський і що переповідають подільські

¹⁹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр.78. – Арк.1-2.

¹⁹⁴ Там само. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.96.

¹⁹⁵ Там само. – Арк.8.

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Там само. – Арк.1.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 170.; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 79.; Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 72-73.

священники²⁰⁰. Про відсутність інших належних для штату правління людей, свідчить збір капітули, який робив Стефан Лубенський 1734 р., для огляду майна померлого Притиско-Микільського ієрея Антонія, де вся команда була представлена виключно ієреями²⁰¹. Подібна ситуація була і раніше, коли протопопом був Стефан Мартинович Сич і серед членів капітули не було жодного намісника²⁰², також не можна сказати нічого певного, про наявність тоді канцелярії. Для Києво-Подільської протопопії, та схоже не тільки для неї, перехід від духовної капітули до духовного правління, є не буквальним руйнуванням старої інституції та створення нової, а радше реформуванням капітули у правління. Реформа ж, відбувалась через встановлення необхідного штату, та його утримання парафіяльними ієреями. Зрештою, першим хто вживає стосовно духовної капітули, вираз «правління» був писар, найнятий Стефаном Лубенським²⁰³. Крім писаря, від 1743 р. (за рік після того, як Стефан організував фінансування для писаря), на чергових виборах протопопа, у протопопії також мав з'явитись намісник²⁰⁴. Від цього часу склад правління майже не буде змінюватись і усталиться. Через що, під час урядування Якова Білявського (1778 р.), єдине чим відрізнятиметься духовне правління це наявність двох намісників у протопопії²⁰⁵.

Організація канцелярії тривалий час, буде знаходитись на досить поганому рівні, адже фактично в її складі буде знаходитись тільки писар, який через відсутність писців, буде сам вести справи духовного правління²⁰⁶. Варто зазначити, що окрім визначеного законодавчо штату, духовне правління мало відрізнятись чітко визначеним регламентом роботи²⁰⁷. Так, ще у 1734 р. можемо зустріти назву капітула і стосовно Роменського духовного правління,

²⁰⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.8.

²⁰¹ Там само. – Оп.130. – Спр.3. – Арк.1-2.

²⁰² Там само. – Оп.137. – Спр.2. – Арк.13.

²⁰³ Там само. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.88-89.

²⁰⁴ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 229. – Арк. 4

²⁰⁵ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.178. – Арк.6.

²⁰⁶ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.88.

²⁰⁷ Там само. – С.89.

хоч там проблем зі складом правління не було²⁰⁸. Питання ж наявності всього штату, було актуальним і в пізніший час в різних протопопіях, як це було у Верхньо-Київській протопопії, де вже 1762 р. тільки після окремої перевірки призначили намісником Іоанна Вишневського²⁰⁹.

Примітно, що Подільські ієреї не особливо сперечались з приводу штатних нововведень, але вони були незгодні стосовно того, чийм коштом, має утримуватись духовне правління і канцелярія. Відсутність заперечень, стосовно вибору і призначення намісників, як на мене, можна пояснити тим, що додатковий уряд давав більше можливостей, для отримання статусу та можливості заробити²¹⁰, подібно до того, як сприймалися призначення хрестовим намісником чи протопопом²¹¹. Що ж до канцелярії, то як ми раніше вже згадували, Стефан подав своє донесення до Архiepіскопа Рафаїла Заборовського 18 березня 1741 р., з тим аби йому дозволили організувати збір грошей на писаря (якому протопіп вже виплатив частину за 1740 р.)²¹². А також, на папір і сургуч для канцелярії, які раніше теж купував Стефан²¹³. За підрахунками протопопа на рік все мало б займати 20 рублів писарю і ще 2 рублі на матеріали²¹⁴. Варто відзначити, що розцінки знаходились в межах загальної норми. Наприклад, подібні суми, можна побачити у Пирятинській протопопії²¹⁵. Але ціна яку вирахував Стефан Лубенський для Києво-Подолу були вищими за ті гроші, які періодично платили писцям чи писарю тут раніше (від 5 до 15 руб.)²¹⁶. Тож 29 квітня, з Консисторії спустили указ про дозвіл, на проведення такого збору по копійці з кожного двору всіх парафій (які навмисне

²⁰⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.46. – Арк.1-2.

²⁰⁹ Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. – Київ. – 2012. – С. 20.

²¹⁰ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархiального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.106.

²¹¹ Там само. – Ст.107.; Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке // Полтавские епархиальные ведомости.— 1911.— № 16.— С. 1079-1080

²¹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.1.

²¹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.1.

²¹⁴ Там само. – Арк.3.

²¹⁵ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 84.

²¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.22-24.

порахували і зазначили, що таких є 1792), за виключенням протопопа і з чого має виходити 22 рублі 40 копійок²¹⁷. Намір збирати по копійці з двору, теж не був новим і вже був усталеним, а іноді міг бути і більшим, складавши до 3 коп., з огляду на те, як відзначала дослідниця Оксана Прокоп'юк, що плата писарю мала договірний характер²¹⁸ і сам писар міг витратити кошти не тільки на власні потреби²¹⁹.

На цьому моменті і виник конфлікт. Подільські ієреї стверджували, що вони не проти взяття на роботу писаря, за якого начебто Стефан взяв свого племінника²²⁰. Але, утримання канцелярії та інших витрат, має покриватись з утримуваного священниками «капітулярного дому», який дає прибутки на всі потрібні духовному правлінню видатки²²¹. Зі слів подолян «капітулярний дім», був місцем проведення засідань духовного правління, до якого були приписані «осм куничних домов», які здаються майстровим і з якого вони мають 21 рубль двадцять копійок²²². Про те, що капітулярний дім був фізичним приміщенням, свідчить те, що 1736 р. у ньому збирали засідання з приводу розбору конфлікту між Стефаном Лубенським, та його сусідом міщанином Семеном Бабичем²²³.

Для перевірки того, як протопіп користувався цими грошима, на прохання Нижньокіївських ієреїв з консисторії прислали ієромонахів з Братського і Михайлівського монастиря²²⁴. За результатами розбору 2 червня 1741 р., Стефана Лубенського звинуватили в: брехні стосовно того, що він, начебто, щорічно витрачав по 20 рублів на писаря; привласнення на особисті потреби грошей з капітулярних домів про, що свідчить складений для справи реєстр в якому «много сумнительства изобретается»; гроші, які протопіп мав роздавати на «помяновение» низки осіб він або не роздавав або роздавав

²¹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк. 5.

²¹⁸ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.200-201.

²¹⁹ Там само. – С.202.

²²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.8.

²²¹ Там само.

²²² Там само.

²²³ Там само. – Оп. 133. – Спр.26. – Арк.3.

²²⁴ Там само. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.8.

нерівно²²⁵. Врешті, попри «саботаж» від подільських ієреїв, 1742 р. указом митрополита Рафаїла Заборовського, справа вирішилась на користь збору грошей з ієреїв на писаря²²⁶. Поштовхом, для такого рішення, була загроза втратити писаря²²⁷ і того, що Стефан заявляв «мне всенижайшому весьма без писаря дел править невозможно»²²⁸. Важливо, що справою писаря займався виключно протопіп і саме до Стефана Лубенського, були написані донесення писаря, коли проблема з фінансуванням стала критичною. Такі дії, відповідають тому, як зазвичай вели справи в канцелярії правління, де протопіп був ключовим суб'єктом договору з писарями, як це було, наприклад у Пирятинській протопопії²²⁹.

Не всі звинувачення Подолян, проти Стефана Лубенського були враховані для доповіді Братським та Михайлівським ієромонахами у консисторію, але навіть так, у звинуваченні про привласнення грошей з капітулярних домів, не все просто. Проблема в тому, що реєстр складений для «розиску», стосується лише двох капітулярних домів якими порядкував Стефан після відходу від служби попереднього протопопа Симеона Ширпи у 1732 р., а не восьми, як стверджували скаржники²³⁰. Складно також визначити однозначно, чи ті витрати з двох капітулярних дворів, «а такоже и собсвених моих денег», які Стефан Лубенський робив з 1735 по 1741 рр. дійсно стосувалось його одного, чи «на общую правленію протопопскаго потребу»²³¹. Тобто потребу духовного правління та всієї команди. Так, можна помітити витрати на протопопську канцелярію, де одного року Стефан оплачував роботу тільки писців, а іншого тільки писарів. Самі писарі теж постійно змінювались, одного разу йшлося про сплату полковим писарям за «сказку» та городовому

²²⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк. 9-10.

²²⁶ Там само. – Арк.96.

²²⁷ Там само. – Арк.90.

²²⁸ Там само. – Арк.86.

²²⁹ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 84.

²³⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.21.

²³¹ Там само. – Арк.22.

писарю за «постійну роботу»²³². Крім канцелярії, та витрат на «изводчика», які можна більш менш точно визначити, як такі, що стосуються роботи правління, є також витрати на поклони²³³. Які стосувались митрополита, архиєпископа, до писарів кафедральної та консисторської канцелярії, до «Інституяльного Фельдмаршала», коли просили про звільнення від постоїв²³⁴. Якщо звільнення від постоїв, можна врахувати, як потребу всієї протопопії, то з поклонами важче. Адже їх, можна трактувати як умовно «спільні» піднесення на свята, або інші визначні події (наприклад змінна кафедрального писаря). Але разом з тим і протопіп, яким на той час був старший Лубенський, свою частину відзнаки міг отримати, або «передати» її своєму синові, який з перервою теж обереться протоієреєм.

Попри нову модель утримання правління, старий «капітулярний дім» не зник і є відомості про те, що ієреї продовжували його утримати в час урядування Георгія Городелського та Романа Лубенського²³⁵. Зберігся навіть один з таких контрактів, коли 27 березня 1758 р. один з таких домів у духовного правління, хотів найняти київський міщанин Федір Паладієнко²³⁶. Але, Паладієнко вказав на проблеми зі станом двору (протікання даху, стіни та огорожа знаходяться у «вітхому» стані) і що двір «надлежит своим коштом оправить», тобто ремонтувати. Тож, він просив про відстрочку по платіжці, за нього, яка мала складати 10 рублів «а сколько на оную оправку денег здержу, з годовго платежа отвернуть или отжит»²³⁷. Тобто, «капітулярний дім» як інструмент утримання, міг були не зовсім надійним і не давати прибуток тут і зараз.

Протопопи Києво-Подільської протопопії, отримували у свої руки досить непросту, як називали її самі ієреї «команду» (себто протопопію). Розділена

²³² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.22-24.

²³³ Там само.

²³⁴ Там само.

²³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.62. – Арк.1-2.; ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.8. – Арк.1.

²³⁶ Там само.

²³⁷ Там само.

на міську і сільська частина, остання ж до того майже повністю є власністю монастирів, ігумени яких часто були членами Київської консисторії й що накладало відбиток на особливості «керування» протопопією. Перша особливість полягала у тому, що адміністративно життя протопопії повністю розташовувалось у місті, що позначалось і на відлученості сільських ієреїв у питаннях вибору протопопа та роботи духовного правління. Друга особливість полягала в супротиві, який чинили міські подільські ієреї у питанні утримання духовного правління, що склало особливу ситуацію, «залежності» протоієрея від волі міських священників у питанні «реформування» духовної капітули. Що призвело до тривалої потреби залучення протопопом особистих ресурсів для утримання правління. Також, особливістю Києво-Подільської протопопії було те, що жоден протопіп, всупереч наявній практиці і законодавчим нормам, не утримував соборний храм, як власну парафію і залишався у власній парафії після обрання протопопом. Такі виклики та потреби Києво-Подільської протопопії, мали впливати на те кого і як обирають. Що, разом з загальним оглядом родини Лубенських буде предметом розгляду наступного розділу.

Розділ 3: Священницька родина Лубенських

3.1 Походження, освіта, майновий стан і зв'язки родини

Про походження протоієреїв у київських реаліях, відомо небагато. Наявні джерела, дають можливість припустити про відчутний міщанський елемент у походженні, або родинних зв'язках протоієреїв. Наприклад, походження одного з протопопів, а саме Стефана Сичевського, дослідниця Олена Попельницька відносить до міщанського середовища, в якому Сичевський займав позицію райці магістрату, перед своїм посвяченням²³⁸. Втім, щодо старшого і молодшого Лубенських, можна припустити хіба про спробу, породичатися з Київським міщанством, а саме з купецькою його частиною. Наприклад, Стефан Лубенський був одружений на жінці (на жаль невідоме її ім'я), яка мала за батька Марка Назаревича, який займався торгівлею між Гетьманщиною і Річчю Посполитою (конкретніше Литвою, місто Мозир), де мав родичів²³⁹. Подібним чином Роман Лубенський видав заміж свою доньку за Василя Кирилова Сичевського, батько якого промишляв торгівлею і передав 2000 руб. в заповіт сину²⁴⁰. Варто відзначити, що Василь Кирилов Сичевський та Преображенський ієрей Яків Сичевський, за даними Олени Попельницької були нащадками колишнього протопопа Стефана Сичевського²⁴¹. Тож, можливо спроба Лубенських породичатися з родиною колишнього протопопа можна пов'язати зі спробою набуття не лише матеріального, але й додаткового символічного капіталу. Про можливі раніші спроби родичання Сичевських та Лубенських, наразі, мені не відомо. Інформації стосовно походження решти київських протопопів і самих Лубенських, я наразі не маю. Але зважаючи на те, що Георгій Городецький та Стефан Лубенський мали тривалий ієрейський досвід і були членами духовної

²³⁸ Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII — початку XIX століття / Відповід. ред. д. і. н., проф М.Ф.Дмитрієнко. — К.: ВД «Стилос», 2003. — С. 220

²³⁹ ЦДІАК України. — Ф. 127. — Оп. 135. — Спр.47. — Арк.1-2.

²⁴⁰ Там само. — Оп. 153. — Спр.71. — Арк.1-2.

²⁴¹ Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII — початку XIX століття / Відповід. ред. д. і. н., проф М.Ф.Дмитрієнко. — К.: ВД «Стилос», 2003. — С. 220

капітули за урядування Сичевського, припускаю, що вони походили з духовного стану.

Подібна непроста ситуація стосується і питання освіти київських протопопів про яку в більшості відомо наразі мало. Наприклад, поки що мені не вдалося знайти свідчення про навчання когось з Києво-Подільських протоієреїв у Київській академії чи деінде. Є втім свідчення про роботу сина Стефана Лубенського Романа канцеляристом у митрополичій кафедрі за Рафаїла Заборовського. Після митрополичої канцелярії Роман мав службу у штаті Київської губернської канцелярії²⁴². Поруч з небагатьма згадками про освіту Лубенських, маємо згадку щонайменше про три книги, які були в домі Романа Лубенського, що нам відомо через крадіжку книг. Йдеться про «церковну книгу», що названа в джерелі «ключик», а також Духовний регламент та «Правник чертковий»²⁴³. Припускаю, що під «ключиком» може матися на увазі «Ключ Розуміння» Йоаникія Галятовського, що міг використовуватись саме як збірка проповідей²⁴⁴, особливо враховуючи, що Набережно-Микільська парафія матиме великий причт священнослужителів, про що далі. Духовний регламент та «правник чертковий», очевидно використовувались для вирішення справ у духовному правлінні. Більше про освіту Лубенських нам не відомо.

Подібно до майнового питання в ієреїв²⁴⁵, визначити забезпеченість протопопів доволі складно. Адже, отримавши новий уряд платні вони не отримували, але продовжували мати власну парафію, якою для родини Лубенських була Набережно-Микільська. З огляду на те, що протопіп у Києво-Подільській протопопії залишався при своїй парафії, варто розглянути умови з яких виходила єдина родина, яка найтриваліше тримала уряд (40 років).

²⁴² ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 211. – Арк. 1

²⁴³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр.95. – Арк. 10.

²⁴⁴ Яковенко Н.М. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоаникія Галятовського. – Лаурис-Критика. – Київ. – 2017. – 62-64

²⁴⁵ Яременко М. Києво-Подільська Святотроїцька Парафія у першій половині XVIII ст. – Науковий вісник національного музею історії України. - №2. – Київ. – 2017. – С. 233

Лубенські батько Стефан та син Роман передусім відомі, як священицька родина з Набережно-Микільської парафії. Що була найменшою міською парафією у Києво-Подільській протопопії і мала у своєму складі в різний час від 52²⁴⁶ до 38 дворів²⁴⁷. Різке коливання, у кількості дворів, як на мене, пов'язане не тільки зі звичним відтоком населення, яке могло переселятись до інших парафій, але й особливих умовах розташування парафії. Про останнє, відомо з донесення вдови Преображенського намісника Якова Сичевського Марії, яка згадує про проблему щорічного «наводнення» парафії, через її близькість до Дніпра²⁴⁸. Це наводнення, спричиняло проблеми зі станом храму, на який через це постійно потрібно було виділяти кошти²⁴⁹. Повені, призводили до такого ж «разорення» дворів, які могло просто змивати, про що Сичевська і згадує у донесенні, що минулого 1765 р. було змито 8 дворів²⁵⁰. В довідці, складеній 1767 р. і яка порівнює зміну чисельності дворів між Набережно-Микільською та Преображенською парафіями між 1737 і 1767 рр. можна помітити, як сильно змінюється чисельність дворів парафії Лубенських²⁵¹. Якщо 1738 р., у Набережно-Микільській було наявно 52 двори то 1741 р., в тій же парафії наявними були лише 38 дворів. І перебуває парафія, в такому стані (зі зміною більше менше на два двори в рік) до 1762 р., коли в парафії лишилося менше 30 дворів, і тепер до 1764 р. їх чисельність варіювалась від 20 до 28 дворів²⁵².

Необнадійливий стан парафії не надто виправлявся складом її мешканців. Так за сповідними розписами 1745 р. які склав Роман Лубенський, який тоді був хрестовим намісником, в парафії було 37 дворів і мала 130 осіб чоловічого і 180 жіночого населення²⁵³. З яких найбільшими групами були

²⁴⁶ Яременко М. Києво-Подольська Святовасилівська Парафія у першій половині XVIII ст. – Науковий вісник національного музею історії України. - №2. – Київ. – 2017. – С. 234

²⁴⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.88.

²⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр.2. – Арк.26.

²⁴⁹ Там само.

²⁵⁰ Там само.

²⁵¹ Там само. – Арк.41.

²⁵² Там само

²⁵³ Там само. – Оп. 1016. – Спр.12. – Арк.8.

посполиті (27 осіб чол. та 42 жін.), другою за чисельністю групою були «магістратові» (27 осіб чол. та 24 жін.), «цехові» склали третю за чисельністю групу (27 осіб чол. та 24 жін.)²⁵⁴. З цеховиками, які належали до кушнірського цеху, у Лубенських склались непрості стосунки. З кушнірським цехом, а вірніше з його цехмістрами, конфліктував і Стефан і Роман Лубенські. Перший, через начебто вимагання грошей 1739 р., за куплений цехмістром Євдокимом «у посесію» двір Набережно-Микільського храму²⁵⁵. Ще один конфлікт з двома цехмістрами кушнірського та кравецького цехів, мав Роман Лубенський, коли 1744 р. виникла заминка з будівництва хутора Романа, в чому був замішаний охоронець найманий цехами для нагляду за сіножаттю²⁵⁶. Ці конфлікти, можливо, призвели до того, що Лубенські могли не отримати допомоги від цеху, принаймні в утриманні храму і причту. Кращі стосунки в Романа Лубенського склались з одним з київських вїттів Павлом Онисимовим, який мешкав у Набережно-Микільській парафії²⁵⁷. Про те, що з цим вїттом в Лубенського молодшого склались добрі стосунки, як на мене, говорить його присутність, як свідка, у будинку Романа 1746 р. коли намісник намагався влаштувати заручини своєї доньки Марії²⁵⁸.

Варто відзначити, що Лубенські не мирились зі станом своєї парафії й намагались виправити ситуацію будучи протопопами. Так, 1766 р. Роман Лубенський добився переміщення 29 дворів з Преображенської парафії завдяки «розподіленню» дворів на яке погодився і митрополит Арсеній Могилянський²⁵⁹. При переміщенні дворів акцент схоже йшов на отримання тих дворів, в яких жили цехові (19 дворів), а також двір київського сотника Павла Гудими²⁶⁰. Останній характерний зокрема тим, що він був ктитором-

²⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1016. – Спр.12. – Арк.8.

²⁵⁵ Там само. – Оп. 135. – Спр.83. – Арк.1-2.

²⁵⁶ Там само. – Оп. 1076. – Спр.79. – Арк.1-2.

²⁵⁷ Там само. – Арк.9.

²⁵⁸ Там само. – Оп. 141. – Спр.69. – Арк.2.

²⁵⁹ Там само. – Оп. 137. – Спр.2. – Арк.89.

²⁶⁰ Там само.

фундатором Іллінського храму²⁶¹, що можливо могло дати можливість заручитись додатковою підтримкою світської влади, але й отримати вплив на Іллінського пароха. На цехових акцентувала і Марія Сичевська, яка після смерті Преображенського ієрея та намісника Якова Сичевського намагалась захистити парафію²⁶². Попада ж, згадуючи скупість Набережно-Микільської парафії акцентувала на відмінному від неї люди Преображенської парафії, де «все оние прихожане ремеслие и безнужно живущие»²⁶³.

Половинний Преображенський ієрей Стефан Мартинович Сич згадував, спроби ще Стефана Лубенського прибрати до своєї парафії двори Преображенської парафії²⁶⁴. Крім Преображенських дворів у січні 1732 р. (тобто майже одразу по обранні протопопом) Стефан Лубенський, без успіху, звертався до митрополита Рафаїла Заборовського з дозволом приєднати до своєї парафії двори Іллінської парафії²⁶⁵. Іллінська парафія, на момент коли Стефан подавав своє донесення 1732 р., скоріше за все була ненабагато більшою. 1742 р. в неї фіксується 55²⁶⁶ дворів проти 52-х у Набережно-Микільської 1732 р. При цьому в Іллінський храм, протопіп за наявністю вакантного місця, просить поставити свого сина Романа²⁶⁷. Аргументував він своє прохання «скудістю» своєї парафії та тим, що раніше такої проблеми не було, натомість вона з'явилась власне після побудови Бурмістром Петром Іллінського храму²⁶⁸. Для якого відібрали двори в Набережно-Микільської парафії коли в тої не було ієрея який би міг «ябетсвовать»²⁶⁹. Свою потребу Стефан Лубенський пояснює зокрема тим, що після того, як він став протопопом він «более от трудов рукоделья моего нежели от парохии всякое

²⁶¹ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.65а. – Арк.1.

²⁶² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр.2. – Арк.26.

²⁶³ Там само. – Оп. 137. – Спр.2. – Арк.26.

²⁶⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр.2. – Арк.26.

²⁶⁵ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 34. – Арк.1.

²⁶⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.52. – Арк.89.

²⁶⁷ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 34. – Арк.1.

²⁶⁸ Там само.

²⁶⁹ Там само.

імею препитаніє»²⁷⁰. Зі старістю Лубенський старший «бавитись рукоделием» більше не може через, що має збитки²⁷¹.

Попри непросту ситуацію у Набережно-Микільській парафії, вона вирізнялася розмірами свого причту через потребу парафії у постійній присутності настоятеля храму, для надання мирянам треб та проведення богослужінь. Окремо варто згадати указ митрополита Арсенія Могілянського 1760 р., ще й закріплював те, що протопіп має продовжувати душпастирську роботу, під загрозою позбавлення доходів парафії²⁷². Для того, аби виконувати пастирську роботу, Лубенські в яких був великий обсяг роботи у духовному правлінні, а також у Київській духовній консисторії²⁷³, збільшили число священнослужителів у власній парафії, приймаючи вікаріїв та дияконів. Також, суттєвою проблемою, яка також заважала Романові бути присутнім у консисторії, була його хвороба («гектика»)²⁷⁴ і старість, які відмічались у джерелах, як одна з основних причин прийняття вікаріїв і дияконів²⁷⁵. Такі причини збільшення членів кліру в парафії протопіпа відповідають усталеній історіографічній оцінці про те, що часто саме протоієреї приймали у власну парафію вікаріїв²⁷⁶. На Києво-Подолі і конкретно на Набережно-Микільській парафії набір вікаріїв та дияконів протопіпом був помітний досить сильно. Так, що при переписі членів кліру 1774 р., сам протопіп мусив визнати, що священнослужителів у його парафії, забагато. Адже крім протопіпа ієреєм числився його син Федір Лубенський, також парафія мала диякона Луку

²⁷⁰ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 34. – Арк.1.

²⁷¹ Там само.

²⁷² Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.60.

²⁷³ Роман Лубенський був першим представником білого духовенства у Київській консисторії загалом, хоч мав проблеми з відвідуваністю Консисторії через старість та хворобу Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С.98, 153-154.

²⁷⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.1760. – Арк.1.

²⁷⁵ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.66. – Арк.6.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.50. – Арк.1.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 168. – Спр.28. – Арк.2.

²⁷⁶ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 114, 153; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 92.

Малинського та вікарія Василя Михайлова²⁷⁷. Тобто у парафії було зібрано всіх членів кліру, які могли проводити священослужіння.

Цікавим є, спосіб у який протопіп набирав, членів кліру у свою парафію, враховуючи те, що Києво-Подільські протопопи, мали безпосередній доступ до своєрідного «резерву кадрів». Адже, при перетині кордону з Річчю Посполитою, багато людей проходили саме через Київ²⁷⁸ і шукаючи роботу могли звернутися саме до протопіпа. Наприклад, саме так виглядало призначення дияконом Стефана Якубовича, який будучи уродженцем Київського полку, виїхав до Речі Посполитої, а 12 березня 1767 р. повернувся і звертався до духовного правління, у пошуку роботи дячком, або навіть дияконом²⁷⁹. Після принесення присяги, Якубович опиняється у Набережно-Микільській парафії, де його після випробувального терміну, парафіяни, перед духовним правлінням, промотують у диякони «которого ми усмотрели в чтении і пении искусаного и состоянія чеснаго, и не зазорнаго»²⁸⁰. Навряд чи, Якубович зміг би випадково отримати презенту від парафіян, без мовчазної чи відкритої підтримки протоієрея Романа Лубенського. Адже, він мав би отримати дозвіл від настоятеля храму, про перевірку читання і співу.

Тож, можна припустити, що протопіп маючи потребу, використав своє положення і привернув можливого кандидата у свою парафію. За такої підтримки, призначення Якубовича пройшло без проблем і вже 26 березня 1767 р., він погодився на умови Романа стосовно своєї дияконської служби²⁸¹. Примітно, що призначення Якубовича відбувається після того, як роком раніше, Роман вже прийняв до себе у парафію вікарієм київського міщанина Якова Мироновича. Який, звертався для цього прямо до протопіпа²⁸². Такі

²⁷⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 169. – Спр.7. – Арк.2.

²⁷⁸ Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії. – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. – С. 52.

²⁷⁹ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.66. – Арк.3-4.

²⁸⁰ Там само. – Арк.5-6.

²⁸¹ Там само. – Арк.15.

²⁸² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр.95. – Арк. 20 зв.

речі, були непоодинокими, ще батько Романа Стефан Лубенський 18 серпня 1739 р. прийняв у своїй парафії за вікарія Петра Некрашевича, вихідця з Житомирської протопопії, який приніс присягу і промотувався на вікарія у протопопа²⁸³.

Ті вікарій і диякон, яких призначили у другій половині 60-х, довго не затримались у парафії і вже 1774 р. вікарій і диякон у парафії були іншими. Так, 1773 р. парафіяни промотуючи майбутнього диякона Набережно-Микільської парафії, Луку Маленського, згадують, що Романові Лубенському доводилося ходити по інших храмах і питати в дияконів, чи не хочуть вони перебратись до його парафії²⁸⁴. Наскільки подібний спосіб був дієвим і чи дійсно протопіп його використовував складно сказати, адже це може бути не буквальный переказ подій, а частина риторичної стратегії, для швидшого розгляду справи митрополитом, але може вказувати на наявну проблему загалом. Проблем через, які самі священнослужителі не затримувались, могло бути двоє. Наприклад, не дуже вигідні умови служби. Так, старіші диякон Стефан Якубович та вікарій Яків Миронович, за умовами договору з протопопом мали б жити за «доброхотні» пожертви та окремі надбавки підчас свят²⁸⁵. Що порівнюючи з іншими міськими парафіями, де вікарії могли отримувати половину, або менше, від безпосереднього прибутку парафії, а у сільських до всього і частину руги, дійсно може бути не надто вигідними умовами²⁸⁶. Що дійсно було проблемою, адже вікарій Мойсей Лучинський саме так, обґрунтовував свою потребу відійти від парафії. Мовляв, він не може від наявних від парафії доходів, прокормити свою родину і вимушений піти²⁸⁷. Але, така на перший погляд не вигідна служба у протопопа, компенсувалась можливістю зайняти після цього іншу вакантну парафію. Наприклад, 1775 р.

²⁸³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.50. – Арк.1.

²⁸⁴ Там само. – Оп. 168. – Спр.28. – Арк.2.

²⁸⁵ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.66. – Арк.15.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр.95. – Арк. 20 зв.

²⁸⁶ Дмитренко В. А. Оплата треб у ранньомодерному соціумі Гетьманщини: законодавче регулювання та регіональна практика. – Молодий вчений. – №8.1 (48.1) – 2017. – С. 10-11.

²⁸⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр.95. – Арк. 7.

парафіяни св. Іллінського храму пропонували митрополиту Гавриїлу Кременецькому, поставити половиним ієреєм Набережно-Микільського вікарія Василя Михайлова²⁸⁸. При цьому, парафіяни апелювали, як до власних проблем, відсутність ієрея, так і до того, що Михайлов у Набережно-Микільській парафії «зайвий» і отримує лише третину від доходів²⁸⁹ (тобто умови священнослужителів Роман Лубенський покращив, але не сильно).

З огляду на непостійну кількість дворів у парафії і наявні у протопопів потреби, утримувати причт парафії, а також за потреби вкладати майно у духовне правління, цікавими видаються раніше згадані слова Стефана Лубенського про «рукоділья», яким він себе утримував. Є підстави припустити, що для Лубенських, більш надійним джерелом отримання грошей були орендовані ними хутори та інші споруди на Києво-Подолі, що схоже було звично серед білого духовенства²⁹⁰. Так, ще 1729 р., тобто до того як стати протопопом, Стефан Лубенський наймає у Києво-Печерської Лаври зруйнований хутір на р. Любка, що біля села Романівка (правобережжя Київського полку)²⁹¹. За умовами оренди, на хуторі дозволили побудувати млин, «дворец» та «винницю» на чотири казани та збирати в монастирській пустині звалене дерево для опалення, за що по контракту, Стефан мав 1 серпня щорічно платити 10 рублів²⁹². Крім найманого в Лаври хутора, Лубенські мали щонайменше два хутори, які вони скоріше за все орендували у магістрату в урочищі Копинчанка²⁹³ та Пріорці²⁹⁴. Примітно, що в усіх хуторах Лубенських

²⁸⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 170. – Спр.24. – Арк.3.

²⁸⁹ Там само.

²⁹⁰ Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке // Полтавские епархиальные ведомости.— 1911.— № 13.— С. 841.; Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і Росії в XVIII в. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – 7; Т.21. – Львів. – 1898. – С. 24

²⁹¹ ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1вотч.. – Спр.1396. – Арк.1.

²⁹² Там само. – Арк.2-3.

²⁹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.931. – Арк.1-2.

²⁹⁴ Там само. – Оп. 146. – Спр.65. – Арк.5-6.

знаходилась винокурня²⁹⁵, продажею товару з якої, займався протопіп. Такий, спосіб утримання себе і родини, завдяки іншим прибуткам, а не лише від парафії, був притаманний не тільки Київським протопопам. Про це свідчить 4 положення у пунктах, яке Київське духовенство надсилало до комісії нового уложенія, яке згадує про тримання протопопами винокурень і просять про збереження права їх тримання, всупереч ранішим розпорядженням 1757 і 1761 рр. гетьмана Кирила Розумовського²⁹⁶. Крім хуторів, Лубенські наймали сіножаті²⁹⁷, двори та комори на Києво-Подолі, які вони здавали в оренду, або можливо самі використовували для зберігання власного товару (горілки)²⁹⁸. Але, проблема цієї власності, як і у багатьох випадках з хуторами, полягає у тому, що їх згадки дуже спорадичні і пов'язані з конфліктами за них. Тож наскільки регулярними доходи з цих маєтностей, якими вони були, та як залежали від часу сказати наразі складно.

Окремо варто зупинитись на зв'язках родини, а точніше детальніша ми зупинимось на колі знайомств Романа Лубенського, який часто звертався до своїй світських покровителів або зв'язків, коли йому потрібно було вирішити «особисті» справи. Тобто протопіп залучав світських осіб тільки у «особисті» справи, у той час як питання протопопії, конфліктів з ієреями Києво-Подільський протопіп намагався вирішувати всередині самої спільноти. Можливо, такі дії можна пояснити небажанням не так протопопу, як самого Києво-Подільського духовенства залучати «сторонніх», через корпоративну солідарність. Коло, яке протопіп залучає, для вирішення «особистих» проблем в більшій мірі стосується військових з російського гарнізону та Губернської канцелярії, в меншому мірі це стосується київського магістрату.

²⁹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1вотч.. – Спр.1396. – Арк.2-3.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.931. – Арк.3; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр.65. – Арк.5-6.

²⁹⁶ Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 71

²⁹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.16. – Арк.1.

²⁹⁸ Там само. – Оп. 135. – Спр.47. – Арк.9-10.

Наприклад, саме робітники київського вйта Павла Войничча стали ключовими для виправдання молодшого Лубенського, якого звинувачували за побиття цехового охоронця на сіножаті²⁹⁹. Але є і сюжети конфронтації протопіпа та людей з магістрату. Так, 28 листопада 1750 р. Роман скаржився митрополиту Тимофію Щербацькому на магістратових людей, які в ніч на 28 листопада вчинили наїзд на його хутрі на Пріорці де на той час перебував сам протопіп з сім'єю³⁰⁰. Пізніше, цей конфлікт буде намагатись залагодити керівник наїзду Олександр Граб'янка, який начебто мав перепросити і виплатити Романові 60 руб. в якості відшкодування³⁰¹. Але Лубенський вибачень не прийняв і 7 червня 1751 р. повторно звертався до митрополита аби він повідомив про цю ситуацію Київському Генерал Губернатору Аншеру, адже його звернення вони не прийняли³⁰². Єдині більш менш стійкі зв'язки з магістратом, як виглядає, частіше будуються на тому, що у Набережно-Микільській парафії часто проживали вйти і протопіп можливо міг розраховувати на їх підтримку, як їх пастор. Так, відомо про проживання у парафії 1743 р. вйта Павла Онисимова та райці Василя Балабухи³⁰³, втім в подальшому маємо свідчення про підтримку протопіпом саме вйтом. Наприклад, саме Павла Онисимова зі своїми людьми, Роман Лубенський покликав, коли мав домовлятись про одруження своєї доньки, яке щоправда не сталось через конфлікт з можливим свекром³⁰⁴.

Крім вйта і його людей, на цій зустрічі з нагоди можливого шлюбу були також присутні повірені Романа Лубенського з російського боку, йдеться про полковника Миронова та «кабацкого правителя» Осипова³⁰⁵. Ці зв'язки, Роман припускаю здобув під час своєї роботи у Губернській канцелярії, а також можливо через посередництво власних дітей та онуків. Так, Роман окрім того,

²⁹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр.79. – Арк.20.

³⁰⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр.65. – Арк.3.

³⁰¹ Там само. – Арк.2.

³⁰² Там само. – Арк.1.

³⁰³ Там само. – Спр.12. – Арк.2.

³⁰⁴ Там само. – Оп. 141. – Спр.69. – Арк.1-2.

³⁰⁵ Там само.

що був священником, до 1739 р. був канцеляристом при кафедрі митрополита Заборовського³⁰⁶. А після 1739 р. і до 1742-го, був канцеляристом у Генеральній військовій канцелярії при Івані Бібікові і просив митрополита допомоги в «офіційному» влаштуванні в канцелярії, де Роман вже працював деякий час³⁰⁷. Що ж до дітей Романа чоловічої статі, а саме двоє з трьох синів, Федір та Ілля, дожили до відставки свого батька протопопського уряду і продовжували виконувати ієрейську службу в Набережно-Микільській парафії. Онук же, по синові Федорі Дмитро, зробив кар'єру актуаріусом колегії іноземних справ Російської імперії³⁰⁸. Тож, можливо він міг через знайомих допомагати рідним, що залишились у Києві, хоч прямих свідчень про це ми не маєм. Крім шлюбу, найчастіше Роман звертався до російського посередництва у питаннях пов'язаних з маєтностями. Так, вперше молодший Лубенський звертався до Київської губернської канцелярії для того, аби вони здійснили оцінку хутора на р. Любка (Лаврське володіння)³⁰⁹. Адже, частину від побудованого там Стефаном Лубенським, Києво-Печерська Лавра має повернути грошима Роману по контракту, який уклав, ще його батько³¹⁰. Тож, питання цієї оцінки було дуже важливим для Романа і він захотів, аби була проведена додаткова оцінка, що себе виправдало, адже огляд, який здійснили за наказом Губернської канцелярії люди з магістрату і оцінка від представників Лаври відрізняється досить відчутно. Перші, оцінили хутір загалом у 252 руб.³¹¹, а лаврські у 165 руб.³¹², яким був результат нажаль невідомо, але очевидно, що без додаткових знайомств Роман не зміг би собі забезпечити кращі умови. Подібним чином, посередником Романа під час продажу хутора на урочищі Копинчанка (побудований на землі магістрату), став прикордонний

³⁰⁶ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 211. – Арк. 1

³⁰⁷ Там само.

³⁰⁸ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.163. – Арк.1.

³⁰⁹ ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1 вотч. – Спр.1396. – Арк.17-18.

³¹⁰ Там само. – Арк.1.

³¹¹ Там само. – Арк.14.

³¹² Там само. – Арк.15.

капітан Акім Литвинов, який був свідком при підписанні документів і мав передати гроші Роману³¹³.

Якщо, подивитися на те, як Лубенські формували свої зв'язки через шлюб, то ми виразно можемо побачити переважання київського купецтва, як партнерів на шлюбному ринку. Так, ще Стефан Лубенський був одружений на донці київського купця Марка Назаревича³¹⁴, а пізніше вже Роман Лубенський видасть свою доньку за сина купця Василя Кирилова Сичевського³¹⁵. Причина саме такого вибору, як мені видається полягала у намаганні отримати додаткові фінансові ресурси, а у випадку з Сичевськими можливо спроба поріднитися з сім'єю колишнього протопопа. Навряд чи одруження з Сичевськими могло стосуватись, наприклад питання успадкування парафії, що було досить частою причиною укладання шлюбів ієреями³¹⁶. Адже Василь Сичевський не мав безпосереднього стосунку до Преображенської парафії, яку утримували Сичевські. Тож, Лубенські залишались настоятелями Набережно-Микільську парафію до самого кінця XVIII ст. Про що ми знаємо з справи у яку був утягнутий середній син Романа Федір³¹⁷, та зі сповідних розписів, які вів вже після смерті Федора молодший онук Романа від сина Івана також Іван³¹⁸. Тож, скоріше за все у питанні шлюбу Лубенські швидше послуговувались матеріальними причинами, про які найбільше згадано в джерелах.

Підсумовуючи характеристику родини Лубенських, можна сказати, що в своїй мікрогрупі вони займають дивну позицію в тому, що вони не мають

³¹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.931. – Арк.1-2.

³¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.47. – Арк.1.

³¹⁵ Там само. – Оп. 150. – Спр.7. – Арк.1.

³¹⁶ Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ – Львів. – 2017. – С. 116-117.; Дмитренко В. А. Священики Ісаєвичі: спроба реконструкції історії сім'ї парафіяльного духовенства XVIII ст. за матеріалами облікових джерел церковного походження. – Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Т.19. (у 2-х кн.). – Київ. – 2009. – С. 404-405.

³¹⁷ До всього йдеться про дуже неприємну, як для родичів колишнього протопопа справу, коли парафіянина їхньої парафії надає треби інший священник; ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.237. – Арк.1.

³¹⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр.86. – Арк.145-147.

визначальної позиції в спільноті і водночас завдяки своїй активності є важливою її частиною. Походження обидвох, хоч і не з'ясоване, але на ньому не акцентували уваги, не виглядає для них якоюсь проблемою і вони більше типові, для цього соціуму міських ієреїв. Освіта Романа Лубенського, який після нетривалої перерви займе місце батька, складно однозначно оцінити. Адже, попри відсутність згадок про його навчання в академії чи деінде, його робота в канцелярії митрополичої кафедри і київській губернській канцелярії, схоже все ж дали йому деякий досвід і зв'язки. Їхнє майнове становище також складне, тому що їхня парафія могла не давати належних ресурсів, для утримання себе і родини, через що вони шукали фінансової підтримки в інших джерелах. Що, могло впливати на їх сприйняття парафіяльними ієреями протопопії. Як став протопопом Стефан з'ясувати не вдалося. Зате набагато краще задокументовано, як Роман Лубенський зміг зрештою отримати цей уряді які проблеми та особливості цього процесу були на Києво-Подолі. На цьому зупинимось детальніше.

3.2 Перше змагання

Обидві протопопські елекції на Києво-Подолі у 1743 і 1748-49 рр., виділяються низкою нетипових особливостей. Передусім те, що перший процес 1743 р., пройшов зразково з точки зору «правильної» схеми виборів. Так, 2 Червня 1743 р., подільські священники, відправили у консисторію рапорт про те, що протопіп Стефан Лубенський помер і просять «архипастирского благословенія **обикновено повелить** (виділення наше – А. Б.) избрать честного и искуснаго...»³¹⁹. Тобто, принаймні на київському Подолі, вбачали дозвіл митрополита, на збір «команди» для обрання протоієрея, звичною річчю. Припускаю, що в порівнянні з рештою виборів, які відбувались по інших протопопіях, це звернення могло апелювати до того, що вони все роблять правильно і можливо було риторичною стратегією. Для того, аби митрополит, зрозумів і врахував їхні бажання, щодо майбутніх кандидатів.

³¹⁹ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 229. – Арк. 2

Тож, під час свого зібрання 6 Червня 1743 р., вони обрали «з чесних и добронравних гродских священников» двох кандидатів у протопопи «по добровольному согласію, и желаніюю двоих кандидатов ... могущих правленіе протопопское правити»³²⁰. А саме, Григорія Городельського з Хресто-Воздвиженської парафії та Романа Лубенського з Набережно-Микільської парафії. На що, 9 червня з консисторії надійшла відповідь, за якою протоієреєм мав стати Григорій Городецький, а Роман отримати намісницький уряд. Свій вибір на користь Городецького у Кафедрі пояснили посилаючись на старійшинство Городецького серед Київських ієреїв³²¹.

Надання уряду протоієрея Георгію Городецькому, як на мене, великою мірою спиралося не на його старість, хоч вік він дійсно на той час мав поважний, про що свідчить сповідний розпис за 1737 р., де згадано, що Городецькому було 65³²², тобто на час виборів йому могло бути 70-71 рік. Звичайно, такі оцінки є швидше приблизними, через відому проблему з веденням метрик і Городецький міг мати інший вік. Також, на обрання Городецького, могло вплинути те, що він був членом духовної капітули, ще за Стефана Мартиновича Сича³²³ і міг бути досвідченим у питанні управління протопопією. Також, Городецький продовжував бути членом правління аж до смерті Стефана Лубенського 1743р.³²⁴. Попри те, що попередні процеси виборів протопопів на Києво-Подолі нам не відомі, припускаю, що Городецький, потенційно, міг бути одним з кандидатів на протопопський уряд, коли обирали Стефана Лубенського та його попередника, Добро-Микільського ієрея Михайла Ширпу. Ще однією причиною, чому 1743 р. Романові Лубенському не вдалося заступити батькове місце, як на мене, полягає в тому конфлікті, який виник між протопопом і Києво-Подільським духовенством роком раніше, стосовно питання утримання писаря у духовному правлінні.

³²⁰ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 229. – Арк. 1

³²¹ Там само. – Арк. 4

³²² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 2. – Арк.10

³²³ Там само. – Оп. 137. – Спр. 2. – Арк. 13

³²⁴ Там само. – Арк. 1.

Тоді, Стефанові Лубенському не повезло стати тим протопопом, на чюю каденцію мало скластись Києво-Подільське духовне правління, на зміну старій духовній капітулі³²⁵. Все це, якщо було перебільшенням, яким намагались прикрити небажання здавати гроші на писаря, могло стосовно молодшого Лубенського упередження і «погану славу». До останньої, слід також додати, що в тих розборах і сам Роман не залишився осторонь, адже його звинувачували у крадіжці матеріалів «розиску», який чинили у цій справі ієромнахи Братського та Михайлівського монастирів³²⁶. Що сам протопіп називав брехнею і пов'язував з зовсім іншою справою³²⁷. Тож, обрання Городельського великою мірою, спиралося на ту специфічну ситуацію, яка виникла стосовно питання майбутнього функціонування духовного правління. І обрання Городельського з цього боку мабуть було досить доречним з огляду на його досвід і те, що його парафія мала 197 дворів³²⁸, отже він міг спираючись бодай на частину ресурсів парафії і того, що давав капітулярний дім в разі потреби підтримати духовне правління.

Програвши вибори за протоієрейський уряд Роман Лубенський вирішив схоже, не залишати можливості зайняти батьківське місце і підготуватися до наступних виборів. Того ж 1743 р. 9 червня, тобто одразу після рішення кафедри про поставлення протопопом суперника, Роман звернувся до архиєпископа Рафаїла Заборовського, аби його призначили не просто намісником, а хрестовим намісником³²⁹. Непросту ситуацію, яка виникла перед молодшим Лубенським можливо говорить і риторика донесення. Наприклад, згадка стосунків Заборовського з батьком Романа, Стефаном Лубенським «я нижайший вашого Преосвященства високої милости/ которою покойний родитель мой чрез всю жизнь свою на себе достолвално признавал/

³²⁵ Конфлікт через утримання канцелярії, неналежне використання на думку ієреїв ресурсів капітулярного дому, а також низка зловживань Лубенським старшим своїм становищем (Див. Розділ 2 підрозділ 2.3.)

³²⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1076. – Спр. 52. – Арк. 35-36.

³²⁷ Там само.

³²⁸ Там само. – Арк. 88.

³²⁹ Там само. – Оп. 138. – Спр. 68. – Арк. 1

нелишилися»³³⁰. Врешті, звернення виявилось успішним і молодший Лубенський отримав титул³³¹.

Статус хрестового намісника, або іноді хрестового протопопа, описувався в історіографії, як дарований статус від архиєрея, який мав би відмежувати священника від влади духовного правління і підпорядковував його безпосередньо митрополиту, який міг давати такій людині особливі завдання³³². Як відзначала Оксана Прокоп'юк, титул хрестового намісника або протопопа³³³, міг бути одним з способів, вирішити проблему нестачі урядів для білого духовенства³³⁴. Можливо тому, інколи статус хрестового намісника називали символічним³³⁵, чи таким, що діяв лише в межах Києва і округи³³⁶. Такий стан справ існував до того моменту, поки митрополит Арсеній Могилянський остаточно не підпорядкував хрестових ієреїв духовному правлінню, щоб зменшити навантаження на Консисторію³³⁷.

Варто звернутись до того, що давало Роману Лубенському, надання статусу хрестового намісника і чим Києво-Подільський випадок в цьому сенсі особливий, проти решти протопопій. Справа в тому, що зазвичай, поза Києвом, випадки надання ієреям статусу хрестових сусідили з конфліктами за протопопські місця, і нерідко так ставалось, що протопопія ділилась,

³³⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 68. – Арк. 2

³³¹ Там само. – Арк. 5-8

³³² Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 105-106.; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 177-179.; Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят.. – Київ. – 2012. – С. 16.

³³³ Нерідко хрестову грамоту могли дати у випадку, коли ієреї протопопії не можуть обрати єдиного протопопа і тоді митрополит може дати одному з кандидатів хрестову грамоту оголосивши його хрестовим протопопом, який сформує нове духовне правління і адміністративну одиницю, яка не стосується «звичного» протопопа і слухається на пряму митрополита; подібне стосується і хрестового намісника, якому могли віддати у управління парафії, які тепер ставали хрестовою наміснією.

³³⁴ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 107.

³³⁵ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – Ст. 105-106.

³³⁶ Там само. – С. 108.

³³⁷ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 179.

створюючи окрему команду на чолі з хрестовим протопопом. Наприклад, такий випадок стався у Лубенській протопопії у 40-х рр., виник конфлікт старого і поновленого після відлучення від уряду Іона Оріховського та «нового» протопопа Матвія Ляшковського. Після того, як Іоан Оріховський був прощений, за грошові обгородки і поновлений на уряді через царський та архиєрейський укази³³⁸, частина ієреїв вирішила повернутись до старого протопопа, а частина залишилась за Ляшковським, якого теж, звинувачували у крадіжці грошей, зібраних на кафедрі³³⁹. В підсумку, митрополит Тимофій Щербацький поділив протопопію між двома протоієреями, Оріховський став Лубенським протопопом з осідком у Лубнах, а Ляшковський хрестовим протопопом у Снітині лубенського полку³⁴⁰. Такі розриви ставались неодноразово в різних протопопіях, але Києво-Подільська протопопія, уникла такої проблеми. Адже, після Романа Лубенського статус хрестового намісника мав Добро-Микільський ієрей Павло Лобко³⁴¹. Який, мав конфлікт з Романом і отримання цього статусу було для нього користним коли Лубенський отримав протопопський уряд, для того аби вивести себе з підпорядкування молодшого Лубенського, позбавившись низки проблем. Крім Лобка, хрестову грамоту, пізніше просив Притиско-Микільський ієрей Роман Антонович, який також, мав конфлікт з Романом Лубенським. Через що, 25 квітня 1749 р. після, начебто, погроз протопопа «цепою оковать» Антоновича останній просив хрестову грамоту, боячись опинитись перед загрозою подібної ситуації знову³⁴². Тож Лубенський у XVIII ст. був першим, хто просив для себе хрестову грамоту, створивши прецедент і приклад, який потім наслідували інші ієреї протопопії, що правда, Роман на відміну від наступних хрестових намісників, мав особливі умови.

³³⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564. – Арк. 5-7.

³³⁹ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 271. – Арк. 1-2.

³⁴⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564. – Арк. 19-23.

³⁴¹ Там само. – Оп. 146. – Спр. 16. – Арк. 1-2.

³⁴² Там само. – Оп. 144. – Спр. 62. – Арк. 3-4.

Йдеться про те, що Роман прохаючи про хрестову грамоту, просив також дозвіл сформувати хрестову намісню з околичних парафій (а саме Пріорка, Мостище, Борщагівка, Жилини, Зазим'я, Позняки та Вигурівщина)³⁴³. Як відомо з попереднього розділу, всі ці населенні пункти крім Пріорки (яка була магістратською), належали монастирям, ігумени та архимандрити яких, входили до складу консисторії. Раніше вже згадувалось, про нелюбов Києво-Подільських, або конкретно міських ієреїв до нововведень. Києво-Подільська хрестова наміснія, яка утворилася в результаті дій Романа, схоже була однією з таких речей. Адже, єдина умова, з якою Києво-Подільські ієреї вийшли до Романа під час другої елекції, засвідчена в джерелі, передбачала розпуск своєї хрестової наміснії, під тим приводом, що «ибо никогдаже намеснии крествой небывало»³⁴⁴. Чим, хрестова наміснія так не подобалась Київським ієреєм? Припускаю, це пов'язано з тим, що створюючи її, Роман підважував звичний стан справ і баланс всередині команди, який був забезпечений зокрема тим, що сільські ієреї були посунуті поряд з міськими ієреями в питаннях управління протопопією. Так, є опосередковані свідчення, про те, що сільські парафії Києво-Подільської протопопії, були відсунуті від безпосереднього обрання протопопа. На що, вказує відсутність підписів будь якого з сільських пархів на документах часу обрання Георгія Городельського³⁴⁵ та потім у 1749 р. Романа Лубенського³⁴⁶. Чому так склалось і який був характер відстороненості сільських парафій сказати складно, адже фактично, за неучасті сільських ієреїв у виборах вони втрачали дієвий елемент тиску на духовну владу. Яка повністю розміщувалася у місті і фактично вирішувала все без їх участі. Можливо, їхня байдужість до протопопських справ була обумовлена тим, що протопіп у відповідь не надто звертав увагу на проблеми сільських ієреїв стосовно невиконання архіпастирських указів, чи надіслання належних книг³⁴⁷. Останнє

³⁴³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 68. – Арк. 1.

³⁴⁴ Там само. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 3

³⁴⁵ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 229. – Арк.1-2.

³⁴⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 4.

³⁴⁷ Там само. – Оп. 138. – Спр. 68. – Арк. 1.

Роман Лубенський використав, як аргумент для архиєрея, чому йому треба віддати у підпорядкування саме сільські парафії³⁴⁸. Натомість, Роман Лубенський, як хрестовий намісник «набивав руку» типово протопопськими справами і в теорії нічим не ризикував. До всього, на пості хрестового намісника, Роман був досить активним. Відомо, що він склав сповідні розписи своєї та підпорядкованих парафій за 1745 р.³⁴⁹, провів огляд парафій³⁵⁰, зібрав належні кошти до архиєрейської казни³⁵¹ та притягнув до відповідальності Пріорського ієрея коли той порушив норми вінчань³⁵². Але, з огляду на те, що ці села були монастирськими, можливо це могло бути створенням позитивного іміджу перед митрополичою кафедрою. Адже, стосовного його батька консисторія справу вела і визнала привласнення грошей Лубенським старшим грошей³⁵³, що могло викликати потребу «реабілітуватись».

З більшим досвідом в управління, який міг йому допомогти і низці обставин, які склались у Києво-Подільській протопопії паралельно, Роман Лубенський підійшов до 1749 р. в досить добрих позиціях. Створюючи хрестову намісню Роман міг створити реальну чи ні, але загрозу для міських ієреїв, створивши умови, на яких він стане домовлятися під час виборів. Крім того, не варто відкидати і той фактор, що ставши головою по суті окремої структури, статус молодшого Лубенського та його досвід сильно зросли. З цими можливостями, Роман Лубенський пристав до другої в своєму житті елекції.

3.3 Елекція 1749 р.

Другі вибори були початі 10 квітня 1749 р., коли Подільське духовенство звернулось до митрополита Тимофія Щербацького, з проханням, звільнити з уряду протопопа Григорія Городельського і поставити на його місце Романа

³⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 68. – Арк. 1.

³⁴⁹ Там само. – Оп. 1016. – Спр. 12. – Арк. .

³⁵⁰ Там само. – Оп. 142. – Спр. 21. – Арк. 1-6.

³⁵¹ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 269. – Арк. 1-2

³⁵² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 142. – Спр.11 . – Арк. 1-3.

³⁵³ Там само. – Оп. 1076. – Спр. 52. – Арк. 9-10.

Лубенського³⁵⁴. Причиною такого прохання, став не конфлікт, а як стверджували ієреї, старість і хворобливість Городельського. Зокрема, ще 1746 р., коли протоієрей сильно захворів, вони вперше просили митрополита Рафаїла Заборовського замінити старого протопіпа на Романа Лубенського³⁵⁵. Тобто, другу спробу стати протопіпом Роман, мав через три роки після першої. Але, тоді Городецький одужав, тому митрополит підтвердив його на протопіпському уряді, але звернення священників віддав Роману з таким приписом, що після Городецького протопіпом буде саме він³⁵⁶. 1749 р. Городецький серйозно захворів вдруге, зокрема подоляни писали, що протопіп «в немногоздравіи», а також в сильній старості та недочуває «с чего и недосуг протопіпіею править»³⁵⁷. Як ми пам'ятаємо, вік Городецького на час обрання 1743 р. був приблизно 70-71, до 1749-го р. йому могло бути 76-77 рр., тобто він міг дійсно серйозно хворіти. Але, можливо це було пов'язано зі спробою просто якомога швидше, позбутись старого протопіпа на фоні дій Романа Лубенського по створенню хрестової наміснії. Окрім старості Городецького, додатковим стимулом до його відставки, стала домовленість протопіпа напередодні 10 квітня 1749 р. з Василівським ієреєм Павлом Лобком, аби він допоміг Городецькому керувати протопіпією. Але, ці дії не схвалила решта ієрейської команди протопіпії, яка стосовно Лобка здивовано писала, що він «неведому почему в том звании удержуе якое свое недосугство»³⁵⁸.

Павла Лобка на Києво-Подолі у середині XVIII ст. неодноразово помічали у бійках, звинувачували у перелюбі³⁵⁹, неодноразово він порушував існуючу бюрократичну практику коли для розв'язання своїх проблем одразу

³⁵⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 2.

³⁵⁵ Там само. – Арк. 1.

³⁵⁶ Там само.

³⁵⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 1.

³⁵⁸ Там само. – Арк. 1-2.

³⁵⁹ Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії у XVIII ст.: випадок священника Павла Лобка (Далі – Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії). – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія / за ред. Вадима Ададунова і Володимира Склокіна. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. - С. 56.

писав у Генеральну Губернську канцелярію, а не до митрополита чи протоієрея³⁶⁰. Також, він мав конфлікти з батьком Романа Лубенського Стефаном³⁶¹. Ці дії, припускаю можуть вказувати на ширші претензії Лобка на протопопський уряд, адже здобуття досвіду і добрі стосунки з попереднім протопопом могли бути досить принадними саме для отримання уряду в перспективі. На можливу амбіцію Лобка вказує і пізніше свідчення 1751 р. його кума, військового товариша Данила Кислого «у вас намесник отец Павел Лобко и еще будет протопопом»³⁶². Звичайно, ці слова могли не відображати бажання самого Лобка, або взагалі не прозвучати в реальності, адже ці слова могли бути приписані Кислому суперником Лобка, половинним настоятелем його ж Василівської парафії. Крім слів кума Лобка і його спроби вписатися у духовне правління, незвичайними видаються і обставини його осадження на Василівську парафію в січні 1743 р.³⁶³. Адже, крім допомоги впливових родичів і попередньої роботи у митрополичій канцелярії³⁶⁴, Лобко подав казку про потребу у репарації Василівського храму куди промотувався, до того, як його офіційно приставили ієреєм цієї парафії³⁶⁵. Випередивши, протоієрейський огляд храмів протопопії, який за місяць здійснить Георгій Городецький, що останній відзначить у своєму звіті про стан протопопії в липні 1743 р.³⁶⁶. Можливо, такими діями Лобко намагався отримати певний кредит довіри до діючого протопопа. Тож, якщо Павло Лобко, дійсно мітив у

³⁶⁰ Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії. – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. - С. 66.

³⁶¹ Там само. - С. 58-60.

³⁶² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр. 16. – Арк.8.

³⁶³ Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії. – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. - С. 55.

³⁶⁴ Там само. - С. 54.

³⁶⁵ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 230. – Арк.15.

³⁶⁶ Там само. – Арк.1.

протоієреї і спроба стати членом духовного правління і особисті зв'язки, могли зробити з Лобка неформального опонента Лубенського на виборах.

Як стверджували подільські священники, Василівський ієрей запропонував хворому протопопу, який вже за намовлянням решти духовенства мав піти у відставку, просив у митрополита створити «заседание осесоров осми человек между коими и себе асесором самоизбрано означивши»³⁶⁷. І навіть склав звернення до митрополита з таким проханням, без ради з рештою подільських священників. Ці асесори, схоже, мали бути членами оновленого Лобком правління. Разом з тим, зазвичай до членів правління подібного визначення, в розглянутий період, раніше не зустрічалось, і після Лобка будуть згадані лише один раз після обрання Романа. Протоієрей Городецький на ідею Лобка пристав, через що Павло встиг деякий час покомандувати у Києво-Подільському правлінні «через тое самое помешательство, остановка в отправки дел указних, а между братією несогласія отчасу умножаются»³⁶⁸. Схоже подоляни сприйняли уявні чи ні амбіції Лобка серйозно, через що просили митрополита звільнити протоієрея Горodelьського, а також звільнити його «асесора» Павла Лобка³⁶⁹.

Натомість, як стверджували Нижньо-Київські ієреї, треба призначити Романа Лубенського, який: «яко ближайшого по двоим нашим выборам письменим к такому достоинству кандидата»³⁷⁰. Попри непросту ситуації, подоляни сформували умови і для обрання Романа, які стосувались скасування згаданої раніше хрестової наміснії. Що подільські ієреї обґрунтовували потребою аби центр протопопії не розпорошувався і знаходився в місті, не руйнуючи звичний спосіб урядування³⁷¹. Також, священники мали обрати нових асесорів до духовного правління Романа Лубенського, а для Георгія

³⁶⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 1-2

³⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 2

³⁶⁹ Там само.

³⁷⁰ Там само.

³⁷¹ Там само.

Городецького мали бути збереженні почесні протоієрейські церемонії, таким чином зберігаючи для нього, формальний статус і славу³⁷².

Про вибори протопопа, в яких брав участь Лубенський-молодший відомо досить немало, та й світськими і духовними покровителями він був необділений, але про їх участь, явну чи безпосередню мені наразі нічого невідомо. Єдина важлива згадка, стосується служби Романа в архиєрейській кафедрі важлива, тому що в історіографії, відмічалось, що люди, які були наближені до архиєрейської кафедри могли легше отримати місце протопопа чи намісника³⁷³. І справді, хоч протопопом Роман 1743 р. не став, але він отримав у руки хрестову намісню з усіма сільськими парафіями у команду. Що, можна вважати великим кредитом довіри з боку митрополита Рафаїла Заборовського. Про участь світських покровителів, серед російських урядовців чи магістрату під час виборів мені невідомо, що можливо може вказувати на небажання використовувати цей актив у виборчому процесі.

Ці вибори також важливі тому, що в подальшому схоже ієрейський компонент виборів буде сильно посунутий, через що ці процеси складно назвати виборами. Ця змінна помітна по тому, як відійшов від уряду Роман Лубенський і як його заступив Яків Білявський. Так, 7 липня 1778 р. митрополит Гавриїл Кременецький затвердив на протопопському уряді Києво-Подолу наступника Романа Лубенського, ієрея Притиско-Микільського Якова Білявського³⁷⁴. Причиною відставки Романа, було слабке здоров'я, через яке, він не міг належно виконувати функції протопопа, про що у власному донесенні, сам Роман начебто і заявив³⁷⁵. Нажаль сказати напевно, чи дійсно Роман залишає уряд сам чи його, як і його попередника Георгія Горodelьського посунули з головування протопопією поки, що неможна. Лубенський залишає протоієрейський уряд з схожим висновком, «почесним статусом» (збереження своєї парафії з усіма церковно служмтелями, які мали бути підвладні виключно

³⁷² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54. – Арк. 2.

³⁷³ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 84-85.

³⁷⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172а. – Спр. 42. – Арк. 1.

³⁷⁵ Там само. – Арк. 2.

йому)³⁷⁶. Звертає також увагу те, як своє місце отримує Білявський «на котром доношені воспоследствовала его преосвященства резолюция»³⁷⁷. Тобто резолюція, зі змісту джерела, виникла як наслідок донесення, яке подав Роман про своє звільнення³⁷⁸. Тож, процедура 1778 р., на Подолі фактично побудована без видимої участі подільських ієреїв, причому як сільських, яких і раніше не було видно на виборах, так і міських. Я маю сумнів, щодо того чи дійсно Кременецький в односторонньому порядку призначив Білявського, з огляду на відсутність наразі в мене донесення Романа Лубенського. Тож ми не можемо сказати, чи колишній протопіп не рекомендував цю кандидатуру, або чи мало місце попередня дискусія всередині протопопії про те, хто займе місце протопіпа після людини, яка тримала його вже 29 років³⁷⁹, що був найдовшим терміном серед усіх протопіпів Києво-Подолу. Про те, навіть якщо розмова всередині стосовно кандидатури мала місце, директивний характер призначення Білявського, без відзначення у джерелі участі місцевих ієреїв є досить показовою, ознакою, що стара традиція змінилась. І останні вибори 1749 р., дають унікальну можливість розглянути спільноту в специфічній ситуації.

Розрив між урядуванням Стефана та Романа Лубенського, дає можливість згадати, що окрім питання виборів, у історіографії також існує припущення про можливість спадкування протопіпської посади. Таку думку зокрема можна побачити у працях сучасних дослідників, де автори припускають, що це може бути якось пов'язано з загальним правом спадкування парафії³⁸⁰. Втім, як на мене, посилення на практику, яка існувала

³⁷⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172а. – Спр. 42. – Арк. 2.

³⁷⁷ Там само.

³⁷⁸ Там само.

³⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 62. – Арк. 1-3.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172а. – Спр. 42. – Арк. 2.

³⁸⁰ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 106; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри) (далі - Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпія). – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 77-78.

стосовно успадкування парафії ієреєм не вповні коректна, адже в такому випадку кандидат проходить під час виборів через дві різні групи, парафіяльну громаду з одного боку у випадку спадкування парафії, та священицька братія всієї протопопії у випадку обрання протоієрея. Я припускаю, що у священицької команди були інші потреби й причини обрання тих чи інших кандидатів на середній адміністративний уряд, який мав бути між ними й архиєрейською владою, а також парафіяльним соціумом, який дбав передусім про наявність священика, який зможе належним чином відбувати треби та служби. Важливість мати свою людину саме для ієрейської команди, можна проілюструвати прикладом, який зокрема згадує Юрій Волошин. Коли духовне правління та протопіп підтримували кандидата на одну з парафій Пирятинської протопопії. Попри те, що ця кандидатура не підходила митрополиту, вона отримала свою підтримку локально, як припускає дослідник саме через корпоративну солідарність³⁸¹. Важливість протопопа під час процесу поставлення священика на парафію, а також його обов'язок слідкувати за виконанням Синодальних і кафедральних указів робив вплив протопопа значним і таким, що впливав на майбутнє ієреїв і їх дітей.

Крім того, не у всіх випадках спадковість можна простежити. Так, наприклад, на Києво-Подолі Роман Лубенський не успадкував батьків уряд, який перейшов до старшого Григорія Городельського, а сам Роман став намісником і отримав його пізніше. Щодо можливого спадкування протопопського уряду, саме через намісництво теж є сумнів. Адже поруч з прикладом у Києві та у Лубнах, де теж не без проблем урядування отримав намісник Федір Барвінський³⁸², а не родич колишнього протопопа Іоана Оріховського. Є приклад Ромен, де протоієреєм 1736 р., став Павло Світ і де ледь не стався поділ протопопії через те, що намісника Євстафія Стефановича не хотіли бачити Роменським протопопом³⁸³. Натомість, рід Світа утримав

³⁸¹ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 112

³⁸² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1473. – Арк. 4-11.

³⁸³ Там само.. – Спр. 146. – Арк. 9-12.

протопопський сан і після смерті Павла, протоієреєм став його онук³⁸⁴. Як видається, головним чинником, який вирішує хто посяде уряд залишаються вибори та підтримка місцевого духовенства, навіть якщо кандидат давно визначений, адже цей елемент процедури не був зраджений в жодному з розглянутих мною випадків. Тобто припустити, що намісник міг гарантовано отримати уряд, чи його можна було б отримати через родинні зв'язки з колишнім протопопом, на мою думку, є перебільшенням і є можливість радше говорити про різні можливі досвіди, того як це могло відбуватись. Але, якщо не повністю відмовляти теорії про спадкування мені здається, що в цьому випадку міг діяти дещо інший принцип знайомий білому духовенству. А саме, коли вони підготовлювали собі спадкоємця не просто готуючи майбутнього священника, але й зробивши так, що сама громада звикнувши до нього не стане хотіти нового ієрея³⁸⁵. Можливо священницька братія дивилась на ситуацію таким же чином, дивлячись кандидата, який має досвід в управлінні, вже був при духовному правлінні, якого вони знають і довірятимуть. Очевидно, що наявність зв'язків та патронів, які б могли допомогти отримати такий авторитет серед місцевих ієреїв були б додатковим плюсом. Це помітно і по випадку Романа Лубенського, який під час урядування батька був членом духовної капітули³⁸⁶, але не зміг наприклад забезпечити подібне місце своїм дітям, які залишились у Києві.

Підсумовуючи, поглянувши локально на те, як відбувався процес обрання протопопа на Києво-Подолі, я спробую висловити гіпотезу. Що цей процес обрання головного в церковно-адміністративній структурі не визначали тільки якісь усталені правила. Натомість він, дуже залежить від локальних особливостей, навколо яких надбудовуються різні стратегії і способи

³⁸⁴ Яременко М. «Академіки» та академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків. – 2014. – С. 388

³⁸⁵ В. Дмитренко. Причини конфліктів між парафіяльними ієреями Пирятинської протопопії у другій половині XVIII ст. – Емініак. - №2. - Полтавський національний педагогічний ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава. – 2019. – С. 24

³⁸⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр. 2. – Арк. 1

досягнення бажаних цілей. Тобто в ієрея кандидата на уряд є набір можливих функцій для того аби зайняти його: успадкування, використання впливу духовних і світських патронів, власна харизма пов'язана з походженням і освітою. Разом з тим, є обставини, які можуть впливати на цей процес: стан і особливості місцевої команди, духовного правління, посилення архиєрейської влади внаслідок дисциплінування і поступово кращого дотримання синодальних реформ. Усі ці особливості і можливості, разом з непередбачуваними випадками, мають в кінцевому випадку привести до результату, зайняття чи провалу виборів на уряд, або поділ протопопії. Деякі з цих речей пізніше вигулькватимуть і у роботі протопопа, виконання обов'язків якого теж мало в собі багато деталей і засобів вирішення проблем, у чому ми будемо розбиратись в наступному розділі.

Розділ 4: Управлінські справи протоієреїв

4.1. Судові справи справи

Обов'язки протопопа і їх виконання, досить часто ставали предметом дослідження в історіографії³⁸⁷. Особливо часто, дослідження звертали свою увагу на дисциплінуючі практики, які проводив протопіп: огляд парафіяльних храмів та контроль за мораллю священників протопопії, надсилання в кафедру метричних відомостей та грошей зібраних з підвладних ієреїв, прийняття та поширення указів консисторії, митрополита, Св.Синоду. Неодноразово в історіографії звертали увагу на недоліки і проблеми в роботі протопопа, пов'язані з перевищенням повноважень, крадіжками тощо.

В цьому сенсі, Києво-Подільському протопопу Роману Лубенському пощастило, адже саме його намагання дисциплінувати місцеву братію та парафіян, часто ставали прикладами для опису роботи протопопа. Щоправда, у минулі дослідники акцентували на формальних аспектах його роботи. Наприклад, видання ордерів до ієреїв, які стосувались ведення метрик, некоректних укладень шлюбів (зокрема через примус), пильнішого контролю за моральним станом пастви та правильного введення причастя³⁸⁸. Втім, залишилась низка питань, дослідження яких, потребує детальнішого огляду: чи всі справи, які вирішував протоієрей, документувались; які можливості протопопа як посередника між архиєреєм та парафіяльними ієреями при вирішенні судових справ дослідники не врахували. Тож, ми сконцентруємо увагу і розглянемо те, якою була роль протопопа у судових справах, які стратегії і можливості він використовував для своєї роботи, як застосовував наявну владу для інтересів своїх та спільноти.

Окремо варто зазначити, що окрім випадку з перепідпорядкування священників Флорівського монастиря, Києво-Подільські протопопи досить

³⁸⁷ Див розділ. 1. Підрозділ 1.

³⁸⁸ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 158, 160-161 181-182; Пархоменко В. Очерк Истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733- 1785)(в связи с общим ходом малороссійської жизни того времени). – Полтава. – 1908. – С. 55

чітко трималися визначених їм територіальних рамок. Виключенням став єдиний випадок, коли Києво-Подільський протопіп Стефан Лубенський 1737 р. ініціював ремонт, соборного храму Різдва Пресвятої Богородиці (Десятиної)³⁸⁹. Храм потребував репарації через протікання даху, що було проблемою, адже храм попри це використовувався для проведення богослужінь³⁹⁰. Не типовість випадку полягає в тому, що храм є соборним для Верхньокиївської протопопії, про що пише сам Стефан Лубенський³⁹¹. І попри це саме Нижньокиївський протоієрей ініціював її ремонт, не будучи її настоятелем, або хоча б верхньо-київським протопопом, що пояснило б цікавість Лубенського до ремонту храму. Причин такої поведінки Стефана Лубенського можна припустити декілька. Це могли бути дії направлені на набуття символічного капіталу перед архиєпископом Рафаїлом Заборовським. Або, Лубенський старший планував, через проведення репарації отримати цю парафію собі, щоб компенсувати відсутність власного соборного храму у своїй протопопії. Адже, Києво-Подільський Соборно Успенський храм займали інші ієреї. За виключенням цього випадку, Києво-Подільські протоієреї трималися кордонів власної протопопії.

Судові ж повноваження протопопи і духовних правлінь досить обмежені й переважно зосереджуються на дізнанні, або «розиску»³⁹², тобто протопіп і духовне правління мали проводити перші допити і збирати необхідні для передачі у Консисторію документи. Навіть у питаннях, пов'язаних зі шлюбом, у яких протопопи та правління мали більше свободи, все одно часто в

³⁸⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.46. – Арк.1.

³⁹⁰ Там само.

³⁹¹ Всупереч відомостям історіографії про те, що її не було. Недавня Б. С. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – 2016. – С. 212

³⁹² Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 92-93; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 169; Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58

кінцевому випадку доводилось направляти справу до консисторії³⁹³. Допит, необов'язково стосувався конфліктних справ, але й, для опитування щодо можливих чуд³⁹⁴. В рідкісних випадках, вони перебирали судові повноваження над важкими справами, такі як крадіжки, уживання лайки, вбивства тощо, хоч консисторія та кафедра не підтримували таких дій³⁹⁵. Бували випадки, коли консисторія передавала справу на місце, для того аби духовне правління провело слідство, дослідниця Оксана Прокоп'юк відзначала, що таких справ могло бути досить багато³⁹⁶. Втім, залишається низка питань, які були недостатньо описані в історіографії, йдеться про те, як починається справа (як протопіп про неї дізнається) і як відбувається «розиск», який веде протопіп.

Для цього, ми звернемось до двох типових випадків, які описують розвиток справи перед і після передачі справи у Консисторію. Так, 27 лютого 1770 р. Роман Лубенський подав донесення до митрополита Арсенія Могилянського, в якому повідомив про проблему з начинням у Цареконстантинівському храмі, яку дізнався під час оглядів парафій³⁹⁷. Йшлося, про недбале ставлення до Св. Дарів, а саме, в чаші на жертovníку знайшли багато сухих часток Св. Дарів, а у самій чаші цілу ложку вина. Тяжкість проступку, можна зрозуміти з мови джерела, яке описує проблему: «на такое недобропорядочное безобразие о тайнах смотреть ужасно»³⁹⁸. Наступного дня чашу оглянули свідки, після чого вона зберігалась в «своїй» церкві. Поки ж, буде йти розгляд справи духовне правління з протопіпом пропонували, або представити чашу для огляду вже «преосвященному», або після літургії очистити та «употребить»³⁹⁹. Остання згадка, важлива, адже

³⁹³ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 49

³⁹⁴ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопіпія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 72.

³⁹⁵ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 174

³⁹⁶ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 66

³⁹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 165. – Спр. 16. – Арк. 1.

³⁹⁸ Там само.

³⁹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 165. – Спр. 16. – Арк. 1.

схоже у правлінні розуміли, що кафедра і консисторія можуть відповідати довго⁴⁰⁰. Що і справдилось, адже консисторія визначила хто освідчить чашу лише 9 березня⁴⁰¹. Тож, коли свідки консисторії прийшли на місце, вони дізнались, що чаша деякий час зберігалась у храмі протопопа, тобто Миколи-Набережного, де чашу під літургії використав вікарій⁴⁰². Передача чаші, саме до храму протоієрея, можливо, мало забезпечити цьому рішенню авторитету і могло бути звичним у роботі правління і протопопа. Коли ж, консистористи прийшли до протоієрея, останній виправдовувався, що чекати вони більше не могли. Адже, протопіп з правлінням боялись, щоб із чашею і св. Дарами не сталось більшого «попустительства» і чаша зовсім не прийшла у непридатність. Тож, було прийняте рішення відати її у храм протопопа, де вона буде використана у літургії⁴⁰³.

Ці обставини, призвели до того, що консисторія, вирішила делегувати решту процесу «розиску» духовному правлінню, хоч часто саме консисторія вела цю частину слідства. Слідство, розтяглось на два роки, і лише 19 березня 1772 р., духовне правління і протопіп представили у консисторію результат розслідування, як це було приписано їм консисторією⁴⁰⁴. Щоб потім, з усіма обставинами, представити у кафедрі для «благорасмотрения и решения» архиєрея. З огляду, на потребу скласти детальний звіт для консисторії та архиєрея, духовне правління досить детально описувало, що саме вони хотіли дізнатись, на що в першу чергу вони звертали увагу і які методи для цього використовували. Так, за ціль вони собі ставлять зрозуміти хто призвів до такого ставлення до св. Дарів і на чиєму тижні (седмице) це могло статись⁴⁰⁵. Для цього, вони планували першочергово провести допити настоятелів храму, а з них вже довідатись стосовно можливих свідків, яких також треба буде

⁴⁰⁰ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 50

⁴⁰¹ Там само. – Арк. 2-3.

⁴⁰² Там само. – Арк. 5.

⁴⁰³ Там само. – Арк. 7.

⁴⁰⁴ Там само. – Спр. 34. – Арк. 1.

⁴⁰⁵ Там само. – Арк. 2.

допитати⁴⁰⁶. Те, що дані збиралися впродовж тривалого часу помітно, як через саму дату надсилання матеріалів до консисторії, так і те, що правління пощастило допитати одного з Цареконстантинівських ієреїв, який до 1772 р. вже помер⁴⁰⁷. Власне з того, в якій по черговості проводились допити можна помітити, хто в очах правління передусім мав нести відповідальність за проступки у ритуалах. В чому, проглядається і загальна ієрархія парафіяльного кліру. Передусім, йдеться про половинних настоятелів храму, якими у Цареконстантинівській парафії були Василь Дечинський та Дионісій Сильванський⁴⁰⁸. Після ієреїв, була допитана решта наявного парафіяльного кліру, тобто двох священнослужителів, з не зовсім зрозумілим статусом. Так, один з вікаріїв встиг стати за час проведення розслідування дяконами, або з безмісцевого ієрея у вікарія⁴⁰⁹. На останок, залишається найнижча планка кліру, представлена єдиним пономарем⁴¹⁰. Примітно, що частина ієреїв (і настоятелі храму і вікарії), при допиті, як додатковому аргументі, акцентували на «совісті ієрейской». Причому посилались на неї ті допитувані, які або були в найбільшій зоні ризику і проти яких подавався головний позов, або ієрей, якого в джерелах часто згадують, як безмісцевого⁴¹¹. Що, може вказувати на потребу у додатковій легітимації та надати ваги своїм словам.

Інший показовий випадок трапився в січні 1756 р., коли протопіп Роман Лубенський отримав донос від Соборно Успенського ієрея Федора Синкевича на вікарія того ж храму Григорія, через відсутність останнього на державній панахиді⁴¹². Після чого, у консисторії, відбувся допит обвинуваченого вікарія Григорія Михайлова, а ось допит самого скаржника не відбувся, тому, що він не прийшов у консисторію, начебто через проблеми зі здоров'ям⁴¹³. Але,

⁴⁰⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 34. – Арк. 2.

⁴⁰⁷ Там само.

⁴⁰⁸ Там само. – Арк. 2-3.

⁴⁰⁹ Там само. – Арк. 3-4.

⁴¹⁰ Там само. – Арк. 4-5.

⁴¹¹ Там само. – Арк. 2, 4.

⁴¹² Там само. – Оп. 151. – Спр. 11. – Арк. 1.

⁴¹³ Там само. – Арк. 7.

консисторія вирішила перевірити це, пославши до Синкевича копіїста, який дізнався, що Синкевич не хворів, а до консисторії не прийшов бо «мне (Синкевичу – Б.А.) де не для чего являться в консисторію яко я с оним вікарєм не за грунт и не зачто другое позиваюся, но толко поверно прилежной моей должности доносил»⁴¹⁴. Тобто, ієрей виконавши свій дисциплінарний обов'язок, донісши протопопу, не вбачав свою участь у подальшому перебігу справи важливою і необхідною. В підсумку, на протопопа звично поклали обов'язок прослідкувати й вислати винного вікарія Григорія Михайлова у Кирилівський, а потім і Петропавліський монастирі на два місяці⁴¹⁵. А також, відсторонити ієрея Соборно Успенського Федора Синкевича від парафії, після чого протопіп мав призначити у парафію священника, який тимчасово буде відправляти у ній служби і треби, беручи з цього половину грошей собі, а решту віддавати на зберігання протопопу⁴¹⁶.

З цих двох випадків, можна виділити низку практик, які будуть часто зустрічатись у справах, що їх виконував протопіп: відсилення винних ієреїв у монастирі, посилення священниками на хворобу з корисливою метою, делегування справи на місце з подальшим складанням звіту, призначення протопопом священників на тимчасово «пусті» парафії. Наприклад, подібну проблему, до вікарія Соборно Успенського (п'янство) бачимо у Преображенській парафії. Де 1758 р., буде засланий, до того ж Кирилівського монастиря, Преображенський диякон Михайло Висоцький⁴¹⁷. На якого, подібним чином, надасть донос до протопопа настоятель храму і намісник Києво-Подільської протопопії Яків Сичевський⁴¹⁸. Цікаво також, що на відміну від Синкевича, Сичевський жодного покарання не поніс, хоч саме він відпустив Висоцького з «цепу» де він сидів за пияцтво. На рішення, скоріше за все, вплинуло те, що Сичевський не став порушувати процедуру і з'явився на

⁴¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 11. – Арк. 7.

⁴¹⁵ Там само. – Арк. 22.

⁴¹⁶ Там само. – Арк. 28.

⁴¹⁷ Там само. – Оп. 153. – Спр. 36. – Арк. 18.

⁴¹⁸ Там само. – Спр. 36. – Арк. 1.

допит у консисторії⁴¹⁹. Проте, як ми бачили раніше, не завжди один з фігурантів справи мав бажання з'являтися у духовне правління чи консисторію, симулюючи хворобу. Крім Собороно Успенського Синкевича, маємо також приклад з села Велико Бугаївки, де ієрей храму Преображення Господнього Симеон Вільковський затримував розгляд справи, у якій його звинувачували за неналежне поводження і образи вікарія⁴²⁰. Для того, аби таких ситуацій не виникало, можна зустріти випадки коли скаржники і духовна влада намагались отримати від обвинувачених підписки про те, що всі фігуранти будуть з'являтися на суд у консисторію чи духовне правління. Наприклад, такі підписки дали Притискомикільські дякон та третинний ієрей храму⁴²¹, причиною чого стало те, що ієрей вже пропустив одне із засідань через хворобу⁴²².

Делеговані консисторією, у духовне правління справи, фактично залишали її повністю на відкуп протопопу та правлінню, через що духовне правління тепер мало можливість сконструювати справу так, що рішення стане наперед визначеним. Так сталось 1767 р., коли правління мало розглянути «сімейну» справу, яка також стосувалась звинувачення у чародійстві. Розглядаючи справу правління, посилаючись на «уложеніє» та «правничу книгу», не змогли знайти реальних свідчень порушень дружини, яку звинувачували у перелюбі й чародійстві⁴²³. Тож, у правлінні фактично формують висновок, що законних причин, для розлучення цієї пари немає, а для того аби вони «друг другу малженскую любовь оказивали» подружжя мають підписати підписку про замирення⁴²⁴. Цим висновком, правління ділиться з консисторією⁴²⁵, не залишаючи фактично останнім альтернативи у вирішенні справи. Іноді, справи могли ходити між правлінням і консисторією

⁴¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр. 36. – Арк. 3.

⁴²⁰ Там само. – Оп. 161. – Спр. 26. – Арк. 11.

⁴²¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 156. – Спр. 37. – Арк. 5-6.

⁴²² Там само. – Оп. 156. – Спр. 37. – Арк. 3.

⁴²³ Там само. – Оп. 1024. – Спр. 1655. – Арк. 9.

⁴²⁴ Там само. – Арк. 12.

⁴²⁵ Там само. – Арк. 13.

навіть не з їхньої волі чи бажання. Наприклад, саме так сталося у червні 1766 р., коли духовне правління, передало у консисторію справу, по бажанню обвинуваченого Притискомикільського дякона Йосифа Кекли, якого не влаштувало те, як його справу розглядають у правлінні⁴²⁶. Коли ж, вона пішла у консисторію, Йосиф просто не з'являвся на суд. Через що, роздратовані консистори, писали у правління, аби там змусили Кеклу підписати казку, про зобов'язаність подати апеляцію, щоб не створювати зайвої «волокити»⁴²⁷. Дії Кекли, очевидно були розраховані на затягування справи, як своєї стратегії на суді, але у Консисторії, схоже, таких дій не оцінили, що призвело до «жонглювання» справою.

Очікувано також, що протопіп, маючи доступ до документації справи⁴²⁸ та її веденням, міг зловживати своїм становищем і то на дуже важливих для священницької команди протопопії справах. Передусім тут мені йдеться про питання зайняття священником парафії, процес в якому протопіп брав посередницьку участь між кандидатом в ієреї, парафіянами та консисторією з архиєреєм⁴²⁹. Попри те, що цей процес був досить добре прописаний, протопопи продовжували досить тривалий час отримувати укази з уточненням, на що перед відсиленням документів та кандидата у кафедру треба звертати увагу (освіта, одруженість, вік)⁴³⁰. На ділі, протопіп, міг різними способами впливати на справу. Підтримувати кандидатів через «станову» солідарність⁴³¹, затягувати справу, або підтримувати конкретного кандидата через матеріальну вигоду.

⁴²⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1609. – Арк. 1.

⁴²⁷ Там само. – Арк. 2.

⁴²⁸ Адже саме у домі протопіпа міг зберігатися архів духовного правління. Див. Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 77

⁴²⁹ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 145; Крижановский Е.М. Очерки бита южнарусского сельского духовенства в XVIII веке. – Собрание сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 408

⁴³⁰ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 114.; Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 146

⁴³¹ Там само. – С. 112.

Наприклад, саме у такому промотуванні кандидата, протопопа Стефана Лубенського в середині лютого 1740 р. доносив другий кандидат в диякони храму Константина та Єлени Роман Лепіта⁴³². Лепіта, звинуватив старшого Лубенського у тому, що він взявши гроші в конкурента Лепіти, такого собі Михайла, затримував розгляд справи, тож йому довелося звернутися до архиєпископа Рафаїла Заборовського з тим, аби він змусив Стефана не затримувати справу⁴³³. Варто, втім відзначити, що в самих ієреїв схоже не було негативного ставлення саме до того, що протопіп бере гроші за промотування. Проблема виникала тоді, коли протопіп починав затримувати справу, або не виконував зобов'язання, взявши гроші з кандидата. Про останнє свідчить те, що самі ієреї під час конфлікту за те, як буде утримуватись духовна капітула 1741 р., звинувачували Стефана Лубенського зокрема у тому, що він під час іншого процесу взяв гроші з кандидата у Свято Возведенську парафію⁴³⁴. Тобто, вони у зверненні до архиєрея, звинувачували протопопа не у тому, що він бере гроші за промоцію, а за те що він не виконав свої зобов'язання взявши ці гроші. Сам Лубенський стверджував, що не допоміг цьому кандидатові, скидаючи все на волю парафіян і духовної влади⁴³⁵. Що виглядає як реальна проблема, адже дійсно без волі парафіян протиснути кандидата було важко⁴³⁶. Але для нас важливо те, що парафіяльні ієреї не бачили проблеми у такому виді промоції, коли кандидат платить протопопу, що дає додаткові стимули і спосіб заробітку для протопопа, який досить важко відслідкувати. Обурення ж, викликали ситуації, коли ці речі призводили до затримки, чи інших проблем у процесі призначення на парафію, створюючи загрозу прецеденту повторення такої ситуації з ними чи їх родичами.

⁴³² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 136. – Спр. 18. – Арк.1.

⁴³³ Там само.

⁴³⁴ Там само. – Оп. 1076. – Спр. 52. – Арк.35.

⁴³⁵ Там само.

⁴³⁶ Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ – Львів. – 2017. – С. 123.

Процес зайняття аколітом парафії – не єдиний приклад підлаштування протопопом своїх дій, через залежність від думки спільноти. Часто, саме від імені протопопа священники протопопії вирішували спільні питання і проблеми. Наприклад, однією з перших дій після обрання Романа Лубенського, було звернення до митрополита Тимофія Щербацького 4 лютого 1749 р. У якому, він просив митрополита, заборонити приймати Братському, Петропавлівському, Кирилівському, Флорівському монастирям Києво-Подільських парафіян для сповіді і причастя⁴³⁷. Питанням, отримання парафіянами таїн протопіп опікувався і пізніше, коли 1752 р. знову звертався до митрополита Тимофія Щербацького з дозволом посилити стягнення штрафів, записувавши всіх у спеціальні списки «всех без изятно для ведома вписовать притверждено». А також, за потреби дозволити звертатись до Київського генерал губернатора Аншера, щоб той давав солдат для безпеки священників і кращого збору відомостей про отримання таїн за межами власної парафії: «ради взятія показанія показаних противников для взяти ясных сказок где они исповедаются и стем тайнам приобщаются»⁴³⁸. Примітно, що сила застосовується, до парафіян, які створюють проблеми ієреям у питанні звітувань про виконання таїн. Натомість, таке централізоване застосування насилля до ієреїв, як це було в російській практиці де поповський староста міг застосовувати урядову силу для збору грошей на кафедрі⁴³⁹, не застосовується. Причиною, останніх рішень стали проблеми, через російських та інших купців, які бувають у Нижньому Києві і отримують таїни нерегулярно і не у своїх ієреїв⁴⁴⁰. Парафіяльні ієреї, а відтак і протопіп, були зацікавлені у цих справах і зверненнях тому, що їм доводилось вести сповіді розписи, які потім мали надсилатись у консисторію, якщо ж виникала затримка, то на них могли

⁴³⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 19. – Арк.2.

⁴³⁸ Там само.. – Оп. 146. – Спр. 129. – Арк.7.

⁴³⁹ Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформи Петра. – Казань. – 1873 – С. 589

⁴⁴⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр. 129. – Арк.3.

накладати штрафи⁴⁴¹. Крім того, отримання сповіді та інших треб було одним з головних матеріальних забезпечень ієреїв, якщо ж парафіянин отримував їх не у своїй парафії це могло призвести до конфлікту, що ставалось досить часто⁴⁴². Тож, вирішуючи «спільні» проблеми, протопіп, розв'язував проблеми всієї команди та можливо отримував частку символічного капіталу у протопопії.

Протопіп, вирішував справи пов'язані не лише з безпосереднім виконанням обов'язків парафіяльних ієреїв. Так, протопопи Роман Лубенський та його попередник Георгій Городецький, засвідчували продаж воскових свічок у публічних місцях, лавках, домах, відставними солдатами та іншими чинами⁴⁴³. Які, таким чином, зневажають імператорський указ, а також чинять біду церковним доходам⁴⁴⁴. Як вихід з ситуації, було вирішено, публічно сповістити про цю заборону продажу свічок мирськими особами, ті ж хто порушуватимуть указ, будуть позбавлені майна⁴⁴⁵. Представлення спільноти протопопом, стосувалось ситуацій і мало пов'язаних з організацією життя протопопії. Наприклад, 1763 р. Роман Лубенський клопотався до митрополита Арсенія Могилянського, стосовно спадку «безмісцевого» ієрея Константина, який заповів поділити на поминання своєї душі срібло, яке треба було поділити між Подільськими ієреями⁴⁴⁶.

В цьому ж сенсі, припускаю можна розглядати таку практику протопопів Гетьманщини, коли новий протопіп, не залишав без розгляду справи, які не встигли розглянути їх попередники, що, можливо, було неформальною частиною процедури обрання. Так, Роману Лубенському в лютому 1749 р.,

⁴⁴¹ Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 176.; Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58-59.

⁴⁴² В. Дмитренко. Причини конфліктів між парафіяльними ієреями Пирятинської протопопії у другій половині XVIII ст. – *Емініак*. - №2. - Полтавський національний педагогічний ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава. – 2019. – С. 23

⁴⁴³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр. 1332. – Арк.2-3.

⁴⁴⁴ Там само. – Арк.2-3.

⁴⁴⁵ Там само.

⁴⁴⁶ Там само. – Спр. 1334. – Арк.2.

дозволили розглянути справи, які залишились за його попередником Георгієм Городецьким⁴⁴⁷. Важливість, отримання дозволу на розгляд справ попередника, була пов'язана з можливими конфліктами між колишнім і новим протопопом. Принаймні саме так, обґрунтовував важливість надання саме йому, можливості закінчити справи колишній Лубенський хрестовий протопіп Матвій Ляшківський 25 листопада 1755 р.⁴⁴⁸. Який мав конфлікт з Лубенським протопопом Іоаном Оріховським, для чого аби не було маніпуляцій і потім до Ляшківського не виникало питань, ці справи мали передати, саме йому⁴⁴⁹.

Також, до малодосліджених функцій протопопа, можна віднести посередницьку участь у питанні релігійної конверсії (до православ'я з католицтва та юдаїзму)⁴⁵⁰. Випадки чого, траплялись на Києво-Подолі. Наприклад, одна з найстаріших справ, яка є в нас в наявності, це саме навернення однієї «дівки жидовки», яка жила деякий час при Притиско-Микілівському ієреї Якові Жураховському, «вивчила» православну віру і тепер 1733 р. начебто хоче хреститись⁴⁵¹. Є також, подібний випадок, який стався пізніше 1749 р., коли на сповіді виявилось, що слуга парафіянина Якова Жураховського Войцех, є римської віри і вирішив цього року прийняти віру грецьку⁴⁵². Роль протопопа, у цих справах обмежується зазвичай отриманням донесення від ієрея про таку ситуацію, звітування про неї архиєрею і отримання благословення на конверсію. Варто, втім відзначити, що між справою 1733 р. і 1749 р. є різниця в тому, що пізніше протопіп також вказує походження і час прибуття у Київ, які він отримав від ієрея. Так, Войцех повідомляв про те, що він «з Польщі» і прибув у Київ 1745 р.⁴⁵³. В окремих випадках, протопіп та духовне правління проводили допити таких людей, коли

⁴⁴⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.13. – Арк.1.

⁴⁴⁸ Там само. – Оп. 1024. – Спр.929. – Арк.8.

⁴⁴⁹ Там само.

⁴⁵⁰ Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ. – 2007. – С. 68

⁴⁵¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 129. – Спр. 16. – Арк.1.

⁴⁵² Там само. – Оп. 144. – Спр. 49. – Арк.1.

⁴⁵³ Там само.

випадок ставав винятковим. Подібну справу описав Максим Яременко, коли 1750 р., до протопопа Романа Лубенського звернувся Свято Покровський ієрей Іоан Підгорецький, який повідомив, що його парафіянин Михайло Горбатий вийшовши з Речі Посполитої, зберігав деякий час римо-католицьке сповідання⁴⁵⁴. Але, справа розтягнулася, що сталося через начебто слова цього парафіянина про те, що «вменя по невежеству своему якоби една вера как греческая так и римская»⁴⁵⁵. Тобто, він начебто не розумів різниці між грецькою і римською вірами і через це отримував треби, прилучався до таїни євхаристії у Києві без навернення до православ'я⁴⁵⁶. Екстраординарність випадку, змусила провести допит у митрополичій канцелярії, яка довідалась що Горбатий походив з родини римо-католиків з Кам'янця і 1738 р. опинився у Києві⁴⁵⁷. Де 12 років, при різних господарях, відвідував різні храми, де отримував таїни і утримував пости за грецьким зразком⁴⁵⁸. Протопопу, у цій справі, відводиться виконавча функція, адже саме він після допиту мав підшукати для Горбатого ієрея, який пояснить йому різницю між католиками і православними, після чого здійснить конверсію⁴⁵⁹.

З огляду на посередницьку роль протопопа, яка на позір мало що вирішувала, мені не зустрічалась інформація про те, коли йому по справжньому заборонялось займатися якимись справами. Окрім, двох випадків, які переросли у заборони у розгляді конкретних справ, для всіх протопопів Київської митрополії-єпархії. Йдеться, про розгляд справ, що стосуються зневаження царських регалій. Таке розслідування, провело духовне правління Смілянської хрестової наміснії Роменської протопопії взимку 1778 р. Місцеве духовне правління, звернулось до генерал губернатора

⁴⁵⁴ Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ. – 2007. – С. 68

⁴⁵⁵ Там само; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 145. – Спр. 2. – Арк.1.

⁴⁵⁶ Там само.

⁴⁵⁷ Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ. – 2007. – С. 68

⁴⁵⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 145. – Спр. 2. – Арк.2.

⁴⁵⁹ Там само. – Арк.3-4.

Румянцева з проханням допомогти вирішити справу з Печерським монахом Іринесом, який «чрезвычайним образом обругал» царські регалії⁴⁶⁰. Причиною конфлікту та різких дій, стосовно документу (зривання регалій, помазування тексту чорнилом, а також сажею і табаком) схоже стали секуляризаційні заходи, за якими місцеві володіння Києво-Печерської Лаври мали відійти до Смілянської намісній Роменській протопопії⁴⁶¹. Духовне правління намагалось покарати Іриню, позбавивши його чернечого сану та намагалось влаштувати йому покарання від світської влади. Але, оскільки світська влада, на думку присутніх правління, радше допомагала Іриню, вони звернулись до Румянцева⁴⁶², якому, схоже, їхні дії не сподобались. Про що свідчить, його звернення до митрополита Гавриїла Кременецького, яке було розглянуте 5 лютого 1778 р. По якому, було прийнято рішення, що б духовні правління «следовали своей должности», не виходячи з власних духовних компетенцій⁴⁶³. Також, Румянцев просив скласти виписку з правил святих, для того аби було зрозуміло «как повелено поступать, с такими людьми которие неспокоюного духа (*розглядають не належні їм справи – Б.А.*)»⁴⁶⁴. Для цього рішення, був виданий указ, який розійшовся по всім протопопіям і про отримання якого, на Києво-Подолі, звітувало місцеве духовне правління 17 лютого 1778 р.⁴⁶⁵.

Примітно також, що Смілянське правління порушило не єдину норму, яка забороняла духовним правлінням та протопопу займатись окремими справами. Йдеться про спробу покарати Іриню, позбавивши його сану, що було перебором повноважень. Адже, ще 1771 р. митрополит Гавриїл Кременецький заборонив, духовним правлінням та протопопам самостійно виносити рішення і карати ієреїв позбавленням санів⁴⁶⁶. В решті випадків, йшлося не так про заборону протопопам розглядати окремі справи, як про пильніший контроль за

⁴⁶⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 2021. – Спр. 90. – Арк.6-7.

⁴⁶¹ Там само.

⁴⁶² Там само.

⁴⁶³ Там само. – Арк.20.

⁴⁶⁴ Там само.

⁴⁶⁵ Там само. – Арк.58.

⁴⁶⁶ Там само. – Спр. 2089. – Арк.1.

іереями та їх парафіями. Наприклад, одна така заборона стосувалась, одруження дочок іереїв без архиерейського дозволу, а також заборонено «по наследіи дітей священнических а паче зятей не презентовать»⁴⁶⁷. Тож, 19 грудня 1771 р. був затриманий один такий процес, зайняття парафії св. Архістага Михаїла у селі Підгірці, зятем місцевого іерея через «неправильне» одруження на доньці цього іерея. Через що, кандидата на парафію з духовного правління, було направлено до архиєрея⁴⁶⁸. Подібним чином, став краще регламентуватись ремонт храму, коли після указу травня 1774 р., частково функції погодження ремонту були передані духовному правлінню, а отже і протопопу⁴⁶⁹. Тепер, без митрополичого указу, можна було розібратись з: поламками в середині олтаря, або похитуванням престолу, а також можна ремонтувати поли в олтарі та церкві, а також вікна, двері, дах та дзвіниці⁴⁷⁰. Тобто, без включення вищої духовної влади, можна було вирішувати проблеми храму, які робили неможливим проведення служб у храмі. Попри те, що два останні приклади здавалось би, по різному підходять до вирішення різних проблем, вони однаково дають більше влади духовному правлінню та протопопу. Це важливо тому, що саме в другій половині XVIII ст., робота протопопа краще не лише регламентується, але й фіксується у справах. Адже, на практиці, існує не означена проблема того, якою була межа неформального впливу і можливостей протопопа, що залишається поза увагою історика через «мовчання» джерел.

Так, разом зі звичним розглядом обов'язків протопопа, історіографія мало звертала увагу на те, що залишається поза нашим поглядом, через специфіку роботи протопопа. Адже не все, чим він займався на ділі, потрапляє до джерел. Ба більше, натяк про це дає нам саме джерело, коли протопіп, рапортуючи до кафедри, щодо розглянутих справ згадує, що він не звітуватиме

⁴⁶⁷ Там само. – Оп. 167. – Спр. 57. – Арк.1.

⁴⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 57. – Арк.1.

⁴⁶⁹ Там само. – Оп. 166. – Спр. 151. – Арк.1.

⁴⁷⁰ Там само.

про справи вирішені усно⁴⁷¹. Варто підкреслити, що йдеться саме про судові прерогативи протопопа та духовного правління, хоча можливо це може стосуватись і контролю за дисципліною ієреїв. Причин, саме такого усного розгляду справ, як на мене, є декілька. Перша, це проблема яку ми означили у першому розділі, про те, що існувала проблема того, що парафіяльні ієреї не звикло до бюрократизації, якою супроводжувались справи, які розглядали духовні правління та консисторія. Друга причина, це звичайно небажання розводити великий конфлікт, який може відбирати багато сил, ресурсів і не буде до кінця вирішеним, провокуючи подальші конфлікти. Третя причина, це вже наявна практика з альтернативою, коли проблему можна вирішити, не залишаючи слідів у джерелах.

Наразі, в нас наявний лише один приклад з Києво-Подільської та додатковий приклад з Верхньо-Київської протопопії, коли ми можемо простежити, як усна справа переросла у більшу, або як могло відбуватись замовчування проблем і конфліктів. До цих прикладів ми повернемося трохи пізніше, але наразі можемо припустити, яким чином механічно протопіп міг отримати інформацію про таку потребу і спробувати вирішити її. Припускаю, таку аналогію можуть підказати практики Унійної Церкви. Де, функціональним аналогом протопопа були намісники/декани, які під час візитацій, або оглядів парафій і храмів, могли також проводити розбір справ. Також в Унійній Церкві практикувались окремі менші соборчики, які скликав намісник\декан, на які мали з'їхатись священники деканату і де могли вирішуватись якісь проблеми⁴⁷². Вирішення справ, під час візитації\огляду

⁴⁷¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.86. – Арк.2.; Там само. – Оп. 144. – Спр.117. – Арк.1.; Там само. – Оп. 148. – Спр.81. – Арк.1.; Там само. – Оп. 159. – Спр.95. – Арк.1.

⁴⁷² В різних працях цей уряд називають по різному див.: Wioletta Zielecka-Mikołajczyk. *Studia o kulturze cerkiewnej w granicach dawnej Rzeczypospolitej. Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w „krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muszyńskiego i bieckiego).* – С. 228; Witold B. *Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku.* - *Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa w Rzeczypospolitej.* – Т.2. – Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. – Lublin. – 2005. – Ст. 91-93.; Лісейчыкаў, Д.В. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720–1839 гг. / Д.В. Лісейчыкаў. – Мінск. – «Медысонт». – 2011 – С. 61.

парафії, можливо могло бути і неформальною практикою і у православній церкві в Гетьманщині. Адже, практика оглядів храмів існувала і конкретно на Києво-Подолі, нам відомо, щонайменше про три таких оглядів Стефан та Роман Лубенський 1737⁴⁷³, 1747⁴⁷⁴, 1749⁴⁷⁵, 1774 рр.⁴⁷⁶. Складніше з практиками соборчиків, тому що схоже такої практики в Київській православній єпархії-митрополії не було, про це не згадано в історіографії і мені не вдалось знайти джерел, які могли б натякнути на подібне.

Про те, як міг виглядати усний розгляд справи, звичайно нам відомо через випадок, коли ця негласна процедура була порушена. Йдеться про випадок, про який протопіп Роман Лубенський повідомив митрополита Тимофія Щербацького 20 жовтня 1749 р. Коли до нього після недільної літургії підійшов Притискомикільський дякон Йосиф Кекла й усно поскаржився на свого колегу, половинного настоятеля Якова Жураховського⁴⁷⁷. Це звернення, для нас є принципово важливим, адже, як на мене, може привідкрити ситуацію, коли справа розглядається усно і її не фіксують джерела. Адже, Кекла не перший раз звертався усно до протопіпа з цього питання, раніше він приходив з тою самою проблемою до попередника Романа, протопіпа Георгія Городецького⁴⁷⁸. І виглядає, що тоді протопіп зміг в «усному порядку», залагодити цей конфлікт, або затерти його до того, моменту поки Кекла не пішов жалуватись Роману. Тобто маємо ситуацію, коли усне звернення переростає не у індивідуальний розбір, який не документується, а навпаки стає предметом розгляду за всіма процедурами. В чому тоді причина, такого переходу? Як виглядає, ключовою проблемою через яку справа набрала офіційного вигляду, було пов'язане з серйозним порушенням церковних

⁴⁷³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.53. – Арк.1-3.

⁴⁷⁴ Там само. – Оп. 142. – Спр.21. – Арк.1-4.

⁴⁷⁵ Там само. – Оп. 144. – Спр.86. – Арк.1-3.

⁴⁷⁶ Прокоп'юк. О. Огляди Храмів Київської Митрополії у XVIII столітті управлінські ініціативи та парафіяльні реалії // Записки наукового товариства імені Шевченка. Т.СCLXV. Львів. 2013. – С. 11.

⁴⁷⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 132. – Арк. 1.

⁴⁷⁸ Там само. – Арк. 2.

правил. А саме, потрапляння крові Кекли на олтар, після, начебто, удару Жураховського.

До подібного, «мовчазного» виконання протопопом своїх обов'язків свідчить і огляд Верхньо-Київських парафій проведений протопопом Гавриїлом Купревичем 1739 р. Який, повідомляв у Кафедру про відсутність у парафії Святителя Іоана Златоуста необхідного службеника, на що ієрей тої парафії відповідав, що за старим указом він не має купляти новий службеник, про що знав старий протопіп Стефан Филиповський, який тому на ієрея і не доносив⁴⁷⁹. Тобто, колишній протопіп міг свідомо закривати очі на проблеми з начинням храму, з огляду на умовну домовленість ієреями протопопії, підпертою старішими указами, новий же протопіп, схоже, або не був обізнаний про такі речі, або не хотів продовжувати цю «традицію».

Тож, якою була чисельність розглянутих справ, як вони були вирішені і чи насправді були, а не відкладені до наступного більшого конфлікту, який дійде до нас через занадто сильний відступ від суспільних норм, ми здебільшого не можемо сказати. Це, залишає великий пласт справ про які ми нічого не знатимемо та через що в історіографії, висловлювались думки про малу кількість розглянутих справ правлінням і протопопом відповідно⁴⁸⁰. Хоча, варто відзначити, що не усі справи могли бути розглянуті вчасно через об'єктивні обставини. Як це наприклад, було з осадженням на Св. Цареконстантинівській парафії ієрея Івана Олександровича 1771 р., чия справа затрималась через карантинні обмеження у місті⁴⁸¹.

Часткове, виконання протопопом справ усно важливе не лише через втрату частини джерельного матеріалу, але і через те, що ця практика з часом втрачає частину своїх позицій і може проявляти раніше не помітні явища чи тенденції. Більша кількість розглянутих справ за процедурою помітна, зі збільшенням кількості відратованих справ. Наприклад, за рапортом

⁴⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.56. – Арк..

⁴⁸⁰ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 64-65;

⁴⁸¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр.37. – Арк.1.

Стефана Лубенського 1736 р., який стверджував про те, що за період з червня по жовтень була вирішена лише одна справа⁴⁸². Пізніше, під час урядування його сина Романа, звіти про вирішені справи показують збільшення середньої чисельності вирішених справ за той самий період зростає в середньому до двох на місяць⁴⁸³. Що відповідає середнім підрахункам про розглянуті справи дослідниці Оксани Прокоп'юк⁴⁸⁴. Це не значить, що практика зникла зовсім, адже саме з звітів Романа нам відомо про те, що частина справ була ним розглянута усно. Але, схоже, що ближче до другої половини XVIII ст., завдяки дисциплінуванню ієреїв і покращенню роботи духовного правління, протопіп все частіше переводив справи у офіційний простір. Питання ж, роботи духовного правління, те як його формував Роман Лубенський і яким чином це впливало на роботу протопопа є предметом розгляду наступного підрозділу.

4.2. Персональний склад і роль духовного правління в керуванні протопопією

Після протопопа, духовне правління один з найважливіших інститутів керування в церковно-адміністративній структурі, адже воно, а точніше присутствіє, з якого складається правління виконує, або допомагає виконувати всі справи, які веде протопіп⁴⁸⁵. Протопіп та духовне правління, настільки звичні й пов'язані речі, що є приклади, коли скарги були направлені проти обох урядів, не розділяючи протопопа та правління. Наприклад, саме так сформулював свою скаргу київський полковий осавул Григорій Голик 14 травня 1753 р., який назвав протопопа та духовне правління «ворами» та «безсовесними»⁴⁸⁶. Причина подібної не типової скарги, в сторону протопопа

⁴⁸² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 132. – Спр.13. – Арк.1.

⁴⁸³ Там само. – Оп. 144. – Спр.86. – Арк.2.; Там само. – Оп. 144. – Спр.117. – Арк.1.; Там само. – Оп. 148. – Спр.81. – Арк.1.; Там само. – Оп. 159. – Спр.95. – Арк.1.

⁴⁸⁴ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 66

⁴⁸⁵ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 103-104; Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 173.; Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 79.

⁴⁸⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 148. – Спр.31. – Арк.1.

та правління, припускаю, полягає в тому, що духовне правління не стало відверто на його сторону, коли чинило розбір справ, фігурантом, яких він був⁴⁸⁷. Тож, з огляду на таку пов'язаність протопопа та правління, в уявленні самих позивачів, слід звернути увагу, як з ним, та його персональним складом, працювали протопопи.

Дослідниця, Оксана Прокоп'юк вважає протопопії і духовні правління нижчими інстанціями виконавцями, яким консисторія, делегує частину повноважень⁴⁸⁸. Спілкування між консисторією та духовним правлінням відбувалось через укази, про які треба було рапортувати, за не рапортування на членів правління накладався штраф, від 10 до 30 руб.. При регулярних ігноруваннях, указів з консисторії, членів духовного правління могли позбавити посад. Хто персонально, буде членом правління, визначав протопіп, інколи у комунікації з іншими членами правління. Існувала процедура, для включення нового члена у присутствіє, яка передбачала подання кандидатури протопопом, іноді і інших членів правління, до консисторії, яка затверджувала кандидатуру. Подібним чином затверджувались і члени канцелярії правління. Прокоп'юк описала ідеальний варіант призначення членів канцелярії де спочатку має йти звернення самого кандидата до правління, потім прохання правління до консисторії і відповідь консисторії, з складанням присяги і контракту. Втім бували і випадки самодіяльності, коли кандидата призначали без висновку консисторії, що викликало протести у духовної влади⁴⁸⁹.

Варто відзначити, що питання складу правління, саме у час Романа Лубенського стало ще більш загостреним і важливим. Це сталось, через дії митрополита Тимофія Щербцького, який 1748 р. для уникнення зловживань протопопами, увів норму того, що під документами духовного правління має

⁴⁸⁷ Відомо нам це зі звіту про завершені справи, який Роман Лубенський складав восени 1753 р. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 148. – Спр.81. – Арк.2-3.

⁴⁸⁸ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58

⁴⁸⁹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 58-60, 72-73, 142-143

бути підпис всіх членів правління⁴⁹⁰. І дійсно, якщо подивитись на те, як формувалися документи часів батька Романа, Стефана Лубенського, то часто складається таке враження, що справи вирішує особисто протопіп. Духовна капітула ж, збиралася для рідкісних випадків⁴⁹¹. У час Романа, вже після розпоряджень митрополита Тимофія Щербацького, маємо більше згадок членів присутствія у різних джерелах. Попри це, духовне правління могло збиратись не у повному складі⁴⁹². Навіть можемо бачити ситуації, коли деякі справи вирішують виключно ієреї члени правління, без намісника та протопопа. Наприклад, 15 липня 1764 р. духовне правління, в якому були присутні виключно ієреї, відповідали на питання Консисторії, стосовно однієї справи до якої у Консистористів були питання⁴⁹³. Про невідвідуваність, протопопа та намісників духовного правління, через проблеми зі здоров'ям, прямо пише Василівський ієрей Власій Яновський 14 липня 1777 р. Тоді, Василівський ієрей просив митрополита підтримати одного з кандидатів у духовне правління, для помочі Яновському та його колезі Успенському ієрею Іоану Леванді⁴⁹⁴. Також, не повну відвідуваність помітно з журналів засідання Києво-Подільського духовного правління, вже після розпорядження Тимофія Щербацького, а саме у 1773⁴⁹⁵, 1778⁴⁹⁶, 1779⁴⁹⁷, 1780⁴⁹⁸ рр. Тоді, майже немає підписів всіх членів духовного правління, водночас, можна побачити, як документи підписані тільки протопопом, або у зв'язці протопопа з

⁴⁹⁰ Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 103-104

⁴⁹¹ Наприклад, для розподілу спадку між родичами померлого ієрея; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 130. – Спр. 3. – Арк.1.

⁴⁹² Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 162

⁴⁹³ Консисторію хвилювало чому в одній зі справ, яка стосується втечі дружини, вони допитали виключно тещу позивача, на що правління відповіло, що сам обвинувачений підозрював тещу в укриванні дружини, тож вони тільки її і допитали; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1462. – Арк.1.

⁴⁹⁴ Там само. – Оп. 172. – Спр. 77. – Арк.4.

⁴⁹⁵ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.121. – Арк.3.

⁴⁹⁶ Там само. – Спр.172. – Арк.1,3,4.

⁴⁹⁷ Там само. – Спр.313. – Арк.1.

⁴⁹⁸ Там само. – Спр.172. – Арк.5-6.

намісниками, ієреями і рідше коли є намісники та священники водночас. Крім того, духовне правління могло збиратись не завжди коли мало⁴⁹⁹, але й шукало способи забезпечити собі вихідні.

Наприклад, Києво-Подільське духовне правління за головування протопопа Якова Білявського 19 липня 1778 р., під час засідання, звернули увагу на те, що за 9-м пунктом генерального регламенту вони, разом з колегіями та іншими канцеляріями, мають мати відпустку від справ на три місяці літа⁵⁰⁰. Тобто, у на час відпустки духовне правління не приймало чолобитних, крім особливо важливих про що вони мали повідомити прибивши «при духовном правлении в вишеписаной силе билет»⁵⁰¹. Самі члени правління, продовжуватимуть виконувати свої пастирські функції у власній парафії. Остання ремарка, важлива тому, що за своє членство у духовному правлінні вони не отримують платні⁵⁰². Що важливо, адже правління, яке відбирало досить багато часу, можливо могло змушувати ієреїв обирати, між духовним правлінням та своєю парафією, яка їх утримувала, подібно до того, з чим стикались протопопи (див. Розділ 3 підрозділ 3.1). Щось подібне, як на мене, могло провокувати відсутність і своєрідне «чергування», у духовному правлінні, для того аби знайти час на зайняття справами парафії.

Розуміючи, як формально стати членом духовного правління, як змінювався його вплив на обов'язки протопопа, звернімось тепер до того, як формували його склад і від чого залежало обрання тої чи іншої особи до правління, часів урядування Стефана та Романа Лубенських. З огляду, на меншу роль правління у час Стефана, ми маємо більше свідчень про персональну зміну у присутствії вже з часів Романа. Тож, 1734 р. Стефан Лубенський скликав духовну капітулу, у складі якої були: Григорій

⁴⁹⁹ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 158

⁵⁰⁰ ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.172. – Арк.4.

⁵⁰¹ Там само.

⁵⁰² Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 200-201

Городецький (Св. Константинівський), Михайло Ширпа (св. Добромикільський), Василь Козицький (св. Василівський), Федір Янович (св. Іллінський)⁵⁰³. Причина, через яку склад правління виглядав саме так, визначити складно, натомість маємо можливість порівняти цей склад з тим, що був до Стефана Лубенського, в час урядування його попередника Стефана Сича. До складу капітули Сича, окрім Георгія Городецького та самого Лубенського старшого входили ще Онуфрій Ханицький (Св. Возведенський), Данило Манковецький (св. Борисоглібський)⁵⁰⁴.

Тобто, можемо припустити, що склад правління, за виключенням Городецького та Лубенського (який став протопопом), кардинально змінився, адже жоден інший член не співпадає й навіть не походить з тої самої парафії. На що вказує склад правління при Городецькому у якому були ієреї Даниїл Маковцевич (Борисоглібський), Махайло Таршовський (Добро-Микільський) та Стефан Кадашевський (Воскресенський)⁵⁰⁵. Тобто, можна припустити, що кожен новий протопіп на Києво-Подолі збирав власне правління не зберігаючи більшість старих членів.

Варто також відзначити однорідність складу присутствія в кількісному складі, один протопіп та чотири ієреї. Це варто згадати, адже низка конфліктів священницької команди протопопії та протоієреїв, призвів до незвичного зростання чисельності членів протопопії. Так, раніше згадувана суперечність Стефана Лубенського 1741-42 рр., через питання утримання писаря⁵⁰⁶. А також, наступний конфлікт з Георгієм Городецьким, через включення до складу правління погано відомого Павла Лобка і його спроба реформувати правління сильніше, ніж це передбачав навіть Лубенський, що було одним з факторів обрання Романа Лубенського⁵⁰⁷. Усі ці конфлікти, призвели до того, що по перше у 50-х рр. урядування Романа Лубенського, членами духовного

⁵⁰³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 130. – Спр. 3. – Арк.1.

⁵⁰⁴ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 137. – Спр. 2. – Арк.13.

⁵⁰⁵ ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 - Спр. 230. – Арк. 18.

⁵⁰⁶ Див. Розділ 2

⁵⁰⁷ Див. Розділ 3

правління стали найбільша кількість ієреїв: намісник Яків Сичевський (Преображенський), Олексій Софонович (Соборно Успенський), Іоан Каменський (Возведенський), Григорій Ярославський (Хрестовоздвиженський), Василь Дечковський (Цареконстантинівський), Кондратій Петров (свято різдвяний)⁵⁰⁸. Надалі, кількість членів присутствія зменшиться. Вже у 60-х рр., ми помітимо досить сильну зміну складу правління і на нетривалий час, протопопія втратить намісника. Так 1764 р., до складу правління додалися: Феодор Кременецький (Воскресенський), Сава (Добро-Микілівський), Іоан Леванда (Успенський), своє ж становище зберегли лише Іоан Свандовський (Возведенський), Григорій Ярославський (Хрестовоздвиженський)⁵⁰⁹. А 1766 р. у протопопії з'явиться новий намісник Хрестовоздвиженський Григорій Ярославський⁵¹⁰. Цей склад, збережеться до 1777 р., коли ми вже фіксуємо двох намісників Феодора (Хрестовоздвиженський?) та Власія Яновського (Св. Василівський), Іоан Леванда (Успенський) залишився в якості ієрея присутнього у правлінні⁵¹¹.

Складно сказати, за яким принципом однозначно формувались склади духовних капітул і правління, але найбільш вірогідним видається висновок, який також усталився в історіографії, що протопопи обирали тих колег, які були для них зручними⁵¹². Інше питання, яке досі актуальне і на який складно відповісти, це те чим саме, конкретні люди, були зручними для протопопів і чи завжди вони справді могли вибирати членів присутствія виключно через вподобання. Чи міг протопіп, наприклад, використовувати правління і членство у ньому, як інструмент для приборкання і замирення, ієреїв протопопії. На подібний варіант, вказує звернення протопопа до Консисторії

⁵⁰⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 148. – Спр. 31. – Арк.1.; ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 90. – Арк.3.

⁵⁰⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 159. – Спр. 95. – Арк.1.

⁵¹⁰ Там само. – Оп. 161. – Спр. 26. – Арк.11.

⁵¹¹ Там само. – Оп. 172. – Спр. 64. – Арк.1-2.

⁵¹² Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 80.

1756 р.⁵¹³, коли Роман Лубенський скаржився на збереження проблеми невиконання священниками розісланих указів з консисторії, відмова платити гроші на правління⁵¹⁴, зловживання членами правління своїм становищем, для отримання матеріального зиску⁵¹⁵. В підсумку, саме після цього повідомлення кількість членів Києво-Подільського духовного правління збільшилася, до найбільшого показника, адже у самому донесенні, фігурує менша кількість членів правління⁵¹⁶. Припускаю, що таке різке збільшення, якого не було і не буде більше ніколи, могло бути пов'язане зі спробою краще дисциплінувати священницьку команду, задобривши їх. На це, може вказувати те, що у правління увійшли люди, що фігурували у донесенні 1756 р., як порушники. До цієї тези, можна також додати, що крім присутствія, у правлінні також надають інші уряди, як то шафарський⁵¹⁷ та духівника⁵¹⁸. Які, можуть бути додатковим способом забезпечити собі підтримку ієреїв, яким не дісталось місця у присутствії.

Ще одна, більш очевидна причина, підбору кадрів у правління, відсутність конфліктів між протопопом та ієреєм, що було поширеною проблемою. Наприклад, Лубенський протопоп Федір Барвінський 4 лютого 1770 р., згадує самовільне відлучення з духовного правління одного з намісників, з яким перед тим мав конфлікт за місце протопопа⁵¹⁹. Або зворотний приклад описаний Юрієм Волошиним, щодо Пирятинської протопопії, де намісника через конфлікт з протопопом не кликали на засідання правління⁵²⁰. Не уникло цього і Києво-Подільське духовне правління, де можна

⁵¹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 90. – Арк. 1-3.

⁵¹⁴ Проблема тягнеться, ще від Стефана Лубенського, від того конфлікту 1741 р., який ми згадували у другому розділі, коли ієреї не хотіли платити на писаря.

⁵¹⁵ Це між тим мало досліджена тема, адже переважно описувались зловживання саме протопопа, а от питання того, як себе поводити члени правління залишається малодослідженим.

⁵¹⁶ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 90. – Арк. 3.

⁵¹⁷ Там само. – Оп. 169. – Спр. 86. – Арк. 1.

⁵¹⁸ Там само. – Оп. 148. – Спр. 31. – Арк. 1.

⁵¹⁹ Там само. – Оп. 1024. – Спр. 1963. – Арк. 4-8.

⁵²⁰ Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія. – Український католицький університет. – Львів. – 2023. – С. 80.

виділити два конфлікти протопопів Лубенських та ієреїв Романа Антоновича і Павла Лобка. Конфлікт з останнім через конфлікт за протопопський уряд ми згадували раніше⁵²¹, з Антоновичем Роман Лубенський не зійшовся через бажання Антоновича увійти в склад присутствія правління і схоже отримав відмову протопопа⁵²². Це, а також дії батька Романа Стефана Лубенського, який позбавив Антоновича на деякий час доходів від парафії за недотримання архиєрейської заборони Антоновичу сповідати⁵²³, призвели до ворожості між протопопом і Притиско-Микільським ієреєм. Обидва конфлікти обернулись тим, що Павло Лобко⁵²⁴ та Роман Антонович⁵²⁵ просили і отримали для себе хрестові грамоти, вийшовши з під влади протопопа.

Очікувано, що протопіп намагався уникати кандидатів у правління, з яким має конфлікт. Але, виникає питання, як тоді мав відбуватися зворотній вибір? Які якості, або що має дати протопопу людина, яка хоче потрапити у присутствіє правління? З цими питаннями складніше, адже нажаль досить складно реконструювати, як могли б виглядати «товариські» стосунки між протопопом і ієреями, бо маємо проблему з тим, аби уявити як виглядали «добрі» стосунки між рівними. А протопіп, до всього, був їх формальним начальником, хоч і походив з їхнього ж середовища, але як це могло вплинути на стосунки сказати наразі важко. Уявити, на чому це могло ґрунтуватись бодай частково можна, на прикладі тої ж справи, збору грошей на царські ворота Городецькому. Де, Роман Лубенський у своєму донесенні до архиєрея згадує, що одними з найбільших саботажників збору були Антонович та Лобко, які ходили по протопопії і агітували інших не платити ці гроші⁵²⁶. Звичайно, це звинувачення людини, яка має конфлікт з обома цими ієреями, але можна припустити, що ієреї могли мати точки доторку навколо питань, що мали

⁵²¹ (див розділ 3.3)

⁵²² Граевский И.С. Київський митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 103

⁵²³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1033. – Спр. 6. – Арк. 1, 6.

⁵²⁴ Там само. – Оп. 146. – Спр. 16. – Арк. 1.

⁵²⁵ Там само. – Оп. 144. – Спр. 62. – Арк. 2.

⁵²⁶ Там само. – Арк. 1.

спільний для них характер. Можливо, такий підхід, пошуку однодумців, у питанні управління протопопів. використовували і протопопи. Що, було для Києво-Подільських протопопів було важливим фактором управління. Адже, тривалий час зберігались проблеми організації. Що призводило до відмови частини команди виконувати укази консисторії, поширені Києво-Подільським духовним правлінням, а також відмови утримувати правління (писар та інші потреби, канцелярії)⁵²⁷.

Загалом, Києво-Подільське духовне правління і стан її канцелярії зокрема, погано відомі, що подібно до діяльності протопопа Романа Лубенського⁵²⁸ привертала погляд історіографії, що навіть у досить пізній час мали проблеми з надсиланням сповідних відомостей⁵²⁹. Окремо варто згадати, що навіть вагомий конфлікт 1741 р., між Стефаном Лубенським і священицькою командою протопопії, не вирішила цих проблем. Ба більше, наслідуючи практику, яку ми згадували у другому розділі, протопіп Роман Лубенський продовжував практику, коли самі священники були писарями канцелярії⁵³⁰. Наприклад, відомо, що таку позицію займав намісник Григорій Ярославський⁵³¹. Варто відзначити, що намісник це фактично друга людина протопопії, яка має майже ті самі обов'язки⁵³², що й протопіп, тому робота Ярославського писарем, видається двозначною. З одного боку, використання намісника для таких дій засвідчує досі наявні проблеми з утриманням писаря. Але з іншого, віддання саме наміснику цієї позиції може свідчити про довіру молодшого Лубенського до Ярославського, про що він згадує в джерелах⁵³³. Адже, саме протопіп також пропонує кандидатури для переведення ієрея у

⁵²⁷ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 90. – Арк. 1-3.;

⁵²⁸ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 88

⁵²⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172. – Спр. 124. – Арк. 1-2.

⁵³⁰ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 89

⁵³¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 63. – Арк. 3-4.

⁵³² Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсений Могилянський и состояние киевской митрополии в его правление (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 170

⁵³³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 63. – Арк. 1-2.

статус намісника⁵³⁴, тобто Роман вже довіряв Ярославському посприявши його номінуванню, як намісника, а потім в умовах кризи канцелярії, віддав її довірній особі.

Підсумовуючи, робота протопопа, як і його елекція в багатьох випадках залежала не лише від регламентованих численними указами обставин, але й від місцевої спільноти і поступово сильнішої вищої духовної влади. Через свою посередницьку позицію протопіп виконував дуже різноманітні завдання. Ключовою ж його функцією, не пов'язаною з дисциплінуванням ієреїв, можна вважати проведення «розиску», або допитів, збирання і надсилання документації справ для вирішення справ у суді Консисторії. Що в купі з тим, що документація зберігалась в домі протопопа призводило до ситуацій, коли духовне правління і протопіп надсилаючи у консисторію попередній розгляд, насправді могли сформулювати і попередній висновок по справі. Особливо такі речі помітні на тих справах, які Консисторія через заклопотаність, або з інших причин (не відвідання ієреями консисторського суду), делегували повноцінний розгляд справи правлінню. Інша особливість протопського урядування це те, що в деяких справах він має орієнтуватись не лише на регламентаційні норми, але й на думку священницької спільноти, яка його обрала. Особливо яскраво це помітно, на прикладі поставлення ієреїв на парафію, де через промотування чи затримки справи протопопа багато, що залежало. Ця ситуація породила компроміс між ієреями і протопопом, коли останній міг брати гроші за промотування кандидата, але не мусив створювати перепони при поставі на парафію, адже цей процес був дуже важливий для всієї спільноти загалом. Подібним чином протоієрей мав підтримувати спільноту в їхніх спільних проблемах, які стосуються врегулювання отримання парафіянами сповіді і причастя у власній парафії, або збереження привілеїв спільноти.

⁵³⁴ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – 2008. – С. 60; Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912 – С. 103; Недавня Б. С. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – 2016. – С. 211

Подібна спів залежна ситуація проглядається і у Києво-Подільському духовному правлінні, де протопіп, до другої половини 60-х рр., мусив шукати компроміс зі спільнотою, аби до складу присутствія правління входили більш лояльні до його урядування ієреї. Поруч із чим, протопіп намагався всередині самого правління знаходити більш лояльних до себе осіб, яких він промотував для отримання намісницького уряду. В другій половині 60-х ситуація змінюється, адже відходить у минуле і старий конфлікт між протопопом і спільнотою стосовно питання утримання канцелярії правління, тож ми помічаємо, що протопіп починає приймати у правління інших ієреїв, з інших ніж раніше парафій. Така зміна також пов'язана з процесом передачі чи делегування протопопом багатьох справ на спільний розгляд правління, адже джерела першої половини і другої половини XVIII ст. дають можливість побачити зростання впливу духовного правління і розгляді справ. Через, що тепер можуть траплятись поодинокі випадки коли справу у правлінні розглядають лише ієреї, без протопопа чи намісника, що також може вказувати на наявність «чергування» присутніх у правлінні.

Висновки

Попри звернення до протоієрейського уряду в історіографії, інститут протопопства досі потребує докладнішого вивчення. Використані в роботі джерела, дали можливість поглянути на одну з основних тем, яка залишилась поза увагою минулих дослідників, питання про вплив на уряд, його функціонування і вибори протопопа самої ієрейської спільноти, яка його і вибирала. І для дослідження чого, дуже принадилась саме Києво-Подільська протопопія. Ієрейська спільнота якої, виявляла високий рівень згуртованості, коли йшлося про спільні інтереси пов'язані з утриманням духовного правління і питання, хто і як буде урядувати.

Уряд протопопа, як інституція у XVIII ст. був відносно добре врегульований різноманітними законодавчими актами, указами, привілеями, які видавав Св. Синод, митрополит, імператор чи гетьман. Головно звичайно, встановлювалась його «серединна» позиція в ієрархії після єпископа/митрополита, архімандрита та ігуменів, займаючи важливу статусну позицію вищого серед білого духовенства. Крім місця в ієрархії, найбільше законодавці звертали увагу на питання функцій протопопа, а також уточнення стосовно виконання ним своїх обов'язків. Рідше, законодавче врегулювання зверталось до питання виборів протопопа, якого мала обирати ієрейська команда протопопії. Законодавче врегулювання виборів, схоже, було обмежене, наразі ми можемо назвати лише два укази, і ті стосуються лише другої половини XVIII ст. Самі ж вибори, часто проходили всупереч «нормам» і могли відбуватись з залученням у вибори не лише ієрейської братії протопопії, але й світських покровителів того чи іншого кандидата, які суттєво могли впливати на вибори, або поновлення особи на уряді. Крім світських покровителів, можна також помітити, що Архиєрейська Кафедра, яка затверджувала обраного на виборах кандидата, з часом почала все активніше і сильніше впливати на вибори, залучаючи Консисторію для кращого наведення свідчень, про кандидата і змінювати усталену систему виборів.

Вигоди, які давав протопоський уряд часто важко виміряти, через складність питання того, як сильно новий статус впливав на положення протопопа у суспільстві та чи міг суттєво вплинути на його матеріальне забезпечення. Останнє, як видається, було однією з найбільших проблем протопопа, який попри те, що загалом не обирався саме з позицій того, чи зможе він утримувати духовне правління з яким разом керує протопопією, але на практиці від статків кандидата могло впливати на стиль управління протопопією в цілому. Статусний же рівень протопопа, схоже міг бути суттєвим здобутком, адже серед протопопів першої половини XVIII ст. можна помітити досить багато представників шляхти чи козацької старшини сотенного рівня, а також міщан. Що може вказувати, на прийнятність для їхнього статусу і позицій зайняття протопопського уряду, який не нанесе їм статусних чи репутаційних втрат. Питання освіти протопопів, поки що потребує детальнішого розгляду, але маємо данні про те, що серед цього прошарку білого духовенства могли бути люди, які отримували освіту у Київській академії чи деінде, але також є багато людей про чию освіту наразі ми не можемо сказати багато.

Розглядаючи Києво-Подільську протопопію, яка була головним полем дії у роботі, можна виділити низку особливостей, які впливали на роботу протопопа. Йдеться про міський характер протопопії, близькість до митрополичого осідку, розширення протопопії за рахунок секуляризації сільських парафій, які в більшості належали київським монастирям. Ці всі особливості, призвели до того, що місцева священицька команда протопопії була достатньо об'єднаною, для того аби сильніше контролювати протопопа і його вибори, не допускаючи до них світської влади і тривалий час обмежуючи вплив Архирея. Крім того, міський характер протопопії і належність сільських парафій монастирям, призвели до того, що центром протопопії, де обирались протопопи, де розміщувалось духовне правління і хто був його членами. Що призводило, до фактично обмеження частини священників протопопії у можливості впливати на її управління.

Встановлений перелік протоієреїв протопопії показує, що окремі Києво-Подільські протопопи мали міщанське походження, хоч в більшості про них наразі відомо мало, як і про їх освіту. На фоні чого, виділяється лише служба Романа Лубенського у канцелярії митрополичої кафедри та Генеральній губернській канцелярії, яка могла дещо замінити молодшому Лубенському повноцінну «науку».

Окремим питанням є те, як у Києво-Подільській протопопії складалось духовне правління, яке є допоміжним для протопопа органом управління протопопією і яке починає виникати після створення Св. Синоду. Щоправда, виникали духовні правління не на пустому ґрунті, а на вже існуючих у Київській митрополії капітулярних домах, які виникало навколо протопопа і виконували схожі функції до духовного правління. Але останній, будучи краще регламентованим Св. Синодом з часом просто замінив капітулярний дім, запровадивши конкретний час коли правління мало збиратись, встановлено штат правління. Києво-Подільська протопопія досить добре надається для того, аби представити процес переходу, від капітулярного до правління, який спирався на здатності знайти компроміс між протопопом і парафіяльними ієреями.

Походження та освіта Лубенських, залишаються проблемними питаннями, через брак джерел. Так, щодо походження можна припустити зв'язки Лубенських з київським купецтвом, шлюби з якими влаштували Стефан та Роман Лубенські. Питання освіти складніше, адже ми не маємо свідчень про навчання старшого чи молодшого Лубенських в Київській академії. Натомість можемо твердити про ранню роботу Романа в кафедральній та Генеральній Губернській канцеляріях. Майнове становище родини не просте. Адже, Набережно-Микільська парафія, яку утримувала родина була однією з найменших в усій протопопії, з дуже незбалансованим соціальним складом, який не міг якісно утримувати ієреїв парафії. Однією з причин, такого стану речей була зокрема нестабільність викликана природними причинами, які полягали в паводках, які через близькість парафії

до Дніпра призводила до того, що низку дворів парафії змивало. Розуміючи, цю свою проблему, протопопи активно намагались виправити справу, використовуючи свій статус і можливості, провівши перерозподіл дворів між парафіями, і забравши низку дворів від Преображенської парафії.

Перерозподіл дворів був не єдиним засобом матеріального забезпечення родини, яка часто орендувала хутори у Києво-Печерської Лаври та київського магістрату. Ці хутори, дуже часто обладнувались під винокурні, продажею горілки з яких родина могла отримувати додаткове забезпечення, разом зі здачею в оренду дворів, або комор на Києво-Подолі.

Особливості роботи протопопа та зайнятість Романа Лубенського справами київської духовної Консисторії, до якої він входив, змусило Лубенських набирати в причт парафії «зайвих» священнослужителів. Що роздували штат причту і при «скудності» парафії, призводило до не затримання вікаріїв і дияконів у Набережно-Микільській парафії, примушуючи Лубенських постійно шукати людей, які виконуватимуть треби і богослужіння у їх парафії. Коло ж зв'язків родини, які нам вдалося встановити, переважно стосуються київського купецтва, з яким Лубенські встановлювали зв'язки через шлюбну стратегію. А також, представників російської адміністрації, які родина набула під час роботи молодшого Лубенського у Генеральній Губернській канцелярії.

Вибори на Києво-Подолі, також відбувались не без особливостей і труднощів. Ключовою проблемою, було те, як Роман Лубенський, син колишнього протопопа Стефана Лубенського, отримав батьківські хліби, після скандалу пов'язаним з спробою реформувати духовну капітулу Стефаном, на яке не збирались йти парафіяльні ієреї. Процес, відзначився відсуненням персони Романа на другий план, коли протопопом був обраний Георгій Городецький. Молодший Лубенський був вимушений, користуватись статусом намісника протопопа, який завдяки своєму зверненню до митрополита зміг перетворити у окрему хрестову намісню, якою міг керувати особисто і не підлягати протопопу. Повторний процес, був

ініційований самим парафіяльними ієреями, через порушення Городецьким звичного способу управління протопопією, коли він залучив у духовне правління погано відомого Василівського ієрея Павла Лобка, через що парафіяльні ієреї просили зняти Городецького і поставити на його місце Романа Лубенського. Конфлікт, який виник у протопопії під час виборів і ті рішення, які приймали парафіяльні ієреї і Роман Лубенський, а також приклади виборів з інших протопопій, дозволяють, підважити усталену в історіографію тезу, про пріоритет спадкування у виборах протопопа. Натомість, цей приклад разом з іншими дають можливість, на мою думку, говорити радше про варіативність стратегій і практик, які «читалися» представниками ієрейських спільнот і які давали можливість, як отримати протоієрейський уряд, так і ширше стосуються питання управління протопопією.

Обов'язки протопопа, часто ставали предметом розгляду у історіографії, але залишилася низка питань, що стосуються його судових повноважень, практик ведення «розиску», а також неформального впливу протопопа на справи. Як виглядає, навіть в ситуації коли протопіп і духовні правління мали обмежені, або втрачали можливість вести дізнання чи суд, саме вони, через свою посередницьку функцію, могли впливати на формування справи і її результат у Консисторії чи Кафедрі. Особливо це стосується випадків, коли останні делегували протопопу і правлінню вести «розиск» тоді коли не могли провести його самі, залишаючи правлінню фактично формувати висновок справи. Неформальний вплив протопопа, який визнавався парафіяльними ієреями протопопії стосувався того, як він чинить підбір кадрів у духовне правління, а також питання виконання конкретних справ такі, як осідання ієрея на парафії (контроль над чим був очевидно найважливішим для спільноти). Одним з головних критеріїв, вибору персонального складу прісутствія на Києво-Подолі, була довіра і схожі погляди на питання управління протопопією, хоч питання критеріїв вибору прісутствія правління досі потребує ґрунтовнішого дослідження. Контроль протопопом, процесу

осідання ієрея на парафії, теж спирався на межі можливого протоієреєм, коли він міг промотувати якусь кандидатуру беручи в неї за це кошти, але негативно сприймаючи затримку справи, що вже могло вбачатись, як свідоме порушення спокою у протопопії. Останньою важливою. Функцією протопопа, було представлення спільноти «назовні», адже саме через протоієрея протопопії надавались привілеї, або представляючи спільноту перед вищою духовною і світською владою.

Список використаних джерел та літератури

1. Джерела

1.1 Опубліковані

1. Акты и документы относящиеся к истории Киевской академии со введением Н.И. Петрова Отделение II (1721-1795 гг.). – Часть II Приложения. – Киев. – 1904. – С. 488
2. Андреевский. М.А. Предложение Гетьмана Мазепы Киевскому войту и магистрату 1702 года (о не утесненіи причта и прихожан Успенской церкви г. Києва). – Киевская старина. – Киев. – 1884. – №9. – С. 132- 136
3. Бенешевич. В. Н. Духовний регламент и тесно связание с ним документи. – Сборник памятников по истории церковного права, преимущественно русского, кончая временем Петра Великого. – Петроград. – 1914. – Вып. 2. – С. 89-250
4. Дополнение к наказу Синода из пунктов, присланных малороссийским духовенством. – Сборник императорского русского исторического общества. – Санкт-Петербург. – 1885. – т. 43. – С. 433-560
5. Востоков А. Жалоба Роменского духовенства на протопопа Мартина Самойлова. – Киевская старина. – Киев. – 1887. – № 5. – С. 189-190
6. Чер. Е.И. Киевский собор 1691 года. – Киевские епархиальные ведомости. – №8 (II отд.) – Киев. – 1865. – С.413-329

1.2 Неопубліковані

Державний архів міста Києва (далі ДАК). – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 8.

1. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 64.
2. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 65а.
3. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.66.
4. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 121.
5. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.163.
6. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 172.
7. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 178.
8. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр.237.

9. ДАК. – Ф.313. – Оп. 1. – Спр. 313.

Інститут рукопису національної бібліотеки України ім. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр.34.

1. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 182.

2. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 211.

3. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 - Спр. 229.

4. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 - Спр. 230.

5. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 269.

6. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 271.

7. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 290.

8. ІР НБУВ. – Ф. 232. – Оп. 1 – Спр. 312.

Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі - ЦДІАК України). – Ф. 127. – Оп. 129. – Спр. 16.

1. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 130. – Спр.3.

2. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 132. – Спр.1.

3. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 132. – Спр.13.

4. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.16.

5. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.26.

6. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.46.

7. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 133. – Спр.53.

8. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.2.

9. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.47.

10. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.50.

11. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.56.

12. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 135. – Спр.83.

13. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 136. – Спр. 18.

14. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.137. – Спр.2.

15. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 138. – Спр. 68.

16. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 141. – Спр.69.
17. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 142. – Спр.11 .
18. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 142. – Спр.21.
19. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.13.
20. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 19.
21. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 49.
22. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 54.
23. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.62.
24. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 78.
25. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.86.
26. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр.117.
27. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 144. – Спр. 132.
28. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 145. – Спр. 2.
29. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр. 16.
30. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр.65.
31. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 146. – Спр. 129.
32. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 147. – Спр.11.
33. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 148. – Спр.31.
34. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 148. – Спр.81.
35. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 150. – Спр.7.
36. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 11.
37. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 151. – Спр. 90.
38. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр. 36.
39. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр.71.
40. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 153. – Спр.78.
41. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 156. – Спр. 37.
42. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 159. – Спр. 95.
43. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 169. – Спр.17.
44. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр. 26.
45. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 161. – Спр.95.

46. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 165. – Спр. 16.
47. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 166. – Спр. 151.
48. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 34.
49. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 57.
50. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр.37.
51. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 167. – Спр. 63.
52. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 168. – Спр.28.
53. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 169. – Спр.17.
54. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 169. – Спр. 86.
55. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 170. – Спр.24.
56. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172. – Спр. 64.
57. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172. – Спр. 77.
58. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172. – Спр. 124.
59. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 172а. – Спр. 42.
60. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр.2.
61. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр.86.
62. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1016. – Спр.12.
63. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1021. – Спр.40.
64. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.46.
65. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 77.
66. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.78.
67. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.106.
68. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 146.
69. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.183.
70. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 564.
71. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.929.
72. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.931.
73. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр. 1332.
74. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр. 1334.
75. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.1407.

76. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1462.
77. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.1473.
78. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1532.
79. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1609.
80. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1655.
81. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.1760.
82. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1767.
83. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1952.
84. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1963.
85. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп.1024. – Спр.2040.
86. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2089.
87. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2105.
88. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр.2389.
89. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1033. – Спр. 6.
90. ЦДІАК України. – Ф. 128. – Оп. 1вотч.. – Спр.1396.

2. Література.

2.1 Монографії

1. Волошин Ю. Парафіяльна спільнота. Пирятинська протопопія другої половини XVIII ст. (соціально-історичний та історико-демографічний виміри). - Український католицький університет (Серія «Київське християнство», т. 30).. – Львів. – 2023. – С. 420
2. Граевский И.С. Киевский митрополит Тимофей Щербацкий. – Киев. – 1912. – С. 240.
3. Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформи Петра. – Казань. – 1873. – С. 850
4. Крижановский Е.М. Очерки бита южнаруссаго сельсого духовенства в XVIII веке. – Собранные сочинений. - Т.1. – Киев. – 1890. – С. 391-439.

5. Пархоменко В. Очерк Истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733- 1785)(в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени). – Полтава. – 1908. – С. 98+.
6. Покровский М.М. Руския епархіи в XVI-XIX вв., Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. – Т.2 (XVIII-й век). – Казань. – 1913. – С. 892 + 48
7. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII- початку XIX ст. – ВД «Стилос». – Київ. – 2003. – С. 304.
8. Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721– 1786 рр.). – Київ. – Фенікс. – 2008. – С. 296.
9. Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. Реконструкція реєстру храмів за відомостями про церковнослужителів (1780–1783). К ДП «НВЦ «Пріоритети». – Київ. – 2012. – С. 208.
10. Сковчиляс Ігор. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Вид-во УКУ. – Львів. – 2010. – С. 832. + 16 с. кольор. іл.
11. Шпачинский Н. Киевский митрополит Арсеній Могилянській и состояніе кievской митрополіи в его правленіе (1757-1770 г.). – Киев. – 1907. – С. 566.
12. Яременко М. «Академіки» та академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Харків. – Акта. – 2014. – С. 534.
13. Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. – Видавництво УКУ (Серія «Київське християнство», Т. 4) – Львів. – 2017.. – С. 272.
14. Яременко М. Київське чернецтво XVIII ст. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – Київ. – 2007. – С. 303
14. Лісейчыкаў Д.В. Штодзённае жыццё уніяцкага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720-1839 гг. - «Медысонт». – Мінск. – 2011. – С. 198
15. Witold B. Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku. - Studia i materiały do dzieaw chrzescyijanstwa w Rzeczypospolitej. – Т.2. – Instytut Europy Srodowo-Wschodniej. – Lublin. – 2005. – St. 215

2.2 Колективна монографія

1. Яременко М. Стратегії інтеграції річпосполитських уродженців у соціальний простір Російської імперії у XVIII ст.: випадок священика Павла Лобка – Імперські ідентичності в українській історії XVIII – першої половини XIX ст. : колективна монографія / за ред. Вадима Ададура і Володимира Склокіна. – Львів. – Видавництво Українського католицького університету. – 2020. - Розділ 1. - С. 45-47.

2.3 Статті.

1. Г.Б. Рогачевский Иван, Лохвицкий протопоп, и син сотника Данило Забіла в Архангельской силке в 1713-1721 гг. – Киевская старина. – Киев. – 1902. – №6. – С. 333-346

2. Дмитренко В. А. Оплата треб у ранньомодерному соціумі Гетьманщини: законодавче регулювання та регіональна практика. – Молодий вчений. – №8.1 (48.1). – 2017. – С. 9–13.

3. В. Дмитренко. Причини конфліктів між парафіяльними ієреями Пирятинської протопопії у другій половині XVIII ст. – Eminiak. - №2. - Полтавський національний педагогічний ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава. – 2019. – С. 20-27

4. Недавня Б. Старокиївська (Верхньокиївська) протопопія XVIII ст.: склад, межі, духовенство та парафіяни. – Історія релігій в Україні. – Ч.1 – 2016. – С. 208-218

5. Лотоцький О. Суспільне становище білого (світського) духовенства на Україні і Росії в XVIII в. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – 7; Т.21. – Львів. – 1898. – С. 1-46.

6. Лотоцький О. Соборні крилоси на Україні та Білій Русі в XV – XVI ст. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т.9. – Львів. – 1896. – С. 1-34.

7. Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке. – Полтавие епархиальные ведомости. — 1911.— № 13.— С. 837-842
8. Пархоменко В. Из церковной жизни Левобережной Украины в XVIII веке – Полтавие епархиальные ведомости. — 1911.— № 16 – С.1078-82
9. Прокоп'юк. О. Огляди Храмів Київської Митрополії у XVIII столітті управлінські ініціативи та парафіяльні реалії. – Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т.СCLXV. – Львів. – 2013. – С. 7-29.
10. Яременко М. Києво-Подольська Святовасилівська Парафія у першій половині XVIII ст. – Науковий вісник національного музею історії України. - №2. –. Київ. – 2017. – С. 232-239.
11. Wioletta Zielecka-Mikołajczyk Działalność namiestników (dziekanów) w unickiej diecezji przemysko-samborsko-sanockiej w „krótkim” XVIII w. (na przykładzie namiestnictwa muzyńskiego i bieckiego). - perspektywy kultury perspectives on culture. – Studia o kulturze cerkiewnej w granicach dawnej Rzeczypospolitej. -No. 38. – Krakow. – 2022. – St. 215-227

3. Рукописи

3.1 Дисертація

1. Ткачук В.А. Українські православні Антимінси XVII-XVIII ст.: система функціонування та смислове навантаження: дис... канд. Іст. Наук. 07.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ. – 2018. – С. 310